

ƏBDYLLƏ QAHHAR

Q A T Ъ L N Ъ N
T U Q I U L Ъ Ş Ъ

Əz. SŞÇ DƏVLƏT NƏŞRİJATY

Taşkent — 1933 — Baku

Сьдартувсь М. Рафьдѣф.

Bas pavaqqa berilmis̄—23/IX-33 il

Basb̄şqa ruks̄it etilmis̄—15/XI 33 il

Basmaxana h̄arfi—169,440

Pec. list.—2³/₈

Өздəvnəşr № 1708,131.

Вакполиграфын „Qызыл Şərq“ мəтвəəsi. Вакь, Qарантини кысə, 84.
Baş Mətvuat Mydirliji 5293. Sьfarəş 6781. St. əlcy B-6, Nəşri 5000.

QATYLNŲŲ TUQULYŞY

I . .

— Beş som dedim, beş som... ehəə... men cətəl sorajatqanym joq! Bir jagym somyňyzda ajalnyňyzda ösmə alyb ber di. Hazyr G. P. U. da wagyb ajtaman!

— E ykə, axyr vizgə byran şipəst jetsə öziň aman qalarmydyň? Nukymət zalym. Çan ykə, axyr həməmiz bir xudanyň wəndəsi. Bir-birimizgə myryvət qylajyq... qylamyz...

Bu ottuz jaşlardaqy, özini kövrək devana fe'l qylyb kərsətişni jaxşy kəreturqan, çyldyr, kijimli, sac-saqalyda bu jaqyn ortada teq tegməgən, eki ajaqy tizzəsiggəcə volmaqan jigit hər zaman pəjda volyb bu jerdəgilərnin kəjfini sundaj vuzyb turadyr. U-qyna eməs unyň vafadar dosti it həm bularnyň vaşyda vitkən bir vəla volqan edi. Bularny qaşyb taşlaşda ruxsat soraqandaj tez-tez egəsiggə qarar, bularda həmrəjər və byrantasy qymyrlasa irilləv tişini kərsətər edi.

Bu jigit ymyr vojb mə'lym tərtivdə mehnət qyloqan eməs. Oşandaj mehnət siñəri unyň rahatlyb həm unqy vəganədir. Jaşlyqydaqy gələx hajaty, unda volaturqan qymarda cotalcylıq uny şundaj qyloqan.

Gələx hajaty parcalanqandan soñ bu adam unyň bir parcası volyb uzaqlarda atylyb tyşdi. Kəv vaqyt u özniñ qajyryda tyşkəni həm vilməj jurdy. Şu gəngiş arasyda u zavod da həm kirib cəqdy. Zavoddaqy mə'lym tərtiv, ıntəzam, təşkili hajatny vunyň təviəti, vunyň təviətini silyq, ravan, quduresy zavod hajaty jaqtyrmađy. Bu, kəzge tyşkən qum danasydaj həmə vaqyt qylyb zavod ycyn artıqca, zərərli edi. Şundaj qylyb bir necə kyn, ötməj zavoddan cətləndi. Əmma arqada-jənə gələx hajatydaj hajatda qajtousy kelməs, edi şundan soñ u eki qulac arqanby dəstmaja qylyb vakzalda cəqdy.

Bu iş, bu xыlda kyn көriş tәriqәsi unqа birinci kyn-dә jaq jaqdь. Cynkь bu jerdә өзigә oxşaqanlar, unьd tiligә tyşynucilər tapyladyr. Bularnьd işlәgән işlәмәgәнliklәri, jyk kәtәriş sәhәrniң qajsь kәcәsigә kirylәri bilән ыраvnьd işi joq. Bu jerdә nә tәvelci var nә myәjjән vәzifә. Bular hәм şah, hәм fuqара.

Vakzaldaqь unьd hәmkarlarь hәм bir atanьd vala-larь emәs. Hәр qajsьnьd sәrgyzәşti vaşqa-vaşqa. Hәр qaj-sьnьd hәmmәl volьş tarьхь, unьd sәvәvlәri tyrlicә. Xud-dь şunьdәk ularnьd tәviәtlәri hәм vә'zән bir-biridән az-raq aсralsa, vә'zән mutlaqа bir-birigә teskәri hәм volar edi. Bu adam bir necә zaman hammallьq qьlv оqrunь hәм kәrdi, vәngini hәм kәrdi, араqхornь hәм kәrdi, jәнә kәv adamlarnь kәrdi. Unьd şu vaqьtdaqь ylfәtlәri әzlәrinin қандај qьlv adam әldirgәнliklәri, kәcәsi jәk-kә qalojan хатыnlarqа qандај tegişkәнliklәri, jyk kytәr-gәndә рәjt pajlav әlçә tyşyrgәнliklәri haqьda sөzlәriәr, u esә bularnьd hәмәsigә hajran qalar edi. Cynki u өзiniң tәrtibsiz hajatьda qандај çafa ceksә, ьstьqvalda jәнә qanca aqьrlьqlarnь kәrsә hәм tәrtibli hajatqа kәnikis-ni өзigә aqьz bilgәnidәј vaşqa ыраvnьd qaqьsatьşqа hәм razь vola almas, оqrulьqnь adam әldirişniң ьstьdasь dev bilәr edi.

U jәkkә-tәнha jigit. Unьd hickimi, hic nәrsәsi joq. Unьd vafadar dөsti-iti var, oşa hәм vaşqa bir itniң va-lasь. Unь bu jigit kәcәdән tarьv alqan. Qьşda aqьr jyk kәtәriş ketәjatqanda bu kycykcә duvalnьd tәgidә ыqьp-nьv, dildirәv oltьrar edi. Qандаjdьr bir nә ьnsaf unь suvqа taşlaqan. Dymini astьqа qьsьv vaşьnь kәtәriş bu jigitgә qarady. U savuqdan, aсьqdan vaşьnь hәм tuta-aimas edi. Vәngillәgәni mәdarь joq. Jigit unьd aldьdan әtiv ketә almadь. Jykni оңdajsьz çajqа qojьv vol-sa hәм kycykcәni jerdән kәtәrdi vә hөlligigә qaramas-dan qojnьqа saldь. Arada qanca zamanlar әtdi, hәм-ki, kycykcәniң duval astьda turьv qараqanьnь unytә almas, şu esigә tyşsә unqа adatdaqьdan kәvrәk avqat verәr edi.

Mart aјьnьd soңqь kynlәri edi. Bir kyni çәnyvdән kelәturqan pojezd altь saat kecikdi. U adatda kyndyzi sa-

at eki öttüz minytdə kelər edi. Şu kyni jigittin avb unca vəgarədan kelməj şu pojezdə qə kəz tikkən edi. Bu alb saat kecikdi. Pojezd kelgyncə u arqanəny çyldyr tonb ystidən vaqlav alb platformada qunuşv ajlanv jyrdi. Pojezd kelgəndə hēmə hammallardaj hər qajsə vagonnyn zinəsi aldyqa varv undan tyşkənlərnin qolbqa qarar, jyki voləlanlarqa özini qycini taqdyt qylar edi. Jyk kətərgən nımçan, vəquvat adamn kərsə sēvinədir. Əgər u ытыfat qылmasa unyn xasəslərdədan kəjjidir və və'zən vaşqa hammallardaj aškara volmasa hēm icidə səkədir-də, vaşqa oşandaj adam izləşdə davam etədir. Bu iş atылан aşyqday: ja cyv tyşədir ja kelədir. Bu ojunda jutquzmaslyq ycyn əvcir, jygyrdək volbş və kycni taqdyt qылbşdaqь tyrlı reklamlardan tartynmaslyq kerək. Bu jigittin şu sonqəlyşyqa nonaq, vaşqalardaj sajraj almajdyr. Bu unqa xuddə vьravdan bir nərsə tēmə' qыljatqandaj tyjiliv xьçalat volar edi.

Çyssəsige kərə xeli aqьr cəmədan kətərgən bir qьz joruq iliktir cьraqь janv turqan sim jaqac astьdaqь vagon dan zorqa tyşiv cəmədanəny qojdy-da, qoləny qasv ystige qojv platformaqa qarady. Jigittin dər hal unyn aldyqa jetiv varv amanatxana aldyda nəvət kytgən kişilərnin kəvligini və aftoqa hēm nəvət tegişi qьjənlərdədan xavar vєriv kycini taqdyt qылды. Qьz həli çavav vєrməgən edi-ki, vьrav keliv unqa zor bir fəlakətdən xavar vєrdi. Xavar vєrgən kişinin əzi sostafəly kəfigə qarav carды. Qьz jarəy jolda jьqылды. Cəmədan jigittin qolbda qalavərdi. Dəm ətməj platformadaqь, vagon dan tyşkən və tyşəjatqan hēmə xalqnyn dьqqatv sostafəly kətidə roj vєrgən fəlakətdə çəlv volды. Jigittin Cəmədanəny kətəriv qьznyn arqasədan kətdi. Axьrdə vagonnyn zinəsi astьda bir kəmpir velidən ekigə volənyv jatar edi. Vaqьdan xavar vєrgən kişi qajerdəndyr rəjda volv jigittin qolbdan cəmədanəny aldy. Jigittin arqəqa qajtv vagonnyn birinci zinəsi aldydan ətiv kətəjatqanda kimdir unyn jəlkəsindən tartды jyk kətəriş-kətərməsligi sorady. U navca, qatma, vьkcəjgən, qьrq vəş jəşlardəqь bir adam edi. 17

— Мәнә,—dedi u vagonнын joləgidəgi qarqa salьn-
qan bir jəşikini kərsətiv-yc pyt jykni kətərə alasьzть?
yc pyt həm kelməjdir.

— Həә,—dedi jigit cəziv və arqанынь belidən jecdi—
veş pytgəcə kətərəmiz.

Jigit jykni qozqatьv kərdi. U veş pytdən kəm kel-
məs edi. Əmma vунь ajtmadь cunki bu adam kəmən-
dirofkədə jurqan məs'yl işcidəjs irə pyldən aqьz acmas,
vu esə unьң acьq qollь ekəniğə dəlalət qьlar edi.

— Qajerqə varамьz?—dedi jigit, jykni adamlarнын
ajaqь astьdan cetrəkkə, jarьq eşik tamanqə syriv.

— Baraturqan jerimiz aьsraq. Əmma sizni razь
qьlaman. Kənclikni vilərsiz. Kəncilikdəgi qavьstannың
avçuvaz tamanьda təkjə var. Şu təkjəgə varамьz. Siz ha-
zьr tyşiv vagonнын arqasьqə ətin. Men eşikni acьv sizgə
uzataman. Şundaj, tikkə, pojezd jolьнь jaqalav varьv jaq
zovodьнын juqarьsьdan vyrliv ketəviz.

— U ajtqan çajqə varьş ycun vu jol çyde ajlanьş,
jənə sostafнын nəriği jaqьdan jyriş jolньjənə həm uzaq-
laşьrar edi. Şundaj bolsə həm jigit indəmədi jalqьz
icidə „jyk nazьkraq ekəndə“ dev qojaqaldь. Bundaj „na-
zьk“ jyklər unqə tez-tez ycrəv turar edi.

U təkjə səhərdən taşqarь ənhar vilən qəristannың
ortasьda, tənəsi kəvəkləngən, şaxlarь min jьllьq syjəkkə
oxşaqan kekсə bir məçnyn talньң astьda. U kickinə vas-
tьrma və yncə həm kəttə volmaqan məjdancadan ьva-
rat. Unь tyləgən, nyrəgən paxsa duval qəristandan açra-
tьv turadьr.

Qьş fəslidə hər tyrli gijahlarnь ьste'mal qьlьşqə
tajjarlьq və vуньң nətiçələri laj şuvalqan qamьş və voj-
rəlar vilən atrafь oralqan şu vastьrmanнын icidə volqə-
nь ycun vu jer əzi pəlid volqanlarnь həm vəhiməgə sa-
laturqan dərəçədə ьflas voladьr. Əmma jazda undaj eməs.
Jazda kəncilik: kişini çirkəntirəturqan hər iş kəzdən
pənə çajda qьlnadьr. Xususan vu təkjəniң egəsi Əsrar
Bava əzi koknarь bolsə həm rint təv'ətli adam. Təkjəni
azada tutadьr. Majdancəqə tyrli gyllər ekədir. Ənhar vi-
lən təkjəni açratьv hər jьlь nəşə kəkəradir.

U nazyk jykniñ egəsi şu jerdə daımyj ıstıqamat qylaturqan Əvdillə Haçb dorıpyruş edi. U vastırmanñ eşigigə bir muşt ıruv tavuş sıqarışb vilən vırav acdı, və vaşbıqı jarıbıqan tonıñ tyşiv ketyvigə qaramasdan Haçbıqı qol uzatıv ıxlas vilən kərişdi. Haçbñ arqasbıdan jigit həm ickərigə kiriv sıraq jaqılqandan son arqasbıdaıy jykni duvalññ astıqı qojdı. Bu yjdən zək, qurum və cirigən vojranıñ hidi kelər edi. Təkjəniñ egəsi Əsrar Bava qajnatasbıqı saqqanlbıqıñ mənzyr qılbıqı tırbıqan kelindəj Əvçirlik vilən carcorqı ot jaqdı, qara qumqanıñ qojdı, kərpə sa dı. Haçb ıltyriv aq ələngəgə çun vasqan kəkrəgini tavlajıv duval astıda qunuqıv olıturqan jigitni saqırdı:

— Keliñ Səttar vek, həli isminizni Səttar, dedinizmi? Keliñ çigər. savuqdan qalqan bir hatın „çan ət-y, çan ır“ degən ekən... Kundyzi hava az-qına jumşaqan edi, jənə qajtdi-dedi U jigitgə çaj kərsətiv-İsminizni sizə taq ajtdırmañ. Səttar-çan, Əvdu-Səttar, jaki Səttar vek volsa jaxşb voladı. Səttar vek jaxşb... Şundaj qılb hatınım joq, deñ? hatın jaxşb voladı. Ajnıqsa mənə şundaj savqatıv kelgəndə kərpəgə kiriv jalanqıac qarınbıqı arañznı veriv jat-saıbz...

• Jigit hazır-qına sımılbıqıdan sıqıv təsadıfıj rəvişdə qajnatasbıqı ısrəv qalqan kijəvdəj qızaradı. Və ni-mə qılbıñ bilməs edi. Haçb hamən özini otqı tavlav, unıñ halatıdan xavarsız davam etdi:

— Mən jettitə hatın alđım, əmma jettitə hər xıl rəngə vojılqan tuxum jegəndəj völdım. Jə'ni gər fərzənd kəriş işidə eməsədə... Hatın öz rızqı vilən kelədir. Ujñizgə vərəkə kirədir. Nectə hatınñ volsa ujñizgə oşanca vərəkə kirədir. Mənə endi keksəriv qaldım, fərzənd kərişgə jaramajman. Əgər synnət, şəriət işini bilməjturqan hatın volsa çan dev hazır tørttə, hətta onta hatın alar edim.

Səttar qandaj qılb hatın öz rızqı vilən kelişini, qandaj qılb kəv hatınlbıq yj seřərəkə volıbıñ təsəvyr qılaalmas edi.

Əsrar Bava şaraqılab qajnav turqan qumqannın voqazıdan atəş xyrək bilən yşlöv cajnəkkə qujdı və jayıqan dəsturxan ystigə məjiz, nan qojıv əzi həm carcarınñ bir jaqıya olturdı.

Əsrar Bava zahirən vədbyruş, pəlid, həmnamnıñ lyngisidəj çirkənc kərinse həm əzinin jıllar mavajnyda artdırqan, təknil etkəni fəzilətləri bilən kəv dilkəş cal. Başlav u təkjəgə qadam basqan adamqa tez el voladır Dərd-qəm, rənç-ələmli kişigə unıñ səhvəti kyjgən vədəngə vasyloqan myzdəj aram verədir. Unıñ tavşyda qandajdır bir təsəlli bergyci əhan var. Şundaj caqlarda alamdaqy hicbir neklik kişigə mənzyr volmajdır. Bu jerdə vėganasyrav, qymtynıv olturqan Səttar Əsrar Bava sөzğə aralaşqandan kijin əzini qojıv verdi. Bu yjnıñ hər bir xəş-xəşəgi, şuvayq, gıvələgi, əncamlar, torqavaqdaqy vėdənəgəcə bir kəməgə tuşkən kişilərdəj unqa jaqın vola başladı.

Caj icışdə Səttarnıñ kəvrək gərgə saloqan, gəpirgən Əsrar Bava voldı. Əvdillə haçy hər zaman unıñ sөzini ma'qullar və və'zən Səttarqa „cal hikmətli gəp ajtajatır“ degəndəj qyıv qarəv qojar edi. U birinci cajnək voşaqandan kijinjaq Səttarnıñ razı qyıv jatmaqcy voldı. Cal Səttardan kəzini almaı sөzləj-sөzləj unqa çaj salıv verdi-də, jənə keliv unıñ qarşusyda olturdı. Səttar esə unıñ sөzini vaşy bilən ma'qullar və tartynıv alaturqan bir turqan nanynı sujuq halqa kelgyncə cəjnəv jutıv arqasıdan az-qynna çaj həpləv qojar edi.

Səttar alamnıñ karıdan xafa eməs, ələmzədə həm eməs; faqat vaxt izləv çəhangəştə voloqan jigit. U vaxt Səttar alqa qadam basqan sojnı ufuq sinəri undan uzaqlaşadır, və'zən u vaxt izləv jurqanynı həm unutar edi. Şu kecəsi u jənə vaxtqa təşnə voldı. Əmma endi u vaxt ta Səttar jetkyncə minvə'd çajıdan qozqalmasıyqqa və'də verdi. Unıñ elcisi Əsrar Bava edi.

Şundaj qyıv Səttar şu kecəsi mehryvan, əzi vədbyruş volsa həm istərəsi ıssıyq, ezgy cal—Əsrar Bavanıñ təkjesidə qalıv byrcəkdəgi bir parca postək ystidə

вүркөнүв јатды. Бара турқан јеридәги раһатъ һәм вундан артық емәс еди.

Ертәсигә у туы вақтыда турды. Әсрар Бава вәрвақт турқан воһса һәм уны ојојатмақан еди. Әвдillä Нащъ жоқ. Сәттар јуз қол јувқанъ әһһарқа сьрқанда уны ву јердән јуз қамлар нәридәги кәттә јол војьда олтурқан көрди. Унын алдыда кәттә севәт, қолыда таразу; вьравқа рьјаз тартыв верәг еди. Сәттар шу кечә ишләгән рьули һарглав кьндызи ишгә сьрқмады. Фақат кечгә јақын бир мәртәвә итинин алдыда вагыв келив екinci кечәси һәм тәкјәдә қалды. Ертәсигә ишгә сьрқыв шундақасыв еки кьн жоқ воһыв кетди. Еки кьндән кийин бир келив тьнәмәј шу билән бир һәфтә жоқ воһыв кетди. Кийин бир келив мьттәсил төрт кечә тьнәди. Бу сәфәр у итини аһыв келгән еди. Шундај қыһыв Әсрар Баваһын „Бөз јигит“и Сәттар секин-секин шу тинс, адамларъ кәсәл тавуққа охшақан тәкјәни өзигә даһмьј ыстықаматгаһ қыһыв алды.

Баһар секин-секин қадам ташлав келәр еди. Талларнын савканларъ салрәпик тақатурқан јашдақь қьзлардај вортди, киртәкләди... Шавада һәм оша қьзларнын шохлықь, вә'зән јар-достларьдан вемәсләһәт қьлқан һәзилдәј керишдирәр еди...

Сәттар қьсқа мьддәт ицидә көв кишиләрни көрди. Буларнын ицидә унын дырқатыһы Әсрар Бавадан ващқа јәнә бир киши чәһв қьлды. У кәсә сақалыда умыр кьзинин қьравыв тьшкән, рәңги зәһил, шалраң қулақ, иңиккә војьһы қатма вә орта војьһ киши воһыв, өзинин чьлдыр кийими билән ващқа улуқ сьфәт кишиләрдән көрә көврәк Сәттарқа јақынрақ еди. У савьқ ројәки. Гияһлардан һәмәсини һәм ысте'мәл қьла вәрәдир. Әмма сатыв аһьшқа тоқру келсә фақат нәшәгә-гинә рьу сәрф қьлар еди. Унын қьла турқан иши, вара турқан јери вельгислз. Бә'зән һәфтәләв тәкјәдән чьлмәгәһидәј жоқ воһыв һәм кетәдир. Тәкјәдә екән вақтыда Әвдillä Нащъ, Аһьм Сәркардек кишиләрнин хьзмәтһы қыһыв, Әсрар Бавада қаращыв кьн кечирәдир. У һәмә вақьт дијәрлик қаранқу вьрцәккә тьқыһыв олтурадыр. Киши билән аз сөзләшәдир. Нәшә сөккән вақтыда узьн дост тартыв „һақ“ диидир-дә. атрафқа қарайдыр. Әгәр вьран рьу

berişigə kəzi jetətürqan kişini kərsə dərhal varəv indəməsdən unıñ arqa və vaşın, uqalaj başlajdı. U adam tez cəntəgini kəvləj verməsə jaman uqalav çanını aqırtıv cəntək kəvləşgə məçəyr qıladı. Pılnı alqandan kejin cəntəgigə salıv ketə verədir. Xılvatda həm sanav kəcməjdır. Unıñ mənə şu qılyq Səttarqa jaqdı və u bilən jaqıñdan munasabatda voluvıqqa volqan səvəvlərdən biri həm şu völd.

Şundaj kişilərnıñ vəhrini acaturqan kynlərnıñ biridə Səttar Əsrar Bavarıñ ıltımasıqqa kərə məjdancarıñ ortasıqqa ekilgən gyl və rəjhanlarnıñ atrafıqqa mərzə kətərər edi. Şundaj bir gəştli kındə bu qararıqı vasıtırmanıñ icigə kiriv ketgynicə qıjam vaqtıqaca həm cıqmadı. Həmə taşqarıda, həmə aftavcıvaqda ekənidə bu adamnıñ qararıqı zək yjdə jənə jalıqız olturış Səttarnıñ nəfəsini q jtarı. Bir iş bilən yjgə kirgənidə unı vırcəkdə cəkkələv olturıv təsvəh əgırəjatqan halda kərdi. Səttar hajran volıv soradı:

— Hə, Qunduzxan əkə, „alajın verməjin“ dijəjatırsızmı?

Qunduzxan unıñ jyzigə tik qaradı. sonra təsvəhniñ səfisi bilən temirətki vasqan qasıv qasılav tomtaq qılv çavav verdi:

— Ət, taşın ter juvuqsız!..—dedi və jənə ıxlas bilən vəzifəsinı təkrarlaşqqa kirışdi. Əmma endi gəja şu duanı bilışı bilən Səttar alıda faxırlanqandaj tavşın cıqarıvıq oqudı.

— Nımə, nımə?—dedi Səttar havıv cılaqı arqasıqqa qojıv.

Qunduzxan dana-dana qılv oqudı:

— Kəfakə rəvıyke vakifətən kifkafıha kəkə—min kanə...—dedi-də virdən toxtadı. Xuddə vilməsdən bir naçoja iş qılv qojqandaj ahahda Səttardan soradı:

— Taharatın varmı? Bu cilkaf şərif—ə, həzil gər eməs!

Səttar kylməki edi, əmma Qunduzxannıñ jyzidəgi cıddiətni kəriv həm eməndi həm qorqdı. Bu dua-

da oxşaş tavuqların kəvligi bir jaqdan kylgysini qəst-tatsa ikinci jaqdan jyrəgigə vəhimə saldı.

— Jaxşy duamı?-dedi Səttar Qunduzxanqa jaqın-raq kelib— Bunu oqusa nimə voladı?

— Jyzmın mərtəvə oqusa kişi kəzgə kərinməjtur-
qan voladı—dedi Qunduzxan qavaqlı salı-jyzmın...

— Nimə qılasız kəzdən qajıv volıv?

— E, axmaq ekənsən-ə!

— Hə, anasə ərtəgən qızların qojnıqda kirəsiz-
mi? Ja bankagə kirib pyl arqalav sığasız?

— Nimə işin var? Nimə qılsam qılaman-da!

— Xudadan qorqmajsız?

Qunduzxan çavav vermədi. Undan jyzini əgiris tez-
rək sığv ketişini kytər edi. Bir necə kyndən kijin jənə
bir pəjt pajlav turv Qunduzxandan bu duan unqa kim
ərgətkenini soradı. Bunu u şu təkjəgə tez-tez kelib tura-
turqan Jəkkə-vaqlın ımamı Egəmbərđi Maxsumdan
kəv xızmatlar vəgəvərigə ərgəngən ekən.

Egəmbərđi Maxsum təkjəgə hər zaman kelədir. Hər kelgənidə u eckinigigə oxşaqan saqalın silkillətib
eşikdən şu vəjtni ajtv kirədir:

Zəmanə şumlıqdan
Jaqalar v lıv etək
Səilə pəjtavə voldı,
Boşda sığv pətək.

Maxsum gıjahdan pərhez qıladı. Əmma ıste'mal
qılaturqanlar bilən jaxşy ylfətçilik qıladı. Hətta məjiz-
niñ hər kyngi narxın bilib turadı. Qıjmatlansa kək-
narılardan ilgəri zamana ahvəldən şəkəjat qıladı.
Əgər arzan volsa xudan mehrəvancıqlı ajtv
dərgahıqda jyz mın qatla şykyr qıladı. U vaşqa kəv
ımamlardaj supah eməs. Xususan təkjəgə kelgəndə
unıñ əhli bilən qoşıl vularnıñ icidə joq volv ketədir.
U tyrlı əfsanalar, sərgyzeştləni bilədir və ajtv verədir.
Qavır, axırat, vəhiş, dozax toqrularıda həm səzləjdir-
ky unca kəv eməs. U bir kelgənidə aftavcuvaqda atra-
fıqda Səttar, Qunduzxanlarqa oxşaqanların təpləv bir

Jigiti özünün javjyrəkliyi Umər xanqa qandaj mənzyr qy-
qanlyqny ajtvy bergəndə şunda olturqanlarnyñ hər biri
həm şandaj javjyrək volşny arzu qyldy.

Bu hikəjəni faqat Maxsum ajtsa çajyqqa qojadyr. U
qavrystannyn vəhimələrini, şamalnyñ şiddətini, qazan
astyda janvy turqan otnyn qyzyqç şə'vəsidadə qavrylar-
nyñ kərinışini, u jigiti qavrystanda pişirgən aşny jev
qalqanly xanqa qandaj alvy varqanly şundaj hikəjə
qyldy-ki, jyrəksizrək adam volsa dad, dev jubaradyr.

Şunqa oxşaqan hikəjələri eşitkəndə Səttar özini
javjyrək kərsətişgə tirişər və lazıym kəlsə vuny əməldə
kərsətişdən həm tojmasıqny bildirgysi kələr edi.

Çajy kelgəndə ymridə qylmaqan işlərini ajtvy
maxtanar və şu xuddə rastdaj əzidən məmnyn volar
edi.

Əvdillə Haçy özini supah tutvy təkjəgə keləturqan
sarpojaqlar bilən pəcəkiləşməjdir. Nəjməncədən kelətur-
qan Альм Sərkər esə vunyñ əksi həmə vaqıt dijərlik
özini zorlav volsa həm kyliy turadyr. Sarpojaqlarny çy-
də jaxşy kərədir. Xususan Səttarny mşyq valəday vaq-
ryqqa vasvy erkələr edi. Uny „javjyrək, mərd, arslan,
palvan“ dev maxtav həməgə ymridə bundaj qajtmas
jigiti kərməgənligini ajtvy hajran qaladyr. Uny şu qy-
lyq Səttarqa kəv jaqqa və qacan volsa həm u maxta-
qanca var ekəni bsvat qylyş ycyn bir iş kərsətişi
tilər edi. Qandaj iş kərsətsin? Bu zamanda əlik, qav-
rystan xan zamanasydaqyday vəhiməli eməs. U vaqıt-
da javjyrək bir jigiti şamal kecəsi qavrystanda aş pişiriv jev
şu bilən javjyrəkliyini xanqa mənzyr qyloqan volsa bu
zamanda cilləşir, qorqaq bir jaş vala həm qyla aladyr.
Çynki on beş jyl icidə nə qavrystannyn siri qaldy, nə
əlikni vəhiməsi.

Альм Sərkər kelgəndə şəhərdən savyq politsiya-
mister bslambek cыqv kelədir.

Şu kyni Əvdillə Haçy həm pyjaz satqanly cыqmaj-
dyr. Egəmbərdi Maxsum həm şu jerdə voladyr. bslam-
bek juqan, navca, uluqsyfət adam. U hic qandaj gыlah
vste'mal qylmajdyr, tirikciligi hər kjmgə ərizə jazvy ve-

riş bilən voladyr. Bundan qyloqan daramadьnyң көvrək qьsmьny ickilikkə sərf qyladyr. Həmə vaqьt unьң jyzi көkimtil-qьzy, jalьtгаjdyr, vaqьvaqьsь asьloqan. Əsrar Baва vularьnyң icidə көvrək Альм Sərkarnь hygmət qyladyr. Cynki u Əsrar Baваqа көknar, qaraxan, nəşə tarьv veriv ta pyl төpləgyncə haqьny qьstamajdyr.

Səttar kijindən bildi-ki, faqat Qunduzxan-qьna eməs vu jerdəgi adamlarьnyң həг qajsь həm mə'lym vir işgə tajjarlyq көrəг ekən. Bir kyni Səttar Альм Sərkarnьң qavьgьstanqа qazan aьv cьqьv ketəjatqanьny көriv qaldь.

— Hə ata,— dedi u— siz həm javjyrəklіginizni xanqа mənzyr qylmaqьsmьsьz?

— Hə, mənzyr qylmaqьsьman— dedi Sərkar kyliy və jolyda davam etdi.

Səttar unьң ketidən ergəşiv vardь. Sərkar gərgьstannьң vir cetigə varьv qazanьny jəni көkəriv keləjatqan qandajdyr vir gьjah ystigə төntərdi-də, atrafьqа turpaq tartdy.

— Bu qandaq ot edi? nimə qylasьz?

— Ёsgьq,— dedi Sərkar kyliy və qazanьnyң ystini tyrli quruq gьjahlar bilən jараjatьv-u Ёsgьq edi, ykə, Ёsgьq şu qazanьnyң astьda kызgəcə көkərsə... jaxşь voladyr.

Niməgə jaxşь volьşьny Səttar yc ajdan soң-qьna bildi. Ёsgьq şu qazanьnyң astьda jaryqьlyqьny көrməj əssə zəhər volьv көkəгəг emiş. Bунь vьran kicikrək arьqьnyң vaşьqа vaqlav qojьlsa necə vaqьtqaca şu arьqьdan suv ickən hajvanlar өləг emiş.

Şu jerdəgilərnin icidə en saddasь, axmaqraqь Qunduzxan. Həг qandaq gərgə zerikməj qulaq salaverəturqan vekərcisi həm şu. Əvdillə Haşь көv vaqьt ymrini rьjaz satьv otkəzədir. Ёslambek Ərizonəvis Maxsum көvrək məcitdə, jənə əllə qajьrlarda. Альм Sərkar esə көlxozda işajdir. Başqalarьnyң həm şunьndaj səvəv tirikciligini var. Qunduzxan Səttarьnyң əzidəj. Səttar көv vaqьt unqа əziniң qyloqan vatьrlyqlarьdan səzləv verədir. Əzini hic nərsədən, hickimdən qorqməjturqan, көllə kesər, ycər, hiləkar, өз ymridə көv хatьn-qьzlarьny bulqaqan

qylыb көрсәтәdir və bunqа Qunduzxannы ыһәndыгьv qо-
jыv zavq qыlar edi.

Şu tәrzdә bahar ajlarы әtiv jaznың ыһыыq, zeriktir-
gyci yzyn kynlәri jetiv keldi. Sәttar pyl kerәk volqan-
da ertәlәv vokzalqа сьqыv kynnиң ыһыыqыqа qalmasdan
sacыlqan гьzqыv ыeriv kelәdir-dә, соңra kyni voжь tәk-
jәdән çilmәdir. Qыlaturqan iş, avunaturqan ermәk joq.
Tәkjә vә şu atrafnың sykynәtini jalqыz Әsrar Bavanың
talqа asqan tavlama vedәnәsi ginә vuzadyr. Uzaqdan
eşitilgән qurrәk, sarыq sorыjan vә vaşja quşlarnың ta-
vuşlarы kişiniң ujqusыv keltirәdir. Әsrar Bava hәmә
vaqt mәçnyn talnың kerәk tәnәsini oraqan syppәniң
әnhar tamanыda kir romalcasы vilән pәşşәsini qоgыv
janvaşlav jatadyr. Syppәniң pәstidә esә ocaq var, u ky-
ni voжь tutajdyr unda qara qumqan çьqыllav turadyr.
Qavгьstan tamandaqы patsaduvал vilән vastыrma arasы-
da esә Sәttarnың iti rәzә tutqan adamdaj mudain ux-
lajdyr.

Şundaj kynlәrniң biridә Alым Sәrkar qыşlaqdan
tөrttә tavuq kәtәriv keldi. U әnhar ystidәgi көprikdән
әtiv pecәk gyldән qыlnqan jәlәkkә daxы volыşы vilән
eziniң javjyrәk, ycәr Sәttarыv sorady:

— Әssәlamy әlәjkim Әsrar ata, vizniң Sәttarыk
qajaqda qaldы?

Әsrar Bava dәrhal ornыdan turыv unың jәlkәsidән
ekitәdән vaqlanыv xyrçyn sinәri taşlanqan tavuqlarnы
alajatyv ujqulы tavuş vilән çavav qыldы:

— Şu jerdә edi... hazы şu jerdә edi..

Sәttar qajerdandyr pәjda völdы. Sәrkar xuddы on
jыl көrişmәgән jaqыv dostыv көrgәndәj çan-dili vilән
kөrişiv unың saqlыqы, kәjfiniң saqlыqыv vә hatta itiniң
amanlyqыv hәm soraşыv unytmәdi.

— Miң qыlsa-ci, hөj-dedi u vыrav eştiv qalyşыdan
xavfсыraqandaj arqa-aldыqа qarav-miң qыlsa aşna-aqajыv
jaxşы. Adam өrgәniv qalar ekән. Saqlыnaman... ылаçы joq!
vygyn bir şorva qыlajыq...

U hәli gәpini tygәtmәgән edi-ki Әvdillә Haçы
көprikiң ystidә turыv Sәrkarnы saqlыrdы. Ekәvi nimә

toqrudadər sözləşdi-də Haçь qajtvь keldi. Sərkar qajtvь Səttarnıñ aldırqa keləjatvь davam etdi:

— Ymrimdə vittə cumcuqıñ həm sojqan eməsmən, kənlim volmajdır. Başqa kişiniñ sojqanıñ kəriş turqan volsam həm oşa gəştdən jijə almajman. Kənlim çydə jumşaq... Endi ykən Səttarbek bir xızmat: şu tavuqdan ekitəsini sojasız. Əmma men kərməjin. Pəttil-ləgən tavşın həm eşitməjin Əncədən veri tavuq şorva ikənimiz joq.

Səttar kylliv qojdı. U şu kyllysi vilən u menğə qan təkış pisənd eməs. Adamların kəlləsini alqanmən-u, tavuq nimə degən gər u deməkci völdü. Və Sərkarın həm şundaj tuşynışını çydə tilər 'edi. Sərkar həm unıñ şu azrusın anlaş vilən Səttarnıñ vaşın asman-qa jetkizdi. U rısaqıñ qajrav ekələ tavuqıñ duvalın arqasırqa alıv ketdi və kəv vaqıt ətməş sojılqan tavuqların əjaqlarından asıltrıv alıv sıqdı. Unıñ jyzidən qandajdır qurur, məmnyimijət, ki bir və ıftıhar əks etər edi. Xususan unıñ kənli voş eməsligini, vadır qattıq ekənini atv Sərkar qajıl qalqanda Səttar özini hər kimğə həm erişş myjəssər volavermaj turqan bir mər-təvəgə jetkən his qıldı.

Əvdillə Haçь keçqurun, şorva rışqanda keldi. Dəsturxan jayıqandan vaşlav ta voş kasələr jıqıstı-rylıqunca Səttardaqr cinəkəm jigitlek nışanaların sa-nav maxtaj-maxtaj Sərkarın esi ketdi. Maxtalıv, qarın tojıv Səttar məst völdü. U özini həmə adamlardan kyc-lirək, hər iş qolıdan keləturqan, rəhim dillikni vilmə-jturqan və qadam vasqanda əjaqr qattıq jerni əjiv ki-riv ketəjatqandaj his qıla vaşladı. Şundaj qılv kəbin-cə ottuz jaşdan aşqan xatınlar həli ərişni vilməgən. Əmma ərgəniş vaqtı jetəjazqan jaş əsmirlərgə ərişdən, sevişdən tə'lim bergəndəş Alım Sərkar bu jigitleği endi yc bergən, həli zə'if, əmma kycgə kirsə unı toxtatış-dan əzi həm açız keləturqan bir hisni kyndən-kyn qozqatar və jaqmıv qılv qıtyqlar edi.

Sərkar şu keçə səhərgəcə əzi həm uxlamadı, Səttarqa həm ujqı vermədi. Əsrar Bava həm ojqaq.

Әмма u bulарның алдыға кelmәјdir. U қараңғу тышйи билән Sәttарның itini ваҗға җайға көциди вә u jatқан аралығын тазалады, суғур көвләди јәнә әллә нимәләг қылыв ивирсив јурды.

Назыр һәм хатыным вар—dedi Sәrkar гәр хатын-вазлығға көкәндә-фәрзәндләрим көв әмма көңил қур-қур јаман... Көлхоҙға һәфтә саян қалаты-қалаты җуван-лар, қызлар сығыв турады. Худаның қудраты билән ғуларны көрсәм аtdaj кишнәв арқазыдан југургим келәди. Гөшти-нің һидини билгән мысығдај атрафыда мыјавлав јуғив ахыг қојмайман, үкә!..

— Сәрс емәсми?

— Bee... гөрдими... Ајнығса sizгә охсаған вој-дағларны көрсә... керішәди...

Sәttar керішди. Соңра худды көвдән вери soramaғы сы волыв уңгытив енди ешигә тыскәндәј sorады:

— Хөлхоҙ өзи kimniki?

— Iғ вағыда kim турса ошаники. U sizin јеринизгә ваҗға adam салајатқан ыmaratға охсаған гәр. Нәр кy-ни уңға јәни хышт қојылады. Biz һәм usta мән dev us-talar қатарға кирип алаңыз мәргә siziniki. Ваҗқалар хышт қыјаверады, siz вuзаверасиз вә вuзыв алқаныңызны алыв кетәверәсиз.

— Оғрулығ һәрәм емәсми?—dedi Sәttar уның ма-салыдан оғрулығ фәһимләв.

— Әлвәттә һәрәм. Siz вuз musulmannы маһыны оғруласаңыз u һәрәм. Әмма kolхозның маһы һиким-ники емәс Хамталағ қылыңған тыјәнің гөшти һәрәмми? Уны қанца ала ғунца савав.

Қараңғу тышмәсдән кетгән Әвдillä һаҗы сәһәргә јағып ат јетәкләв келди. Уның кетидән јәнә бир вәрвәстә јигит келив һәмәни ғаһыльтрди. Бу јердәгиләрниң һәмәси undan қорғар екән ғикилик көз асыв јумқунца уның вuј-руқлары ыҗра етиди. Војны узын, јалы қығқылаған көркәм ат ајақлары вақланған, Әсрәг Вава қазыған суғур војы-да кәсәл кишидәј ыңқыллавјатар вә һәр ыңқыллағанда уның вурни астыдан кетәрилгән гәң хыға сығағын јәнә хы-ралатды. Јигит әвҗирлик билән атның татақтыға рысағ сал-

дь. Сырагнын шөвәсидә қарајып көрингән қан тизилләв сү-
қурға урди. Та унын гөшти сәрәнçамланқунца һиким
гәпирмәди. Јалқыз сојқан јигит һәрәкәт билән һәмәгә
қуманда берәр еди. Гөшт сәрәнçамланқандан кийин Сәт-
тар јатди. Әмма Әсрар Бава ertөлөвгәсә ухламадь. Er-
төлөв Сәттар итини јәнә өз çайыға вақланқан көрди. Әв-
диллә һащ билән u јигит јоқ еди. Сәттар бу јердә турьв
атнә ващға адамға сөјдиргәни усун Сәркардан өркәләди.
Әмма һаньшта қылышда бу өркә унытди. Дәркар унъ
бу кун қышлаққа алыв кетмәкци болдь. Вунъ u көв-
дән вери ајтыв јураг еди. Сәттар һәм көв өйлөв олтурмај
газы балақалдь. Сунки нәзәридә келхозда әнцә хатылар
сас тарав өсмә қојып Сәттарнын келишини кытив олтурған-
дај биләр еди. Кечқурун итини Әсрар Баваға тә'инләв
сәркар билән јолға сығдь.

Дәркар та қышлаққа јеткынсә јол-јөләкәј Сәттарға
писәндә қылыв вардь:

— Қышлақда фитнә-қаламус адاملар көв, еһтыјат
воласьз. Мен sizни тусынәтурған јахшы адاملарға ашна
қылыв қојатан. Қажердан келгәнинизни, нимә қылыв јур-
даньһызынә вә кимниң ујидә турғанһызынә һиç- кимгә
ајытмајсыз.

Сәттар өзини u ајтқанца тутдь. Сәркар унъ бир һәф-
тә соқумға ваққандај асрадь. Унын қылатурған иши, ва-
ратурған јери јоқ тегин авқат. Сәркар унқа јәни кийимләр
һәм верди. U јерләрдән кечгәсә ајланьв јурадь. Сама-
варға сығьв јонлашлав јотадь. Бу бир һәфтәниң ицидә u
келхоzyn һәм нимәдән ьварат екәнини вилди. U Сәттар
тәсәввур қылғанца волып сығмадь. Бә'зи кунләр далалар-
ға сығадь. Шу кунләрдә унън вьрав билән јәккәмә-јәк-
кә муштләшгьysi келив јураг еди. Бир куни u Алым Сәркар
ишләв турған çайдан сығьв қалдь.

јигирмәгә јақын киши қоза сарьқ қылар еди. U кет-
мәнигә сьјәнив сөзләг еди:

— Уај қызталақ зальм Николәј еј... хов зальм екән
дә! Вазарға сығсан адамнын çаныдан ващға һәр-
нәрсә тарьлар еди-јә!.. Вај зәнинни зальм еј... Амма ву
һукымәтимиз өлмәсин. Арқамьзға афтав тегив қалдь. Ку-

nigə altı qadaq nan verməsə həm şu hykimətimiz yaxşy.. Altı qadaq nannı bittə adam jev qojar ekən. Men səkkiz qadaq volsa həm jijmən...

Səttar indəməsdən ötiv ketəberdi Sərkar unı kərib kərməslikkə saldı. Səttar əncə jurqandan kijin uzaqdan Sərkarnı əşylləsi eşildi.

Сасытны қырға десәм,
Усидә әјрисі бар
Көлхозға кирәј дәсәм,
У күндә мәҗлиси бар,

Səttar şu ketgənəcə qumdan ötiv julqunzarlar icigə kiriv ketdi. Unıñ tiləgi vıran jırtqıç həjvan ıcrətiş edi. Vıraq jırtqıç həjvan ornıqqa unqqa əjni muddaası-jigirmə vəş jaşlardaqı, qaddı-qamatı kelişgən, juqan və xelə cirəjli vıxatın ıcrədi. U Səttarqı qarşy soqmaqdan kelər edi. Səttar şaşvı qaldı. Xatın esə unqqa qaramasdan jolda dəvam etdi.

Haj xatın,—dedi Səttar və joldan sıqıvırdıqlar arasıdan unqqa taman jonaldı—Men sizni tanıjman...

— Xoş?—dedi xatın toxtav—kəv yaxşy...

— Qajaqdan keləjatırsız?

— ıncinci ıcəstkədən—dedi xatın kılımsiriv unıñ kılımsirəgənini Səttar özini taqđım qılışyqqa ışarat dəv əqidə qaldı əmma səzni nimədən başlaşnı bilməs edi. Xatın vıunıñ bir zəyır gəri var volıv ajta almajjıtır guman qılıv gəpni özi v şladı.

— Siz kimsiz? Men esləjalmajatıрман...

— Men... şundaj... vojdaq...

Xatın qaraqqlav kılıv jıvardı.

— Xoş?

— Sizniñ eriniz joqdı? volsa həm...

— Nimə edi?

— Ekəvmiz bir həram volsaq-da, nimə volar edil..

Xatın kılışini həm bilmədi, unı səkişini həm. In-dəməsdən jənə jolda davam etməkcı volqan edi Səttar unıñ kəkrəgigə cən saldı. Şu dəmdə u həlakət xavfı astıdaqı mışyqqa oxşar jənə vıtyın jyzi, kəz astları pırpırev ıcrədi. Xatın bir siltiv unıñ qolın alyv taşlad da, özini mudafaa qılmaqqa turdı. Səttar unqqa doq aralaş jalvarar edi. Xatın avval yaxşy gəpirdi. Sonqra

doq qıldı. Əmma Səttarın sığ ıqandıra almas Səttarın nəzərində unıq hər bir sözi, hər bir hərəkəti „qısqıq“ dəj volar edi.

— Yrgəniniz yn oş, səkkəniniz sök oş-dedi Səttar unıq ıstıgə özini taşlav keliq endi.. Məjli.. kəv şirin qılmaı..

Xatın u vilən jaym saatca alıqı. Axıq volmaqandan kijin oq keltiriv turıv tərsəki vilən qulaqınlıqastıqı şundaj tuşyrdi ki, Səttarın qulaqıqı çərənlgəntavıqlar eştiliv, kəzıgə juldıqlar kərındi. Şundan son Səttar unıq ıntıqam qasdıda həmlə qılqan edi xatın özını qoral etıgı vilən tepdi. Şundaj qılv tepdi-ki, Səttar də hal huşdən ketdi.

Kecqurun Alım Sərkər işdən kelgəndə Səttar lınçıgə şorpxta vaqlav taşqarıdaqı sözıdə jatar edi. U Sərkərın kelgənını kərıv biliv turıv ornıdın turmadı. və nıcykdır Sərkərdən ərkeləgən kərınər edi.

— Hə votalaq,—dedi Sərkər unıq janıqı kelivtışınız aqlıdıtmı?

Ekı yc soradıqandan kejin—gıne Səttar əgə çavav verdi.

— Məndə qasdıqız bir ekən-də!.. qışlaqınlıq xatınlar vındaqı ekən—ı!..

Sərkər dərrəv tuşyrdi. Və vıtyın vıcydı vilən təəşəyf bildiriv sonra unıq dəşnam verdi:

— Həj vərəkəllə... həli jıgıt volıv xatından kəltək jedinizmi?..

— Tepməgəndə-ky... tepdi-də...

— Xajr, məjli endi, hissəsini sıqaramız özım toqrulajmaı. Siz hazır lınçınızdəgını jeciv taşlaı. Xıtan dan kejin mehman kelədir. Uların aldıda „xatından kəltək jedım“ dəv lınç vaqlav jatsanıv ıjat voladı. Mənə şular vilən sizni aşna qılv qojaj...

Səttar şorpxtanı alıv taşladı. Jyzi hənyz. lavvılav janar edi. Xuftandan kijin mehmanlar kelişdi U ekıtə narqul-narqul jıgıt volıv, həjran qalarıq dərəcədə bir-birıgə oxşar edi. Ekəvi həm Səttar vilən qadırdan aşnalardaj kərişdi və unı ehtıram qılısar edi. „Biz həm

adam qatarıqqa kiriv qalvımyz—dedi Səttar icidə—vular meniñ kim ekənimni bilərmikən?” Səttar çydə xursand voldı. U hazır şyşqan jyziniñ dərđini həm ynytkən edi. Bu adamlar icidə u sirə vėganəsirəmədi. Ularnıñ hər bir səzi, hər bir hərəkəti Səttarnıñ ezlərigə, ickərigə, əlləqajerqadır tartadır, həməgə myštərək bolqan bir arzu, qast və intiliş tuqdurar edi. Mahıyatı özigə məlym bolmaqan şu arzu, qasd, intiliş Səttarnıñ şu adamlarqə vaqladı, arada hec qandaj tızyq qalmajturqan dərəcə-də çifslədi.

Aşdan soñ cəj iciv olturub Sərkar bu jigitlərgə Səttarnıñ maxtadı hər eki aqız səziniñ arasyda „oqul vola“ deñ Səttarnıñ jəlkəsigə ıgıv qojar. Bu esə Səttarnıñ şerləntirər edi. Şu anda jənə vırav tapılv Səttarnıñ vularqə ycər aqru, kəlləkəsər, necə mərtəvə qamaqdan qacqan, hukymətgə fənd veriv jurqan, ac qalqanlyqdan eməs, oqırlıqınyñ gəşti ycyn—ginə şu jolda jurqan kişi qılv kərsətsə u jənə həm xursand volar edi.

— Xavfsırav turmasam, kəñlimniñ bir ceti qaş volmasa jėgən avqatıy icimgə tyşməjdir—dedi jigitlərdən biri cəjnəknıñ çymrəgidən sonqı tamcylarnıñ pı alaqa aqıyazatıv—bir xatarlyq işni qılv qojıv şu tinciv ketkyncə çapımyñ havuclav turaman. Şu menqə jaqadı. Tinciv ketsə jənə bir ışandaj xatarlyq işni qılv haf cıqarmaqunca kəñlim tinciməjdir. Fe’lim şu... Axır hatınyñ var, şu vilən jatmajman-də... nimə endi... ez hatınyñ vırav bir nərsə deməsə. Xavf joq, xatar joq. Vırav vilə qalmasıykin, deñ kəñliñ qaş volıv jursa ekən... Başqa adamnyñ hatınyñ joldan ırsəñ unıñ eri kəlləkəsər volsa, mənə bu tyzyk... Ajnyqsaxılvat jerdə ketəjatqan hatınyñ tər-pə vassan. Ja volmasa vıravnyñ duvalıdan aşıv tyşsən...

Səttar „bizniñ Səttar vek həm şundaj“ dermikin, deñ Sərkarqə eki-yc dəfə qaradı. Əmma u vıny ajtmadı. Səttar unıñ şundaj dijişini çydə xahlar edi.

— Tuzaqqa ilinə jilinə j, deñ fənd veriv qutulıv ketişniñ gəşti var—dedi ekinci jigit Səttarqə qarav. U vaş vilən məqul dedi və qaş vilən „bu gəplər meniñ ycyn eski, adam oldırbışdan gəpir“ degəndə j ışara qıldı.

Səttarın kim ekənini bular bilədirlər. Əmma Səttar uların bilməjdir Sərkər „bular yaxş, tuşynəturqan adamlar“ de v tanıtqan volsa həm negə şundaj ekənini bilməs, əmma bilişgə qyzyqar edi.

Bu eki jigiti həm Alım Sərkərdaj kəlxozc və oşandaj kəlxozc öz jerigə salınajatqan vıravın vmarat, un qanca vursa şunca yaxş, qanca talasa şunca saval dijturqan kişilər edi. Kəlxoz təşkil volar vaqıtta bular zimdən işləv kəv hadısalarqə səvəv völdylər jer və təvbiət qulluqıqə qarş vşjan kətəriv kyğəş jolyn jarutuc məş'allərdən bir necəsi sınd. Jəni tuqulv həli tən nazk, syjəgi jumşaq kəlxozqə kəv əzijətlər jetdi. Əmma vuların həməsi valalyq—əsiş, təşkil tapş davrın muqərrar aqrıqlar volv, busiz un v əsəjatqanlyqyn biliş həm qyjn edi.

„Vıravın kycidən fajdalanma degən hukymət şu iş vilən məşqul volqan adam ycun əlvəttə jamən. Sərkər vilən bu eki jigitni kəlxoz malyn oqurlaş, un əsvəvlaryn vuzş, juqatş, icidə turv un qarət qylş, işdən vaş tartş və kəv təmə' qylş işlərini təşkil qylşdan muddaalar faqat kəlxozc ajaqdan jıqytş qyna volmasdan xoşalyq asav çamaat mylki volqan hukymət ni həm şu asavyn zə'iflətiş edi.

Bu eki jigitni hər qajş həm Sərkərdaj vegenə kişilər aravda hərəkətdəgi, səzdəgi pakdamənlikləri vilən xudaqə jaqn turqan avıbjalaryn eslətədirlər. Dillərinin sirini hec qacan tilləri faş qylmajdyr. Bu esə həmə həlim, şirin söz kişilərin öz jolydaq sən'ətidir.

Jarım kecədə bu eki jigiti vittedən raqr və vittedən şipirgi həm jarım torva nastalqan alv cıqyv ke tişdi. Bun Sərkər ickəridən alv cıqyv verdi. Bun ni mə ekənini Sərkər ertəsigə kecqurun kavılj şorva iciv terləv olturv Səttarqə əjtəv verdi.

— Kəlxoz qurt tutqan—dedi u əzinin şorvasdan bir torqam jaqlıq gəşni Səttarın kasəsigə salajatv—qurt vərg jidi. Nastalqannə suvqə aralaşdyrv şipirgi vilən tytlərinin kesiləturqan şaxlarqə—vərggə sepilə yaxş voladyr...

— Qurt elədir, deŋ-dedi Səttar xuddə vubə Sərkər bilməjdi-u, unqə bildirəjatqan ahaŋda—undan ni-mə fajda?

— Fajdasəbñ qojaverin... işiniz volmasəbñ. Ularnəbñ əzləri bilişədi. Oşanəbñ ucyn ekəvmiz qaldıq-da, fajdasə bolsə biz həm varar edik, şundaj eməsmi?

— Barsaq varaveraməz-da—dedi Səttar və bir az turuv qoşəb qojd—qurtlarqə vərg salajatqanda hickim u vərgni tegşirib kərməsmikin?

— Tegşirəturqan adam həm var, tegşirməjturqan adam həm. Bəziləri var qolnəb ucidə, əlgəninin kynidən iş qyladər. Vərg salaturqan adam şundaqə kişi bolsə xudanəb vərgəni şu. Əmma bəzilər var ortadaqə nərsəgə əzinikidən həm jaxşəraq qarajdər. Çan kyjdirədir. Bundaqə adamqə toqrı kelsə əlvəttə u vərgni salmajdər. Baqəbəv almanə vəşəraq kətərədir.

Soŋqə bir həftə icidə Səttarnəbñ hammallıq hajatə çydə uzaqda, nyutərlik dərəçədə arqada qaldə. U özini kəzni tindirərlik dərəçədə vələndlikdə his qylar və vaqt-vaqtə vilən vəhiməgə tyşər edi. Qajsə myhitdə bolsə bşanqə qarav əzinin tysini, xalqəbñ əzgərtiriş qavəbjatə qə egə voləv, şunəb arqasəda əçəlgə firev vəriv jurqan bu adamlar arqasədan ergəşiv Səttar özini tamaman vəşqaca bir əlkədə kərdi. Bu əlkə bu adamlarqə tanş voləv, tənkez Səttarnəb jetəkləv jurarlar edi. Bu adamlar oqrulıq toqrusəqə kelgəndə kəvrək qavun pələgigə aralaqan qavanqə oxşajdərler: alaturqanlarəbñ əlv kərəksizini jəki əlv volmajturqanəbñ vuzadərler, jimirədir-lər. Bəzən adərlıq muddasədan tamaman xəlv volqan işlərgə juradərler. Bularnəbñ həməsi Səttar hajran qaldərsa həm tyşirilgən əlçələrdən hissə alqandan soŋ bu jəmvıvcsəb unqə oqrulıqəbñ bir şərti voləv kərinər edi.

Ta birinci paxta terini vəşlanəv arəbñ viz xərman paxta vuzqunca Səttar vular vilən völdə. U həm şu-bir tyrfə qəzəb oqrular vilən virgə vaqtə kelgəndə pəjt-tarəv tirəktirni cuqur zavurlarqə taşlar, unəb qəsm-larəbñ oqrulav juqatar, yjiliv qəjylqan vədə və jantaqlar-

qə ot qojar və arada əlçə həm tyşyrər edi. Səttar „əlcə də xalə volqan fajdasə işləni qojayıq“ desə ular „məjli, gəşt sy əksiz volmajdır“ der edilər. Şu „syjək“ Səttar ucyn səmərəsiz zor və artıqca xəfv volar bu unqə kyn ətgən sajn əsəqraq bilnər edi. Şundaj qyləv Səttar bu necə vaqtın icədə tyşkən əlcələrdən kəv mьqdarda hissə aldə, əmma bu hissələr sabun kəpigidən hasıl volqan pyfəkcələrdəj kəz aсьv jumunca juqalar və unьd qajyqə ketgəni Səttar vilməj həm qalar edi. U şu mydət icidə bir mərtəvə xətn jyzini həm kərdi. Bu jyrğuturş, kəsv kar unь javvaj mьşьqdaj. qyləv qojdь. U əzini hamamlyq vaqtdaqь saddalyqь, kyn kərişini jyrğuturşь və atrafьdaqylar bilən qalqan muamalaşьnəj əjləsi kylər, vularnəj həməsi unqə gəllik voləv kərişər edi. U qunduzxanqə endi maxtansa volədir. İlgəri arzusьnə volqan qyləv taqdyt qylar edi. Endigi unь sərguzəştə aldyda u vaqtdaqь arzusь hər bir addəj kişini həm qolədan kələ vərəturqan ojuncьq voləv qaldь. Səttar endi rostdan həm ucər, kəlləkəsər, rəhim-şafqatsьz edi.

Paxtanəj birinci terimi başlanəv xəymanqə yjylgən kynlərin biridə kəcəsi bir xəyman paxta ystidə maçərə başlandь. Sərkər bilən u eki jigit və jənə bir Səttarqə məlym volmaqan kişi bir tərəf, Səttarnəj əzi jalqəz bir tərəf. Ular şu xəmandaqь paxtaqə ot qojşьnə məlcələjdirlər, Səttar esə bundan hec mənfəət cьqmaslyqьnə, unь oqrulav səhərgə aləv varəv satş kerəkligini ajtvə şunqə kənişgə məçvyr qylədir. Vaqyt səhərgə jaqьnlaşdь-həm-ki bu tartşьş bir jaqlыq volmadь.

— Axьr ykə,—der edi. Sərkər munazaradan talьqan tavuş bilən—paxta bilən qolqə tyşiş cьdə asan. Qolqə tyşkəndən kijin ələmannəj əzi bir mystdən qyləv xudanəj ərşini kərsətədir... Əlvəttə həm jaxşь, hazьr paxta qьjmat. Əmma unь aləv satşьnə həm vaqtvə var hazьr volmajdır. Qьjnə...

— Axьr şundaj volsa unqə ət qojşьdan mēngə nimə fajda?

— Toqrə sizgə fajda joq. Mənə bu ykəmlərgə qojəv vəriq volmasa!..

Şundaj qыльв нәqd fajdasъ volmaqan bundaqa tәşvişlәр Sәttarnъ zeriktirdi. U şәhәrgә varsa jaki vaşqa çajda өз jolyqa iş kәrsә hәmә vaqyt hic qandaj „syjәk“ siz lәqqә gәşt qolqa kirgizә—alyşьyqa ыsanar edi. Şunьn ycyn u qыşlaqda uzaq turalmadъ. Tәkjәni, itini kәvdәn-beri kәrmәgәni vakzaldaqъ ortaqlarьnъ saqьndъ. Nә-zәridә tәkjәdәgi Qunduzxan, vakzaldaqъ buradәrlәri undan on jьl arqada qalqan, saddә hic nәrsә vilmәdikdәn, bu varsa ularьnъ icidә jagьm arslan volaturqandaj volar edi.

Sәttar eң avval tәkjәgә keldi. Әsrar Baba, sonra kecqurun kelgән Әvdillә Haçъ u vilән qucaqlaşьv kәrişidi. Iti kecqurunqaca unьn ajaqъ astьdan ketmәdi: gah qolyнь jalar, gah әrmәkci volqandaj sәkrәv jyzigә intilәg, gah ulaqъь atdaj belini egiv sarьь gylzar atrafьnъ aplanar edi.

Qunduzxan joq. Unьn qajaqqa ketkәnini nә Әsrar Baba bilәdir nә Haçъ. Ъslambek temir jolda kondyktor volьv hәр onveş kyndә bir kelәr emiş. Sәttar ertәsigә eki jaqdan pojezd kelәturqan mәhәldә vakzalqa cьqьv eski aşnalardan faqat bir kişini ycrәtdi; u hәm „cyli-cyli“ laqavьь lapaşaq, lәkәlәv vә lәndәhyr adam edi. Ъьrav işgә kiriv ketkән, Ъьrav pьcaq jev әlgән, jәnә Ъьrav qa malqan әllәj kim bir necә kişini sofxoza işgә alyv ketgән. Qьsqasъ eski aqajьnlar tarqalqan, jәnilәri tanьş emәs edi. Sәttar uzaq joldan kәv savqa sәlamlar bilән keliv mezmannьd eşiğidә bu jaqьn jьllarda kәlit tyşmәgән qulfnъ kәrgән mehmandaj voşasъь.

Ta Ъslambek keliv unь өzi bilән birgә alyv ketqyn-cә Sәttar kyndyz kynlәri tәkjәdә, kecәlәri şәhәrninъ ыlvat gәşәlәridә ymyr gyzәranььq qyldъ. Kyndyz kyni tәkjәdәgi mәçnyn talqa aşьlqan tavlama vedәnә sajrajdyr ocaq tutajdyr, Әsrar Baba pәşşәsini qorьv jatadyr, Sәttar uxlajdyr. Kecә volьşь bilән u avqa cьqadyr. Unьn ycyn jaruqdan qaranqulььq, kyndyздәn kecәsi jaxşььraq edi. Kecәlәri şundaj xьlvat gәşәlәrdә u jьl tosadьr. Baxtsьzьььqqa ycrәgән kişiniң var-joyьnъ qaqьv aladyr-da, jәnә hyşdәn ketkiziş jaki mәjiv qыльş dәrәçәsidә uzadyr. Baxtsьzьььqqa

ycrəgən kişilər Səttar bir mərtəvə tələv qyloqanda öz-
lərinin var-joqlarəny eki qollav tutquzmaqanlyqlarə. Jaki
unəy kəvrək volmaqanəy usyn kəltək jeməjdirlər. Vary-
lyr, Səttar ajtmasdan ilgəri jaq soqəy ləttə-pyttələrigəcə
jeciv uzatsalar və vularnəy həməsi bir məmləkətniç xə-
raçəyda arzəyturqan nərsələr volqanda həm şu kəltəkni
jer edilər. Cynki Səttar kycli, u jarym arslan edi!

Kynlər yzyu Təkjədə jənilik joq; Səttar zərikəredī.
Şundaj kynlərinin biridə unəy esigə sərkərnəy qavry-
tandaqə qazanəy tyşdi. Qaməşlar arasydan ətiv varəv
əpirilgən gərlər arasydan qazan kəmilgən jərnī izləv
tapdə ətəlni nərt-berī syriv qazanəy tapalmadə. Bun-
dan bir necə qadam nəridə unəy parcalarə zəy vasəv
jatar edi. Səttar bu parcalarəny həy birini kəzdən kecir-
didə kyldi. Jənə kyldi. Qazanəy sənyqlarəny ajaqə
vilən tepiv əjilgən gərgə tyşiriv jubarəy. Kijin əjləniv
sekin-sekin qadam taşlav qavrystannəy ickərisigə jurdə.
Qavrystanda sykynət unəy sykynətini jalqəz Səttarəny
şip-şip etiv vasqan qadam tavşə-çəna vuzar edi. Əllə
qajəyda cigirtgə cirilləjdir pir etiv cumcuq ycədir. Uzaq-
larda qurrək sajrajdyr saqana və gərlər atrafəyda əskən
sarqəmtyl ətənlər ystidə kəpələklər ycədir. Qujaşy
hararatəydan həmə jaq lip-lip etiv turadəy. Səttar sekin
sekin qadam taşlav varar edi. Əjilgən gərlər ystidən
səkrəv ətədir.

Tyləgən bir saqanəny jənydan jəni-ginə bir pəgən
çī tapdə. Səttar ətiv ketəjatəv unqə eki-yc qaradə. Kejin
atrafəy kəz taşlav sekin unəy aldəyda keldi-də, jərdən
kətərdi. Jəni pəgənci egəsi joq. Səttar unəy saqanəny
ystigə qəjəv jənə jolda davam etdi. Ekinci bir jərdə
oşandaj jəni bir cimmət jatadəy. Undan nəridə bir paj
zəifana kəviş. Səttar cimmət vilən kəvisni qolqə aldə.
Ekəvi həm qolnə kyjdirərlik dərəçədə ʒssəyq edi. Jənə
jurdə jənə bir paj kəviş ycrədi. Unəy həm aldə. Jolda
davam etdi. U tepəlikdən aşəv pəstqam jərgə tyşkəndə
bu nərsələrnin egəsini tapdə. U jaş-çəna xuşqamat, bir
çuvan voləv, jəni, əmma aftavda aqarəşəvbraq qalqan tur-
paq todanə qucaqlav jatar edi. Qara kəjləgi ter vilən

wädäniğä cippä jarbşqan lajlanqan Sacları tozoqan, tur-
raqqa bylängän. Sättar atrafqa qaradı. Hickim joq sy-
kynät. Sättar qolıdaqılarını taşladı da, sekin hatınnıñ
ystigä vardi. Hatın jarım ölik jatadı. Sättar tiz cökiv
unıñ turpaq cängälläv jatqan qolıdan yşladı. Qol häm
oşa cimmätdej ısq edi. Hatın sezmädi sonra eki jelkä-
sidän yşläv sekin aqıdardı. Hatın közini bir acıv jumdı-
da, oqıdı. U tinclängyncä Sättar tek turdı. Unıñ
wädäni qolını kuydirärlük dәрәçädä ısq edi...

Sättar ketişdä kәvişni häm alb ketdi vә unı Əsrar
Baবাқа veriv volqan vaqıan vәjan qıldı. Əmma bu şu
qavıstanda volqanın ajımadı. Əsrar Baবা astqı lәvini
tyrtiv turqan jәganә sarıq tişni kәrsätiv kyldi.

— Bolmasa sizgә qandaj qılv veräj vasıv-vasıv
icın, kijin cәp qolınızın vasıv janvaşlav jatış dәм alb...

— Adamlar şu işgә pyl sәrf qıladı—dedi Sättar
janvaşlav özini jelpiv jatıv—men-ci, men... Amma-cı
höj ata, qaracadan kelgän hatınnıñ vahası joq da...

U qaraca hatınnıñ qandaj qolqa tısyrgänini vә-
däniniñ qajıv dәрәçädä ısq ekänini ertäsigә kecqurun
kelgän bslambekgә häm täfsilli rәvişdә sözläv verdi.

bslambek bu kelişidä adatdaqıdan häm kәrә kәv-
rәk savqa bilән keldi. Əsrar vava uc qadaq nәşә aldı.
Əvdillә Haş şunca kәv nәrsә aldı-ki eki kyngәcә
pıjazyryşlikini toxtav qojdı. Eki kyndän soñ bir qıjıq
pyl bilән keliv unıñ hәмәsini bslambekgә verdi. bslam-
bek sanamasdan bir cängәlini alb unqa verdi-dә qal-
qanın jaxşılav tәhläv cәrim hәмjanıqta toloquzıv icı-
dән beligә vaqlav aldı.

Hәр kyn kecäsi-y, kyndyzi ickilik Hәli unıñ zәhә-
rigә öz a'zasın ęrgätә almaqan Sättar hәр kyni ertäläv
turqanda özini tam manası bilән kәsäl his qıladı: vә-
dәni ısq cәkkә tamırları urıv turadı, kәnli azadı,
quruq oxıjıdı. Bytyn syjәklәri xuddı qorqışmdan
qılınqandaj aqıv voşınıñ arqası aqıjıdı. Özi lәnç.
Qıjam vaqtıda bslambek jәнә bir şışәniñ tyvigә urıv
pәkini ırtıadı-da, qılqullatıv eki pıjalanı toloquza-
dıv özinikini alb Sättarqa mәhtäl volıv turadı. Sättar

darudan bezgən kəsəldəj əftini vıruştiriv pıjalany qolıqı
aladı. Şunda unıñ aqız suv asıv aqız bezlari aqıj-
dıv və kənli əjniıdır. Əmma ne maşaqat bilən bir pıja-
lany jutıv alqandan soñ kəsəllik, lənçlikdən xılas volıv
ta həmə nəsə kəzige kicginə adamlar nımçan volıv
kəringyncə icədir. Sonra aşulla ajtadı:

Ətdi ymn rımm vah d. rıııq
Jetəsə qa a xaaak m gıca .. həj..

Jarım arslan Səttar bekniñ şu xamsemiz İslamə-
dən nımə kəmligi var? Naxad u əzi jalqız bir liter iciv pı-
nəgini vuzmaj oltursa-da, jarım arslan bir necə pıjala
ickəndən soñ əlçiv qalsa! Naxad şu pək nımçan adam
bilən vərəvərmə vərəvər icıv u ucıv qalqandan həm bu
pınəgini vuzmaj, „kərdim“ deməj altura almasa! Lənçlik kə-
səllikniñ davası jənə əzi ekən. Bəşərti iş pılgə qalaturqan
volsa pılni adam tapadı. Bu kəsə-ju kundyzdə Səttar-
nıñ tapaturqanı İslaməbəkni kəm eməs. Unıñ bir
kynlik xaraçatı tapqanıñ jıgirmədən biri həm volmas
edi. Ucıncı kyni ertələv Səttar-pınıdan turalmadı. Me-
dəsi aqır xuddı bir havuc sımav jutqandaj. Ə'zajı vədə-
ni etdəj. Rəni zə'fəran. İslaməbek esə haman oşa vaq-
vaqası asıqan jyzı kəkimtil qızı. Hazır-qına voşatqan
pıjalasıqda şışədən jənə qujıv Səttarınıñ ysıdə kyliv tu-
rar edi.

— Məsləhətğə kərsəniz mənə vıñ icin kijin məs-
təvə qıv icəmiz kərməgəndəj volasız.

Səttar sını vaj vėrməsdən əzini zorlav irçəjdi.

— Qujaturqan volsanız toldırəvraq qojıñ-dal!..

Səttar hər halda icışğə jyrək qılalmadı. Əgər şunı
icsə kecgəcə qusıv bir oxsıj bilən çanı həm sıqıv ke-
tişini bilər edi. Əsrar Bavadan çaj soradı. Əmma icə
alması unca həm ıssıq volmaqan çajıv həpləgəndə
u bir qultumı addıj suv aqızdan etiv ta aş qazanıqda
tışkyncə kyjdiriv varar edi. Acsıq məstəvəni həm zor-
qı icdi. İslaməbek vaqvaqasıñ asıltırıv kylər edi.

Şundaj qıv Səttar İslaməbek səfərgə ketgyncə
əziniñ a'z-ıñ zəhərgə əncə ɵrgətdi və bu zəhər unıñ
jaşası ucın zəyr maddalardan birigə ajlanısqı və'də

ëærær edi. Əgær şundaj volsa Səttar jarým arslan eməs, arslannıñ özi voladı, bunqa u qattıq ısanar edi. Həttə bslambek bilən vərävər icişiş həzil gər eməs, cunki bslambek məst volmajdır. U sirə məst volmajdır. İckilik şişənin icidə qandaj tek tursa bslambekniñ icidə həm şundaj tek turadı. Bu şundaj adam. Unıñ me'dəsi şişə, icəkləri rezinkə nəjcə, qanı spirtniñ özi unı saqqan pəşşə ehtimal məst volsa!

Ketəturqan kynidən bir kyn ilgəri bslambek jənə iciv olturıb səttarnı avradı. U bilən birgə ketiş, pojezd-lərdə ucər volıv iş kərsətiv jurı ş ucun Səttarnı unca həm avraş kerək eməs edi. U dərrəv kənə qaldı. Alım sərkardaj bslambek həm Səttarnı jaxşy tuşynə turqan adamlar bilən aşna qılv qojşşqa və'də verdi, əmma Səttarnıñ endi vastaqa ehtıjacı joq, şundaj adamlarnı unıñ özi həm tapaalar edi.

Pojezd jurqandan kijin bslambek kondyktorlar xanasda bir rymkəni atıv alıv, jənə bir rymkəni Səttarqa uzatdı.

— Mənə şu. — dedi u şor valıqıñ dymini sorajatyv, bu jerdə bundan artıq iciv volmajdır. Kondyktor bilib qalsa volmajdır...

— Əziniz kondyktor u, jənə kondyktor dijsiz.

— Joq ykə, men pravodnik. Biz pravodniklar kondyktordan həjyqamız. Kondyktorlar icidə jaxşy həm var, jamanı həm... bittə kondyktor var u özimizniñ adam... vıvı iciv.

Eki istənsə jurulqandan kijin xanaqa qatma, əvçir, mışyq köz, jaq qıvna bir jigiti kirdi. U kirgəndə bslambek joq edi u kijin keliv u bilən dustana kərişdi və Səttarnı unqa tanıtdı.

— Kəsəvə dedi u rymkəgə, araq qıvıv unqa uzatıv 172 nci razjezdgəcə.. ujaqı xatarıv...

— 177 ncidən Nikələj cıqsa nımə voladı? dedi u jigiti həjran volıv.

— Qarajmız də, əgər ajtaman, cıqmajdır.

Parovoz hənsirəv varar edi. Bir jarım istənsə jarıqandan kijin bslambek vılarını ekəvini ergəştiriv cıq-

дь. Vagonne хьга иликтir сьгаць жаратъв турар еди. Ъslambek qolьdaць сьгацьнь ујаq вујаqqa вьгив секин-секин qadam таълав:

— Аqайньлар, товараълар, кисэвурдэп еhtъjat воьнлар, кисэвур аралаqан еhtъjat воьнлар-деп өтди. jэпэ арqаqа qajtqанда хэм шундаj деп өтди. Hэмэ диjэрлик ваъшьнь көтэрдi. Вьрав сэмэданынь, вьрав qarьнь, jэпэ вьрав велигэ tykkэн pylini, qьsqasь хэр kim өzi mataьнь уълэв көрдi. Шу билэн бу гөл адамлар qajьрда qajsь дэрэçэдэ qьjmatvaha әsjasь var екэнини бу jigitгэ өз qolь билэн көрсөтди. Бу jigit тэрэзэниң астьqа qьсьльв тьъьqники сиңэри көзлэри билэн хэмэ jaqнь, kimniң нимэ qьlqанынь көгив турар еди.

Жарьт кесэгэ варqанда бир хатыннын сьпқырqан тавъь вьтын vagonнь көтэгив jувардь. U saclarьнь julьв jьzini тirmэлэв, jergэ jumalав dadлар еди. Vagon tos-topalan volдь. Ъslambek дэрhal vagonнын еки jaqьdaць ешikлэрни qu flav вьтын vagonнь tinitди. Joq сэмэдан joq. Хатын dadлар еди:

— Beъ jьz somььq нэрсэ вар еди, мэjли унь alsьн.. Öz qolьm билэн верэмэн әmma уньң icidэ altь ajььq mehnət və qanca pyl сэрф volqан istatistik ma'lumatлар var еди... altь aj... vezgək... vezgəkkə qarъь... халqнын işi... ilmij tegъiriъ işi... vezgək... altь ajььq mehnət...

Səttar vegaпэ а'ьланьң сәнçэли ystigэ kelgэн mehmandaj бир cetдэ pisis oltьrar və tezrək бу maçaranьң битişini xahлар еди. Pojezd istənsəgэ keliv toxtaqанда jəпэ тəşviş volдь. Бу тəşviş шу дэрэçэгэ jetди ki, Səttar belət алmasдан шу istənsədən бир qadam хэм нэри silçiməsligini Ъslambekгэ әrz qылдь.

— Belət var,—dedi Ъslambek pojezd çanojatqанда. Və pojezd istənsədən сьqqандан соң Səttarнь ergəъtiriv joləkkə сьqдь. Joləkdə бир cal вэригэ oxъaqан, әmma көттэ бир itri qucaqlav uxлар еди. Ъslambek унь ojqatьv belət sorady. Cal velvaqьньң qatьдан ekitэ qьçьmlanqan belətni unqа uzatдь.

— Qajerdan keləjatьrsьz?

— Kərmənədən .. әndьçanqа...

— Itgə alqan belətiniz tyzyk əmma əzinizniki eski belət. Əzimizniñ musulmanьыз ekənsiz; men indəməjmən əmma mənə bu keləturqan istənsədən belət alьn!

Bslambek ekələ belətni qajtarьv verdi və arqəqə qajtdь. Səttar unьn itigə ььsqvaz volьv qaldь.

— Bu qandaqə it, ata? dedi u aldьnəqь ajaqlarь ystigə tumşuqьnь qojьv jatqan itniñ vaşьnь siləv.

— Bu vorьvasar it oqlьm. Əndьçanda məktəv var ekən şunqə kərmənədən bir jaxşь qojьsvannь iti bilən saqьrьşьvdyr. Bu nəsilədar it. Bilmədim: . məktəv əlalalarqə kərsətsə kerək.

Bu belət taza cataq voldь da. Xərmənədən əndьçanqə dev alqan edim, nəxad bittəsige eski belət bergən volsa! Pyl tamam vobь. Kəlxoznьn qьlvь bergən qaqa-zь var. Kondyktor şunqə ynərmikin? Jolda qanca kondyktor kəriv indəməgən edi. Ja bilməs ekənmi nimə vələ? Endi bu ykəm eski dijdilər. Avva...

Səttar çavav verməsdən byriliv bslambekniñ arqasьdan kiriv ketdi. U cəriliv jatəv edi.

— Belətni şu razjezddən alsam volarmikin?

— Mənə belət-dedi bslambek kyliv bilmədinizmi?

Səttar belətni alьv avval belətgə soңra ьslmabekgə qaradь. Və vunь bir necə mərtəvə təkrarladь.

— Siz qara xətnьnьn tamaqьdan əriv jənə kəvşini alьv ketkən volsaңьz men hazır belətni aldьm, ertələv iştraf qylaman.

Haqьqatan u ertə bilən iştraf qyldь. Cal itniñ zəncirini satьv avqat qylqanь mөлçəlləv turqan pylini unqə tutqьzьv jənə minnətdarçьlьq bildirdi.

Səttar vəgonnьn icidə kimniñ qajerqə nimə qojqanьqə zehin saivь vaxavxatar ajlanьv jurar edi. Qar, tyguncə, cəmədanlarnьn hьsaғь joq. Bularnьn egələri joləkkə cьqqanda, pojezd toxtav pəstgə tyşkənləridə jan benidəgilərgə „Şu qarqə qarav turьn, şu tyguncə janьnьzda tursьn, şu Cəmədanqə qarəv turьn“ dev ьltьmas qyladyrlar. Şundaj ьltьmasnь Səttarqə qylqanlar həm voldi. Əmma qar jaki cəmədannь bir kəriş bilən unьn

cidəgi mətə'nıñ qıymatıñ bilgiləşgə Səttar jənilik qı- lar edi.

Bə'zi kəttə istənsələrdən əlləqandaj na tə'in əft və- şərəsidən xavf xətar jaqıyıv turqan kişilər sıqıv bslambek bilən sızləşədirlər, bularınq və'ziləri eki, və' ziləri bir necə istənsə jurıv kijin tyşiv ketədirlər. Ulardan iz volıv vagonda jıqıv nala səkiş qaladıv. Kijin bslambekniñ tavşy eştilərdir:

— Məjli endi, volar iş volıvıv. Oşanın ısyn men tez-tez kisəbyrdən ehtijat volınlar, dəv esləringə salıv turaman-da!.. Bu dəjyslərdən hic qutulmadıq- da!.. Bularınq hykymətniñ əzi jaman örgətədir. Qancasınq öz qolıv bilən uşləv verdim, bir saat həm qamamaj qojıv jubaradıv.

Unıñ „bu adamlarınq hykymətniñ əzi qojıqan, tarqan- ından hykymətgə pırasənt veriv turadırlar“ degysi kələr, əmma ajtmıy, ajtmasa həm sızidəgi ahaıdan şu mana anlaşıvıv turar edi.

Qandaj dır bir razjezddan bslambekniñ vagonıqıa bir qız sıqıv. Unıñ qolıdaqıv səmədanıv kəv qıymatıva- ha mətə'lar və'də qılar edi. bslambek dərhal keliv Səttarınq tyrtıv və məjləv qııv, pəstki qavatdan çaj alıv ornaşqan qızınq kərsətdi. Səttar əzini anqavlıqıqıa salıv joləkdən bir eki ətdi və kəziniñ qırınq taşlav qız və unıñ səmədanınq xəv örgəndi. Qızınq qajerdə-đır kərgəndəj voladıv. Hər halda qacandıv. Kərgən Səttar çaj izləv jurqan adamıqıa alənqlav gəja qızınq qarşısında- qıv vaş qavatıqıa kəzi tyşiv qalqandaj hərəkət qıldıv və tonıvqı qojmaj turıv qızdan bu çajınq voşmıv ekəni soradıv. Qız vaşy bilən ıçavıv çavav verdi. Səttar ornaşqandan soñ hər zaman pəjt qııv turıv qızınq tıvıq qızıl jyzigə, rixənək vasqan peşapasıqıa, asıq tərəzədən ırıv turqan şəvədədə ıvıv ojnav turqan qara, çingələk sasıqıa, şərvət tamıv turqan qır qızıl ləvigə tojıv tojıv qarar edi. „Həlim volıv pısqan şaftalu—dedi u icidə ehtıjatlıq bilən pas- tıvqıv ərcsən- də, tilin bilən taqınajıqıa vasıv şərvətini qult-qult jutsan...“

— Siz özvekcəmi, sinlim? — dedi Səttar pojezd gydok veriv qajsь bir istənsədən cьqьv ketəjatqanda.

— Hə, özveckə dedi qьz kyliv hazьr jaqьloqan cьraqьnьq xьrə şə'vəsidə unьn qьzaraqanь kəriniv turar edi.

— Əjvəgə vujurmajsьz-da, sinlim...— dedi. Səttar əncədən kijin-sizni əllə qojarda kərgəndəj volьv sirə isləlmədim. Kijin esimgə tyşdi. Bunqə necə ajlar voldь. Aьvalbahar edi. Siz mengə cəmədanьnьzнь veriv... valdaьz vecara... Valdaьzтьmьdьlar?

Qьzньn kəzigə jaş keldi şikilik tez-tez kiprik qaqьv tərəzədə taşqarьqə jьrtьq vulyflər arasьdan maralavturqan ajqə, girdav yriv turqə dəştgə qaradь. Pojezd gyl-dirəv varar edi.

Həmə iş mənə şundan başlandь.

Səttar u faşьanьn şahьdь. Şu unь qьzqə jaqьnlaş-dьrdь. Səttar u faşьadan gəpirsə qьz taqatsьzlanar, өrkəsi tolar, əmma eşitgysi kelər edi.

Vaqьt jarьm kəcəgə jaqьnlaşdь, həmə uxladь. Qoşнь vagonda jaş vala jьqlajdьr. Ana ujqulь tavuş bilən unь juratadь. bslambek cьraqьnь kətəriv ujaq-vujaqqa өtiv turadь. Səttar janvaşlav jatьv davam etər edi:

— Men vunь ertəsigə eşitdim; valdaьz tyşməkcі volmaqan ekənlər...

Juqarьda kimdir esnədi. Jənə vьrav ujqulь qaldьraqan tavuş bilən janьdaqьdan qajsь istənsə kelişini soradь.

— Siz istənsəgə tyşməjsizmi?— dedi qьz Səttar gəpdən toxtaqanda, kəz jaşьdan həl volqan romalcasь bilən kəftini ьşqal.

— Joq-dedi Səttar jənə qoşьv qojdь-tyşəturqan bolsaьz vəməlal. Əgər vьrar nərsə kerək volsa men aьv cьqьv verəj..

— Joq rəhmət. Men... özim bir tyşiv cьqaj... dərrəv cьqaman. İşiniz volsa siz ki,in tyşərsiz...

Pojezd istənsəgə kiriv varəjatqanьlьqьdan xavar veriv gydek calqanda qьz eşikkə taman jonaldь u vьriliv kəzdən juqalьşь bilən Səttar cəmədannь kətəriv qarşь

tamandaqь eşikkə qarav jurdь. Bu tamannьң joləgidə turqan bslameek dərhal esikni acьv Səttarnь ploşcadkaqa cьqardь da, jənə eşikni qulf'av aldь. Bunьң həməsi bir recə minytniң icidə voldь. Səttar likkilləv turqan plosadkağa turьv nərigi vagonnьң eşigini itərdi, eşik berk edi. U arqadaq bir qadam qajtvь bir ajaqьnь ləppəknin ystigə qojьv ləppək arqalь nərigi vagonnьң zinəsigə ətməkcі voldь. Pojezd tarəqləv, cən kətəriv varar edi. Ləppək arqalь zinəgə ətiş ploşcadkada turьv istənsəgə kiriv varьşdan həm xavflь edi. Şundaj volsa həm Səttar zinəgə qadan taşlaşqa qarar verdi. U bir qolь bilən pəncərəni yşləv turьv bir ajaqьnь ləppəkdən kətərdi. Ekinci qolьda aqьr cəmədan şu təvda jənə bir ycunci qolь volqanda unьң xьzmat bu eki qolьnьң vytyн ymyz vojь kərsətkən xьzmatdan həm artьyraq volardь. U bir hərəkət bilən zinəniң janьdaqь tutqьcdan yşləş niјətidə pəncərəni qojьv juvarcь-da, tutqьcqa intildi. Unьң qolь ilinmədi. Pojezdniң eki jaqьdan lip-lip etiv etiv turqan ilikter cьraqlarь unьң istənsəgə kiriv vara atqanlьqьdan xavar verər edi. Səttar çan həlpidə arqadaq taşlandь. Şu sikyndniң əzidə eki ləppək bir-birigə yrilik Səttarnьң ajaqь tu qan pьuzinəniң ystki səthi tarajdь və Səttarnьң ajaqь tajьlvь tyşiv ketdi. Qolьdaqь aqьr cəmədan unqə onqarьv alb: qə ymkanjat verməs edi. Bir sikyndniң icidə unьң vytyн arqada qalqan hajatь tip etiv xajalьdan ətdi, əmma cəmədanь taşlav juvarqanda çan saqlav qalьş ehtьmalь sirə esigə kelməs edi. On qolьnьң cəngək qolьnqan varmaqlarь hic nərsəgə ilinmədi. U en soң dəf'ə pildirəv varajatqan qildirəknі kərdi-də huşdən ketdi. En soңqь vagonnьң axьrəqь qьldirəgi həm unьң qanьda əz tegişini albьv etiv ketdi.

Arada yc saat ətkəndən kijin u əz qьna huşigə keldi. Unьң vytyн təni kərəxt və həddən taşqarь aqьr edi. Sekin kəzini acdь. Şiftə jaruq iliktir cьraqь janadьr. Atrafda aq partuq kijgən kişilər tavьş cьqarmasdan şaşyladьrlar. Bu vyçydini vasqan kərəxtlik jənə miјəsigəcə jetiv qajtadan huşdən ketdi.

— Qandaj volqanьнь vilməj qaldьm—dev hikəjə qьldь Səttar eki ajaqdan aсrav arada bir necə aj ətiv təkjəgə kelgəndə - Men vunь kijin doxtur x tьndən ešitdim. Bir ajaqнь vəldьrdən cərt yziv ketkən ekən. Bir ajaq lət jegən, tizzəniң kəzi uşalqan, iş qьlvь tyzətiv volma, turqan volqan kən-də... Şundaqa qьlvь eki ajaqнь həm tzzədən kesiv... Vaj həmşirənni... hə hə... dəjys... Xuddь men bu doxturqa on təngə ətkəziv qojqan ekən-mənmi, diң! Jəroniң ləttəsini alajatqanda „aqrьj-dьmь?“ dev sorajdi. Aqrьjдь, desəm daru vilən yvitiv beazar qьlvь aladь... Vaj... həmşirə... jaxşь doxtur ekən...

Səttarньң eki ajaqdan aсraşь əzidən həm kərə təkjə əhligə artьqraq kyfət voldь. Unьң hər bir hərəkəti, hər bir səzi Əsraг Babanьң qaşьнь keltirədir. Əvdillə Haşь esə kyndyzi savda vilən volьv kecqurun kelgəndə həm qavaqьнь salьv indəməsdən bir vьrcəkdə cardana qurьv oltyrьv təsvəh əgirədir. Alьm Sərkəг əlgənininь kynidən u vilən qolьньң ycidə sorəşьv irçəjədir. Bu şundaj irçəjədir-ki, şu irçəjişgə unьң talaj kyçi sərф volqanьнь hatta Səttarньң əzi həm viliv turar edi. Bir kyni egəmvərdi maxsum Səttarньң əzigə „jyzində fəriştəң joq“ dedi. Bir kelgənidə vunь ьslamььq həm ma'qullav jənə ezahlav kərdi.

Səttar və'zən istənsəgə cьqadьr əmma kəv vaqьt tizzələv jurьv şunca jol vasьv cьqdanььqə pişəjman volar edi. Əmma hər haldan cьqmasdan həm turalmas edi. Xuddь istənsədə vьrav unь kytiv turqandaj, ja volmasa u jerdə bir səyг işi volqandaj volьv cьqmasa kəңli qaş volar edi. Cьqqandan kijin negə cьqdanьнь ynytədir. Bir cьqqanda u eski aşnalardan „Cьnak“ laqavьv kişini ycrətdi. U typpə-tyzyk kijingən, platformadan vьrav vilən ajlanьv jurar və varmaqlarь vilən sanav janьdaqььqə nimənidir tyşyndirəг edi. Səttar tizzələrigə zar keltirməslik ycyn aqrьgььqьньң bir qьsmьньv juqan hissəsigə taşlav unqə taman vardь. U haman janьdaqььqə gəp uqdrar edi.

— Сьнақ,—dedi Səttar unьң arqasında turьв.

Bu tavuş Сьнаққа унутылған, әмма һәр halda таьыş ешитилив худдъ ваşқа адамнь сақьрған volsa мен tavuş берив izzə volmajьн degənniң ehtьjatьнь қыьв секин vьriliv qaradь. Və Səttarnь көriv қаласынь jazdь.

— e...e...e... Səttar... Səttar...— dedi u və enəşiv so-
raşdь. Səttarnьң ajaqsьzльqьнь kijin көrdi şikilik danq
qatьв qaldь—Səttar... nimə.. nimə voldь?... negə?...
qacan?...

Səttarnьң көzi jaşlandь-da tez-tez kiprik qaқьв vil-
dirməslikkə tirişdi.

— Qajerlardan sorajmьz... dedi u zoғa.

— E, işlər jirik, viz-ky soғozda, bu senin ajaqьн...
авва... nimə volьв şundaj eoldь, хоş? Pojezd vasdьmь?

Səttar bunqa sirə çavav tapalmas və nimə қыьв
gəpni vaşқа jaққа vьryşni vilməs edi. Indəməgəndən
kijin Сьнақ janьdaқьға „sen vaғьв tur“ men kijinrək
varaman“ dev ьsara қыldь da Səttarnь vaşlav cetdəgi
iskəmenkəgə alьв vardь.

— Хоş qandaj volьв soғozqa ketiv qaldьн?—dedi
u bir ьrқьв iskəmejkeniң ystigə сьqьв olturub-hickim
көrinməjdir... һəmə... һəм...

Сьнақ appaқ romalar vilən qьp-qьzьl jyzidəgi te-
rini ərtiv kyldi.

— Bu çudə qьzьq voldь. Bir kyni viz jetti kişi
qolqa tyşdik. Beştə militsijə v'zni orav qьdьrьş se'və-
sigə əlvə eardь. Xuş mejləv, kelişkən, jaş-qьna bir
tergəvci var ekən һəməmizni şu soraқ qyldь. Biz yrə-
mikin, degən edik, төrt mərtəvədən soraқ verdik, aqalası
qattьq һəм gəpirmədi. Bir һəftə tyrmədə jatqanьmьzdan
kijin bir kyni һəməmizni сақьrtьrdь. Biz һər soraqda
çərtəgə qajerqa işgə kirəmis, desək vizdən qaқaz so-
rajdьr, iş volmaqandan kijin ac qalьв şu işni қыlamьz,
der edik-də, u „qaқaz soramajturған çajəra jubarсақ
qacmaj işləjsizlərmiz?“ dedi. Biz bir birimizgə qaradьq.
Nimə dijmiz endi? Naьlaç hov dijişgə toqьr keldi. Kijin
u bizni eki-yc saat alьв ełtyriv nəsi ət qyldь. İşgə va-
rьv işləsələrin undaj voladьr, bundaj voladьr, degəniğə

və'zimiz bşandbq, və'zimiz bşanmadbq. Çonaş vaqtda həməmiz öldirgəni, jaqymdan sabun, syjəgimizdən qand qylqanb alb ketəjatb" dev Jolcəvaj həmənin jyrəgigə vəhimə saldb. Şundaj qylb rojezdqa cəqdbq. Pojezd sajnbq ystidən ətib ketəjatqanda Jolcəvaj əzini suvqa taşladb. Biz altb kişi qalb şam pəjtidə bir istənsəgə varəb tyşdik. Militsijə qajerdəndəb əgəvə taptərdə. Başketi joq tep-tekiz dalada bir necə saat jurqanbmyzdan kijin xuftan kec bir şəhərcəgə kirib vardbq. Hənyz "məne hazır atadəb, hazır öldirədir" dev varə edik. Həmə bmaratlar aj jəni, əmma pəstək-ginə bir vna albdə toxtadbq. Militsijə həməmizni tyşyrib alb birdi. Janbmda turqan kimdir "bu-kişinin jaqyb alaturqan zavud. Maşbna bilən jaqymbznə aladəb. Jolcəvaj bir gəpn biləb ekən" dedi. Militsijə v zni bir yjgə alb kirib həməni yst-vaşbqn jec" degəndə birdən həməmiz "ənə!" dev juvardbq.

" — Nimə qylasan vizni?—dedim mən militsijənin albdəqə kelib.

" — Hammam—dedi militsijə həjran volb.

✓ Kijin çanbmyz çajbqə tyşdi.

Şundaj qylb, hammamdan taza kijimlər kijib cəqdbq. Oşa kecəsi hər qajsymbzqa vittədən səri, kərpəjastuq verdi. Jatdbq. Ertəsigə iş verdi. Avqat təjin. İşləv jurdbq. Bir necə həftəgəcə oşa jerdəgi işci-xəzmatcylarbn vezək qyldbq: nərsəsini oqrulajmyz, yrəmis, sykəmis...

{ Bularbn icidə biz altb kişi suvbn icidəgi bir tamcə jaqdaj açralb turar edik. Kijin ərgənişib, aralaşb ketdik. Hazır həməmiz həm gəzətə oqruturqan volb qalqanbmyz. Mən yjləndim. Xatbn həjcə əgən... alahda yjim var. Arada eki aj ətkəndən kijin bir kelgənimdə vaşqa çərələrdən bir myncəsini alb ketdim. Sen joq edin. Hazır vizdən altb caqybnt nəridəgi bir xutorda. Ularbn həm dymaqb caq, mənən xursand. Endi meni ismim

{ Cənaq eməs, xutorda həmə meni ortağ Əsqər Joldaşuf, dev caqbradəb. Ortağ Cənaq, desə kelişmejdəb həm-də...

Qəp şu jergə jetkəndə jygyrib kelgən bir jigiti əzini şaşblyş xavarə bilən unbn səzini kesdi. U əlləqan-

daj vagonlardan uctəsi açratılqanь və əlləkimlərnin qarav turqanьdan xavar verər edi. Cьnaq şaşыльв Səttar bilən xajrlaşdıь və juyurgənicə ketdi.

Jənə oşa təkjə, oşa adamlar, haman oşa ocaq tu-
tajdır. Səttarnьn iti uxlajdır. Daraxtlarnьn vərgi nırsiz-
ləngən, nəvdələri cərcəgəndəj. Syppə ystigə jajılqan П
qazaqь kijgiz ystidə, jerdə, unda-munda sarьq vərglər
jatadır, Səttarnьn nəzəridə alam keksərgən hatta jaşaş-
dan həvsələsi pir volqandaj kərinər edi. Səttarnьn tək-
jədən vaşqa varaturqan jeri joq Endi pojezdньn öz vaq-
tьda kelişi jaki əmanətxana aldyda nəvəət kytkən kişi-
lərnin kəvligi unьn ucyn jetimnin həjtidəj xalas. Əmma
unьn sirə əlgysi kelməs çanь vəlki ilgərigidən həm şь-
gьnraq volqan edi. U əlişini şunca xahlamas edi ki, ha-
ta şu toqruda egəmbərди maxsum bilən uruşdıь. Egəmbərди
maxsum bir kelgənidə negədir qalьr və axьratdan
səz acdıь:

— Kіşinin ystigə topraq tartılqandan kijin qavьr-
nьn qьvla tamanьdan eşik acыльв hyr kirədir. Qavьr unьn
çəmalьdan mьnəvvər voladır. U vəndəgə tə'zim qь-
ladьr... Bəndənin qolь tegiv ketiv unьn məvvarьd mə-
çanь yzilib ketədir... Bəndə хьçalat volьv məvvarьd də-
nələrini terədir. Ta dəvri qьjamatqaca terədir. Şu bilən
vəndə, jollarnьn ətkəninini vilməj qaladır...

— Şunь dev teZRək əliş kerəkmі?—dedi Səttar „sirə
aqıьn varmь“ deməkcі volqan ahənda. Sonra unьn esi-
gə Sərkarnьn „vojdaq kytkən xatьnlarь“ tyşdi-də accьq
bilən qoşьv qojdy-negə volmasa əziniz teZRək əlməjsiz?..

Egəmbərди maxsum Əvdillə haçьqca qaradıь. Haçь
qьçьndь. Və „əvləx, hajvan“ degəndəj qьльv teskəri qa-
radь. Mənə şundan soң u hər zaman Səttarqca verətur-
qan bir təngəjarьm təngəsini həm verməj qojdy. Bir
kyni u Əsrar Bavaqca Səttarnь „nəhs, kəsafət“ devdir.
Haçь haqьqatan şu gəpni ajtqanmь, joqmь, iş qьльv
Əsrar Bava Səttarqca şundaj dedi. Bu bilən u əzini Sə-
tarqca xajrxah kərsətməkcі jaki Haçьnь jamanlamaqьcь
eməs: unьn muddaasь Səttarnь təkjədən vezdiriş, bir
yaçьnь qьльv şu pəlid, nəşə cekiv pyl verməjturqan,

və'zm bir cajnək cajoa zərəri tegəturqan juvuqsızdan qutulış edi. Bəra-bara Əvdillə Haçь vilən Səttar arası-
qə şundaj dısmənlik tuşdi-ki, bularnı ɵlim xəvfi hɵm
kelişdirə almas edi.

İslambek bir kelgənide Səttarqə dost'ana bir məs-
ləhət verdi: eki ajaqı volmaqan kişi invəlid. Invəlidni
kərgən kişi unı qandaj invəlid volqanını sorav oltur-
majdı. Bunday invəlidlik kəvrək uruşnı nətiçəsi vola-
dı. Şundaj volqandan kijin negə Səttar öz huquqıdan
fajdalanmajdı, negə u „uruşda qan tekkənmiş...“ deş
qolıdaq tajaq vilən ucragən kişini yrə verməjdir, nımə
ucun u şu tajaq jardam vilən rıjan vazarnı tɵs-topalan
qılıv pıl tərmajdı? Invəlidni qanun rıja qıladı-ki!
Hic volmasa araq alıv satsa...

— Səttar su işni qıldı. Bunqə hatta Əvdillə Haçь-
qaca syjundi. A, invəlidni qanun şundaj rıja qılışını
və bu tajaqın şundaj pıl tərşını vilə u əllə qacan-
lar eki ajaqını verə edi!

Əmma həmə syjunişlər bekər ketdi; unı xarxası
hənyz təkjədə dilsıjahlıqlarqə səvəş volıv turar edi.
Araq dekəni berk jaki bazar kəsət volqan kynlərdə u
jənə təkjəgə kelədir. U şu invəlidlikini təkjədə həm
qıladı. gəpini qajtarqan adamnı tajaq vilən tuşyrədir,
səkədir jaki „həmə sirinni GPYgə rəşv ajtaman“ deş
doq qıladı. Şu sonqınsıdan kəv kişi qorqar edi. U av-
vallar xarçısı volmaqan vaqıtda, kijin-kijin pılı vol-
sa həm bu jerdəgilərdən pıl sorajdı. Bu xususan Əv-
dillə Haçьnı çanıv sıqarar, əmma hər qanca rəşv
kəşə Səttarqə tikkə qattıq gəpirməs edi. U vilən sɵz-
ləşədir hatta özini zorlav volsa həm irçəjədir.

Əvdillə Haçь kyndyz kynləri Səttarnı kərməjdir,
kərməslikkə tərşadı. Kəcqurun esə nılaç. Səttarnı
hər bir qılıq, hər bir hərəkatı, hər bir səzi unı kəksi-
gə erigən qorqışm volıv tamar edi. Haçьnı nəzəridə
u nəşə cilimni həm vaşqə adamlardaj quldıratmajdı.
Unı cajnəkdən rıjaləqə çaj qujıv həm vaşqaca. U
cajni həm adamlardaj sılv eməs, qattıq „qult“ etkiziv
jutadı. Haçь kəv vaqt unqə qaramaslıqda tərşsa həm

əksini alıb təsəbbüf sərətdə kəzi tyşib qalar və bu təsəbbüf şundaj tez-tez təkiarlamas edi-ki dad, dəv juvarıyş dəreçəsige jetər edi.

Haçb myhəvvət toqrusıda aıyq, əmma əgər vırav kelib unqa „myhəvvət jaman kərişniñ əksi“ desə şu andajaq u myhəvvətniñ həmə inickə qıllarıdan sıqartuqan sədalarnı anlaşıqa qavılyjatlı vobıyş muqarrar edi.

Haçbnyñ nəzəridə Səttar ilgəri kecəsi tinc uşlar edi. Endi xurrək tartadı, kəv qımyrlajdı. Kijin əllə qandaj nəfəs aladı... Səttar təkjədə jatqan kyni Əvdilə Haçb kecəsi bilən toqanvı sıqar edi.

Şundaj kecələrinin biridə Haçb ıraqvı ornıdan turdı-də bir ləhzə həm toxtamaj astıda Səttar jatqan paxsa duvalnyñ arqasıqa өtdi. Şu ləhzədə unıñ „men“i ekigə vəlindi. Biri „hazır şu duvalnyñ itərib unıñ ystigə aqnat, əlsin vəccəqər“ der, ekincisi esə „öjlə, kijin nımə voladı. Axıgınyñ həm öjlə“ der edi. Birini „men“i çavav verədir; „sen hazır şu işini qıl, kijin nımə vobıyşnyñ və axıgınyñ kijin öjləjsən. Bol vaqtınyñ qoldan vermə...“

U duvalnyñ arqasıqa өtişi bilən Səttarnıñ iti aqanvı hyriv alamny vabıyşqa kəərđi. Haçb jənə oşandaj əvçirlik bilən qajtvı kelib kərpəsige kirdi. Səttar oqıanvı tavuş sıqarqandan kijin-ginəitiniñ tavış pəsəjdı, əmma qınyşyıda davam etər edi.

Bundaj tərəddydlərdən bir-eki vobdı və hər səfər xuddə vilgəndəj it xalal verər edi.

Səttarnı juqatıy xavf-xatardan qutılyş toqrusıda hər kim hər xyl jıllar öjləv sıqardı, əmma hic qajıy duval astıda qaldıyşdaj veyıman əməs edi. Urvı өldiriş jaki daru veriş sıqəri tədvirlər hər halda ısanvı volda turqan iş. Duval astıda qalsacı, duvalnyñ özi aqnaşy mymkyn. Egəıberđi maxsum bunqa hatta dıjniy asav həm tapdı: „Bu vəccəqər kəv zına qılqan ystigə duval jıqıtyş kerək.“

Alım Sərkar bir kelgənidə Səttarnı ilgərigidəj serləntirdi. Jənə unıñ jəlkəsige yriv vaqrı taş, şervəccə

dedi. Şu kyni kecgəcə şundaj qyldь-ki, Səttar jənə özini jarym arslan his qylajazdy. Kecqurun Sərkər itniñ janynda turьv Səttarnь saqьrды.

— Səttarvek, Səttarvek...—dedi u vəhimə qylyь-he Səttarvek dijmən... Bунь qaran! Qanь men ajtmajьn öziz bilin ci...

Səttar kasədən şorvanьd şirin qujquмьнь icdi-də, kəfti vilən aqzьнь ərtə-ərtə unьd janyqа keldi.

— Nimə?-dedi u kekiriv tişini kəvləv.

— Qanь öziniz bilid ci. Əmma şunь həm vilsənz qajьl qalaman.

Səttar itniñ ujaq-vujaqьqа qarady. It eki ajaqь ystige tumşьqьнь qojьv jatarvə gah Səttarqа, gah Sərkərqа qarar edi. Səttar unqа jaqьnlaşqan edi. Sərkər mehriьan ananь valasьнь ətdən ehtьjat qyldandaqь hərəket vilən unьd jelkəsiden tartdy. Şundan kijin Səttarqа „it quturqan“ dijişdən vaşqа gəp qalmadь. Şundaj degənidə sərkər icigə alyь turqan nəfəsini „ənə“ dev voşatdy-da, Səttarnьd jelkəsige şəpətilədi.

— Bərəkəllə, qajьl-dedi u və nəzəridə itniñ quturqanьndan geja vəhiməgə tyşiv oltyrqan Haşьqа Səttarnь maxtady əmma qajьl qalmaqа adam... Bildi. Şundaj kəriv bildi.

Gəp itni qandaj qylyь əldiriz, rəhimdillik toqrusьda ketejatqanda qajerdandьr pəjda volqan Maxsum həməgə savav ylaşdi:

—Himm... Bунь avval kim kərdi? Quturqan itni dəf avval kərgən kişi xudadan on saval aladyr. Əzgə-lərnə vaxəvər qylsa ottuz saval aladyr. Hər kişi unь əldirsə yc jyz saval aladyr.

Səttarqа xuda jarymta savav verməgəndə həm u itni əldirər edi. U itni jeckəndə Sərkər xuddь bir tədə əri icigə k riv qalqandaj əllə nərsədən jyzini qorьv, əftini vyriştyriv arqaqа cekildi.

— Ejj... çydə kənlim voş-da... Qandaj əldirəsiz-ə, Səttarvek? Ehtьjat volьd... Ənə ujaqьqа alyь cьqьn-e... alyь cьqьn... Men kərməjlн...

Səttar Əsrar vava keltirib vergən arqannın ucini sirtmaq qıllı itniñ vojnıqda saldı-da, duvalnıñ arqasında alıv ötdi. Naş arqannıñ ekinci ucini sınağnıñ şaxdan aşırtaşlav Səttarnıñ qolıqda tutquzdı. Və u həm qarav turalmaslıqlıñ əz qıllı qajtıv ketdi. It dımini qıllılatıv jer iskəv hər zaman Səttarqda qarar edi. Səttar arqannı tartdı. Sirtmaq itiniñ vojnıqdaş cıngə vattıv, unıñ aldınqı ajaqlar kətəridi Səttar bir siltədi, it adam vojnı kətərilib pittillədi... Qıllıduval astıda qunışv olturqan, dildirəv ıssıq qojnıdan çaj alqan oşa kucukcə ısdı, aqırlaşdı və şu aqırlıqlı özini voqar edi...

Səttar qajtıv kelgəndə hickim hic nərsə demədi, u öz qıllışqda rıpsəjmandaj kərinər və vınlı həmə seziv turar edi.

Ertəsigə Səttar təkjədən ketdi. U təkjədən-ginə eməs, şu şahərdən ketdi. Unı qajtarıv kətəturqan hic qandaj ilinçi joq edi. Arada bir həftə ötkəndən kijin qajıv bir istənsəniñ belətxanasıda bir qıllı romal bilən vojnıqda asıv (sınqan vo sa kerək) tiləniñ jurar edi.

— Həj buradərlər, bir qaravlarınlı joqlanlar... çan əkə, vıtte nan alıv verin... Həj musulman... vıtte nan... Ejjj... namərd! E xuda, şu... məhtaç qıllınlı? şu... vəndəngə-jəl Vaj dəjys... Şu vəndəngə məhtaç qıllınlı? Həj buradər, bir qaravlınlı joqlav ketin...

11 iyun 1933.

R O D A P A

I

- Badrəftarnı caldı. Əlqıssa pəri-pəjkər...
- Eski ımlalarnı qursın, badrəftar nəj caldı, diñ...
- Badrəftarnı caldı...
- Nəj caldı, nəj! Badrəftar-adam unı calıv volmajdır. U nəj calqan volışv mımkındır!
- E eşəknin... tumşuqlınlı caldı!.. Pədəriñgə lə'nət qurmsaq... Eşəknin... tumşuqlınlı caldı!..

Jetmiş bir yaşqa jetkən calnıñ tavşymь şu? Bu vaqırғыда unь eskirib, hilhilləv qalqan өrkəsi, jergə kəmillib cirij başlaqan bəzdəj, titilib ketmədimikin? Kitav oqujatqan kişi bir cəciv tuşdı. Avьdçan qajrғыlv arqasь-qa atasь-qa qaradь da, mьnçь-oryda kylv qojьv jənə öz işidə davam etdi. Kьtavxan kijincə „ni“ eməs „nəj“ ekə-nini fəhimləv jañlyşqanь-qa ьqrar voldь. Əmma cal ьqrar volqanь үсун кьtavxannь həm jaman көriv qanqьsarғыnь çijirdi. Və unь „ni“ oquşqa məçvyr qyldь Kьtavxan həm calnıñ fe'ligə tuşınıv qalqan. Avьdçan-qa көz qьsьv, cal aytqanca oqudь. Ajnьqsa Avьdçannıñ xahьşь-qa qarşь volqan unь tələvini ьçra etməslіk qьjn cunki Avьdçan unь jaşasьnь tiləsə, şu andajaq u elimgə tajjar edi.

Өtkən jьl kyzdə cal Avьdçannь yjləntiriv həmə keksələrgə tekkən dərd-arzu-həvəs көrməkcі volqanda Avьdçan v r top kəlxozcьlar bilən көmir кань-qa işgə ketdi. Cal jutquzqan q marvazdaj çirilləv Avьdçan bilən urғыdь da, unь qьzartьraturqan gəplərini a tđь həm volmadь. Axьrғы iş baharqa qaldь. Qьz sac tarav əsmə qojьv qьşnь həm өtkəzdi. Avьdçan əzinıñ topь bilən qoş cьq-qandan kijin keldi. İş şundaj qьstav edi-ki, hatta cal həm jan verişgə məçvyr voldь. Əmirkan tikilgəndən soñ muvafьq fyrsət hьsavlav cal jənə qьnşьdь. Avьdçan jənə tarxaşьq qyldь. Əmma cal kekiртəк cozmasdan jaхşьlv bilən Avьdçannь aldav—suldav jolqa sa'maqcь voldь:

— Oqlum,— dedi u bir kuni mehmanxanada-qьz vətьsaly vadьrғы... torlaqandan kijin uruqь qatadьr, aсcьq voladьr, kəmgəşt voladьr... u көrsilləv turqan vaqtьda jaхşь voladьr...

Şu istənsə jolv qьşlaqьmьznıñ nəfəsini qajtarғыv turғыdьr. Şunqa taş terməkcimiz cəpьq başlanmasdan şunьdь kyc işlərini jeñillətməsəк kijin qьjnalьv qalamьz. Hər iş məvryti bilən.

— Zunnun-xaça eşan, Mьrvahьd, joldaşxaçalar həm şu qьşlaqnıñ fuqarasь-ky! Negə ularnıñ işi joq-u, həmə qalva sizlərnıñ başlarғыnda? undan көrə хatьn alьşqa jaramajman, dev qojaqal-da!..

— Ular jəkkə xoçalıq „özinni bil, özgəhi qoj“ dijdirlər, ulyşiv bir işni qıylıslar qıyın. Bir kəlxoz hatın alışqı jarajman, əmma fırsət naqulaj. Şu jol bitməsdən ılaç jıq... Hər jıl jyk taşşqı kəlxoz qanca artıqca sıqım qıladı. Tərt saqım jolnı artıqca vasamız: beş saqımılıq jol turıv toqquz saqımılıq joldan qatnajmız...

— Sənə nımə?

— Kəlxoz ılr miri fajda qılsa oşanqı men həm şerik. Biz jergə qul volıv u nımə versə şunı almajmız biz jerni özimizgə qul qılv, unı kəv verişgə məşvır qılamız. Məşvır qılv mənə şundaqa işlər ıılən voladı. Şundaqa işlər kəlxozımıznı rıvaçlandıradır. Kəlxoz rıvaçlanqan sajnı jır vizgə voş egəverədir...

— Meniñ avladımdan hez sıqqan jıq!! Juqal pədərinqə lə'nət zarqaldaq! u, u, u kəzni qara, sıjəgini qara u sıjəgi negə qızı? U negə heznin kəzidəj... Hu, na ınsaf...

Avıdçan eşikni qattıq jayı sıqıv ketdi. Tavandan çən jaqıdı. Calnı ımedləri həm şu cəndəj tozıdı Şu dəmdə və ıyımən şundan kijn cal qandaj qılv Avıdçanın zidini alışnı ıılməs edı. Ertəsıgə u qıznı atasıqı işni vuzulqanlıqıdan, xavar veriş ıılənginə qanaatlanmasdan, həssəsini daqqıllatıv jırıv qızqı kijəv həm izlədi. Bir necə jıgilərnı taqđım həm qıldı. Faqat fatıha qılvıqı qalqanda qız jır tepiriv anasıqı qısqırvıdı:

— Men Avıdçan əkəmdən vaşqı kişıgə tegmajmən. Zorlasaların hatın qızlar şövəsıgə varıv ərz qılamın... —devidir.

Şundan son həməsinin dəmi icidə qaldı. Cal oqlınlı picilgən həkiz qıznlı—megəçin, dev həməgə ərz qılv jırdı. Bir kyni u qıznı atasıqı Avıdçan ajtmaqın bir gərnı jıtkizdi. „Avıdçan qıznı qarnıda meniñ valam var“ dev ajtajatır, dedi. Şundan son qıznı atası havlnı ortasıda tyriv qıznlı „mançalaqı, tavqı lə'nət“ dev saqırdı və qacan volsa həm yriv məjiv qılvnlı və'də qıldı.

Istənsə bilən qəşlaqın arasıdaq beş saqrımlıq jol jılın tət fəslı ucın həm jaraqşızdır. Uıqı adam-lar şax vəsaverib həm zerikkən. Bu joldan jurqanda əgəvə eləkdəj elənədir, at mynkıjdir, əgəvəkəş kyırəkdən atıqandaj əllə qanca çajqa varıv tuşədir. Qısqası bu joldan əgəvəlik jurı ş Amondsוןnın şmalqa qılqan səfəridəj xa'arıv volar edi. Unı ortasıda bundan toqquz jıl ilgəri jaqac kəpıyk volar edi. U kyıjgən. Vasmacılyq-nyı xuruç qılqan kynləridən xatıra volıv hənyz unı xarsanlar qarajıv turadı. Kyzdə taş terməki volıv vytyın materıjallar hazırlandı. Hətta taşlar həm məjdələngən edi. İşci kyıci jetişməgənliğı səvəvli volmadı, jərlər myzləv iş toxtadı. Baharda qoş vaqıtıda jənə adam jetişməjdir. ilgəri adamlar işsiz volar edi endi iş adamsız. Endi şundaj vaqıt volıvdyr-və „işsizlik“ vurıncı Mısyı xalqınnyı həkyzge tarıncıqandaj eriş kərinədir. İşsiz həm adam voladırmı! Hazır işsizlik toqrusıda gəpiriş qanca eriş kərinəsə kəmir qanıdan qajtqan kəlxoz-cylarqa jolnıy, hənyz oşa ahvalda jatqanıqı, kəlxoz var çajda şundaj jolnıy volıvş həm şundaj eriş kərinər edi. Ular kelgən kynləridən vəşlav şı işni qozqışdı. Bu qozqışdan vıran nətiçə səqıvş jaxşı çan kyıjdirilgən mehnətni hyziridə muqarrar edi.

- Biz işləşni biləmiz, ortaqlar,— dedi briğədir Avıd-çan şı jol işini vəşlanıvş mınasəvəti bilən volqan kəlxoz məclisidə — əmma işləşni jolnıy bilməjimiz. Jə'ni işni muvafıq rəvişdə təşkil qıla almajmız. Kəpcilikdən iş qalmajdır. Kəlxozymızda mehnətni təşkil qılsaq beş saqrıml eməs, on saqrıml jolnıy həm bitkəzişge jetərli kyıc voladı. Bu bir təçrivə, vizni briğədəgə tegisli ucəkəni aqratıv verilsin. Biz səpıqın həm qılamız, səpıq arasıda jolnıy bitkəzəmiz. Rajon ıçraqomı mıs kanı bilən istənsə arasıdaq jolda işləjatqan işcilərdən bir briğədəni vizgə verəturqan völdı. Faqat vizgə veriləturqan ucətkə şı joldan uzaq volmasılyq kərək...

Jolcyların fa'alıyatın alqıvşlav vytyın qəşləq səpək caldı. Rajon gəzıtəsi vaqıraq həflər bilən sərləvhə qojıv uların nəmynə qılv vytyın rajonqa taqrım qıldı.

Ajnıqsa şu Аььдчаннь атасьда жагмадь. Kimdir unqa gəzitəni oqıv vėrməkci volqanıdan u sərləvhəsini eşitişi bilən pısqırvv ornıdan turıv ketdi. Şu jol işi nəzərigə volaçaq kelinigə kyndəşdəj volıv kərindi. Oşa kyni vıtyın ymrini kimniñ qolıyda gəzıtə kərsə dər hal „satasanmı? dev sorav və satsa aıv kyjdiriş bilən ətđi. Bunı şox balalar biliv qalıv qanca eski gəzitələrni unqa pul qılyşdı. Gəzıtənin nəvbətdəgi nəmirdə rajon Pərtkəminin şu is jyzəsıdən sıqarqan qararv vasyldı. Şundaj hər nəmirdə dijərlık jol işi toqrusıyda tyrlı dərəklər vasyıv turdı. Cal gəzitə qıdbrışdan carcav axırv şu „xursand-sılyq“ dan vaz kecdi. Əmma şu qışlaqdan vıran həftəgə bolsa həm ketgysi kelır edi.

Birinci carıv başlanqunca jol taş terilişgə tajjar völdı. Kəprikniñ jaqacalarv carıvıv suv uraturqan çajlarıyda xərsənlər ornatyldı. Şundan soñ birinci carıv başlanıv ketdi.

Cal şəhərgə varmaqsv volıv istənsəgə sıqqanda u tanımaqan bir vava velət uzatıv:

— Аььдчан əkəm təjinləgən edilər-dedi.

Calnıy aıssıy keld. „Şəhərgə varıv ymrimgə ymyr qoşsa həm varmajman“ dev qajtıv ketdi. Ertəsıgə ət-nəıv turıv u meni „pojezdə varsın“ degən-də, men at ıyq varaman, dedi-də, jənə varaturqan völdı. Şundan soñ volaçaq qudasınyñ aldyda varıv Аььдчанı pes qılyv atıv soradı. U həm kijəvinin jyzıdən ətəlməj verdi. Şu bilən cal şəhərgə ketdi. Аььдчан bunı kecqurun öz vrigədisi bilən carıydan jol işigə ketəjatıv eşitdi. Vrigədə jol joləkəj məçlis qılyv varar edi. Аььдчан kyldi-də ortada ketəjatqan rəisdən sız aldı.

— Carıv işidəgi musavaqadan şıvhəsiz jutıv sıqamız. Əmma jolıv öz vaqıtıyda bitkəzə olmajmız ortaqıar, kyni volıv carıyda cərcəv qalar ekənmiz. Şunıy ucın bundan soñ uc kyn carıyda, bir kyn jolda işləjik. Şundaj qılsağ musavaqada hic qajsv vrigədəgə jutquzmajmız jolıv həm carıyqıv həm öz vaqıtıyda bitkəzəmiz.

Arqada keləjatqan kimdir e'tıraz bildirdi.

— Şu toqruqa kelgəndə janlışa-jatırsız, ortağ Aбыдқан. Bunday qылqanda сарьқып-ky вақтыдан илгəri bitkəziv kijin vьra tola jolqa keləміз —ə, əmma viz uc kыn сарьqдальqьмызда таşьлар нимə qылаь? Ulарның һəm işini əldirgən volамьз... Menimсə сарьq vaqtlарьда ky-cimizni ekigə vələjik. Əgər сарьqдаqыларqа zог kelsə joldan varьv şətəkkə alamьз...

— Тоqру, тоqру dedi Aбыдқан unьң səzini kesiv men əjləməдən gəpirdim. Pəreşan хатырлыq vilən хая-льм сасыльв..

Calның şəhərgə ketkəni һәмəgə mə'lym voldь. Məçlisдən соң calның qылqan əçərlikləri һаqьда һərkim vilgənicə səzləv, ta jolqа jetkyncə kылki yzylmədi. Əm-ma Aбыдқанның jyrəgigə bir qaşыq тыşdi.

Şunday qыльв сарьq vilən jol işi hic qajerqа jazы-маqan, rezalytsijə jyzini kərməgən aqzəki qарar vilən vəгəvəг v-rar edi. Kyzdyznің jaryqь eməs, və'zən qьra şьra ajdьn һəm jolcьларның qalavasy ucyn хьzmatqьлар edi.

Şunday ajdьn keçələrnің biridə vytyн vrigədə oşa jernің əzidə tynəv qalaturqan voldь. Asman tьnyq. Da-la qaramtyl zəңər. Istənsə tamanda сьraqlar miltillər, qьşlaqdan esə jalqьz itlərnің hyrgən, yligən tavşь eştilər edi. Jolның cetigə cal qajnatьş ucyn jaqьlqan ət һəm səndi. Qum tepələrdə top top volьv jatqanlarnың qurun-qurun tavuşlarь һəm eşilməj qaldь. Çim, sykynət.

— Əldim endi, dedi kimdir ujqulь tavuş vilən tyn-нің sykynətini vuzьv qacan qacan... vu jolның marasьmь-нь kəriv һаrdьqlar сьqadьr?..

— A, dostьm sen vilən viz qьjьncьlyq, aqьz meh-nətni kəriv, bir kyni qacan volsa-da rahatьny kəremiz. Əziң ajtqandaj һаrdьqьмыz сьqadьr. Men nyhajaty uc aj kanda işlədim şu uc aj menəgə raşqа alamның dərcə-sini acdь. Men vaşqа alamda əskən, işləgən adamlarnы kərdim. Biz nimə ucyn və qacanqaca qattьqсьlyq kəriş-i-mizni viləміz. Sen kanqа varmaqansan, vilməjsən. Biz əzimiz хаhлав bir muddaada aqьz mehnət qылаjatyrmьz. Əmma men kərgən u alamның kişiləri vizдən necə

hessə aqır nehnət qılqanlar. Əmma nimə ucyn və qa-
canqaca ekənini bilməgənlər. Men Nikələjniñ vaqıtıda
Donbass degən kanda işləgən bir şaxtıjornı kərdim. Meh-
nətniñ aqır jerniñ təgıdə ekən. Biz jetti saat işlər edik.
U hər kyni on uc, on tørt saat işləgən ekən jənə xoça-
jınyqıa mənzyr vola olmas ekən. „Ərziməs ajıbyqlar-
mız həm qolybmızqıa vytyñ tegməs edi, egəsiz itniñ ky-
nini kərər edik“ dijdır. Biz və hazırqı kan işciləri
həməmiz özimiz ucyn işləjmiz. Əmma u vaqıtıda-cı?
Ularınq aqır mehnəti əvədiş və jalırız xoçajın ucyn
volqandı. Biz özimiz və bir-birimiz ucyn çafa tart-
saq bu çafa eməs. Əmma mehnətni qılyv unıñ rahat-
dan şunca uzaq volsañ ki, hatta mehnətniñ rahat vırlı-
qıqıa həm şıvhələne başlasañ — u çafa, u zylim! Dunjada
bittə Donbass-qına eməs, alam kəmirgə vaj ekən. Şu
kanlarınq həməsıdə adam işləjdir. Bizniñ məmləkətdən
başqa həmə məmləkətlərdə işcilərnin başda şu çafa
var, şu zylim var. Jənə özini çafa, zylimgə tutıv berişgə
zor volqan million—million işsizlər həm az eməs... →

Aj uzaqdaqı qarqara çəppəjiv turqan terəklər ar-
qasıqıa ətiv ufuqıa vaş qojdı. Kıprık qaqıv turqan jul-
duzlar varqan sajnı xıralaşv axır səndi. Qujasnıñ
qızqıv pyri taq saqqıylarqıa altın suv jıdyrtiriv qararı-
qılyqıv altın sypyrđi vilən sypyrđi. Jolcılar nanušta
qılyv olturqanda pojezddan tyşkən jolavcılar qazlar si-
nəri tizilişiv jolnıñ cetidən jurıv ətiv ketişdi. Eñ kijin
uzaqdan vıkcəjgən, hessə ysləgən bir kişi qerindi. Avd-
çan qarav dər hal atası ekənini bildi-də negədir jyrəgi
çıq etiv ketdi və cəjnəv turqan nanıv aqızda ajlan-
tırı ajlantırı ərən jutdı. Calnıñ avzajı vuzuq, əmma
özini zorıav kəz atrafıqıa çıjırcıqlar toplav kelər edi.

— Harmanlar əzəmətlər dedi u jaqınoqıa kelgəndə,
U həddən taşqar həlim, Avdçanıqıa ölgyndəj mehr-
van volıv kərişişgə tarışar edi. Nanušta qılyv olturqan-
lardan uzaqıa olturmaqıv volqan edi vırav zorlav jetək-
ləv alıv keliv dəsturxan janıqıa otquzdı və bir pıjala
caj uzatdı. Hal-ahval şəhərdəgi jəniliklərdən sorasıdı:
Cal xuddı sorasılarqıv kytıv turqandaj hazır çavav völdı.

— Şəhərdə militsiyələr həmənin атынь tartьв alaj jatьг...

Авьдчан сөсiv тышди

— Sizniki ci? sinikini...

— Hə, avval menikini tartьв aldь-da..

Авьдчан в г aj kecəsi ju kynkyzi timəј işləgəndəј сərcədi. Dəmi icidə qaldь. Həmə bir birigə qaradь. Уньд аьв kelgən хаварь əzidəј muamma, nimə ekəniгə tyşyniv volmajturqan edi. U calньң gərigə əlvəttə ьşanmadь-ky, əmma ьravniki volqan atньң taqдыгь nimə volqanь unqazor təşviş voldь. Bu ьmansьz cal həм gasтьнь ајтавермədi. Ахьгь bir kişi unь cetgə аьв сьqьв səfəqan edi, Авьдчанqа ајтмасьq şərti bilən ајтьв verdі;

— Авьдчаньньз menгə həmə vaqьt şəhərgə atьq varсаньз оң qoldan juгьң, der edi. Qanь сəр qoldan jaraj-сь nimə volar ekən, dev ketəјatqan edim myjiliş-dən aftamavil сьqьв qaldь. Men atньң vaşьнь tartдым. aftamavil meni eht jat qьlaman, dev сəр qalqа vurulqan edi nərigi kəсədən vyгil в keləјatqan aftamavil bilən ucуşьв ketdi. Nimə volqanьнь vilmədim. Əlləqandaqа əј-nəklər сьньв həməjaјнь tytyn vaşьв ketdi. Jerdə qan həм kərdim. Ekitə militsijə meni аьв ketdi: Atнь qа-mav qojды. Əzim zorqа qасьв qutulдым... Pojezd-da həм хаватьгьq bilən keldim. ьravnьң atь edi. endi.

Cal jyzini сьlav qarşьsьdaqьqа moltilləv qarar edi.

Авьдчан тəçəң volьв nimə dijişini vilməј qaldь.

Сарьqдан хатьг çəм' volьв vyтyn kycni jolqа veril-gən kynlərdə Авьдчанньң şəhərgə at izləv ketişi hər qandaj volqanda həм işdə bir iz qaldьrар edi. Cal Авьд-чанньң avazьнь vuzuq kəriv tezrək qасьşqа тьгьşды.

II

Ta at qolьqа keliv jetkydcə cal Авьдчанньң qolь-da bir zuvala хатьг volьв Авьдчан unь nimə хahlasa qьlar edi. At qolьqа tekkəndən kijin zahьran bildirməsə həм icidə u jənə əsligə qajtdь. Nimə vəla volьв atньң qarньда nasqavaqдај bir şiş pəјda volьвдыг. Bu at ycyn

jaman kəsəl ekən Aььdçan hajvanat doxturьnь təkli qьlь tualaçasьqа kirışdi. Hajvanat doxturь hər kelğənidə calnьd qьsьşmaqan jeri qaşlanqandaj volar edi. Aььdçan əzi terəsində turьv muaiьça qьldьra almady. Unь iş kytər edi.

Brigə carьq işidən tinciv vьtyn kycini jolqа bergən kynlər edi. Bir həftə bulardan hickim qьşlaqqa ty-nəgəni qajtmady. Qajtyş mymkyn volqan kynlərdə həm hickimniң qajtyşqа xahьşь volmas, vьran zəyrijət vilən vьran kişi bir necə saatqа ketсə unьd ornь joqlanar, ketkən kişiniң əzi həm oşa iş, oşa hajat, oşa өrgəniv qalqanь kellektifini saqьnar və tezrək qajtyşqа tьrьşar edi. Bu kə liktif көv vaş bir tənəgə a landь. Kyndyzi vilən qujaşnьd ьssьq, kyjdirgyci hərərəti astьda iş tinməjdir: bir necə kişi taş jatqьzьş ycyn orun hazьrlajdyr. bir munca işci conqajьv aьlv taş ornatadyr, jənə bir munca kişi jatqьzьləan kyndələngən taşlar ystigə məjdələngən taş sepiv ystidən qum sacadyr. Kyndələş işi esə əksəri kecəsi, ajdьnda qьlьnar edi. Kөprykkə jaqьnlaşьv qalьndь. Taş teriəjatqan çajdan көprykdə vərəjatqan iş vərələ көrinər edi. Qujaşda appaq volьv tərəşələr hərə janqа ycədir, ajьaltalarnьd çəcənлəgən tavşь, pajtesələrniң şippilləv jaqacnь jalaşь eştilədir. Hər ekələ taman dan həm əşyllə tavşь eştilədir. Taş terəjatqanlar көvrək şox əşyllələr ajtyv və'zən qьjqьrьq həm volьv ketər edi.

J. ni qьşlaq jolьda

jəni aььca...

arьqсань jaq il v ketkən

oşa oll qca...

— Hə, Aььdçan, qоşulmajьszьmь?.. Qallьqcasь var adam həm qоşulsa volaverədir..

Əmirkanqа etək acьv

q. ddь vьkvldi,

Br adamnьd jyrək-vaqьr

tytdəj təkil..i...

Aььdçan qьzargьv ekі cəkkəsiniң көk tamьrь cьq-dь. Bronzadaj jyzi jiltirədi və kylə-kylə işdə davam etər edi.

П

Şundaj qыльв соңқы сарьқоқаса jол ішінің жарьмь-
дан көби битди. Сарьқ ваşланьşдан илгәри rajон гәзитәси
көлхозньң вьтyn бригәдәләри арасьда тызилгән сосьjal му-
савақа ғәртнамасынь е'лан қылды. Авьдқан бригәдәсигә
алаһьда тохтав jол іşидәги муvаффақьятларьнь һәм көр-
сәтди. Усунци сарьқ ваşланар вақьтда бир вәтәмиз көлхоз
ьдарасынь ваşьоқа көтәрди:

— Şу jол іşидән рaxтаньң һасыльқа вьран зәрәр je-
тә турқан вольса уньң мәс'улијәтини мен војньмқа алмай-
ман. Пәртијә ек, сар, тер дегәнми, şунь қыльş керәкл!..
Бу jердә жәнә оппортунистльқ һәм рој бергән; мен тег-
şирив көрдим. Jолсылардан устәси һазыр өзиниң jеридә іş-
ләјәтьр. Jолқа jaқьн үстәскәни алыş вәһанасы вилән өзи-
ниң jеридә іşләмәкдә. Бу вилән биз и көлхозсыларньң ми-
јәсидән „өз мылким“ дегән кәсәлни сьқараалмаймыз, әк-
сincә... Теzdән вularнь алыв өзиниң jеридән узақ волақан
үстәскәгә таşлаş керәк jол вәщ волалмајдыр!

Бу адам бир нәфәсдә jыз мәртәвә сосьjalьзьмқа
варьв келив, һикимгә сөз нәввәти вәрмәди. „Biz“ дев
гырс-гырс көкрәгигә урар еди.

— Мырза кәрим әкә, деди көлхозньң рә'иси көзләри-
ни қысьв, муştини үстәв үстигә таşлав мьмкьн вольса cet-
гә сьқсаһьз... Ајақ асты вольса? Sizниң вәзифәниз фақат
мәс'улијәтни војьндан сақьт қыльş волатурқан вольса cet-
гә сьқьң мәс'улијәт sizгә тегмәјdir.

Мырза кәримниң гәпини һиким ьнаватқа алмады.
Авьдқан бригәдәси үсунци сарьқда һәм оша үстәскәдә
іşләв сосьjal муcавақада јутмады һәм јутқузмады һәм
әмма һақьқатда и јутды; уньң јутуқь jолда'еди. Еки
кьндән kijин rajон гәзитәси Мырза кәримни дөмвәгә қы-
льв қаттық қьсқьрды. Бу тавуш көв Мырза кәримләрни
һуşjar қылды. Әмма Мырза кәрим воқульв татақьһьң
таһьрьнь арқан қыльв һаман өзиникини мақуillar еди.

Сарьқ тыгәр жәнә јыл іşигә вьтyn кьс таşланқанда,
сал жәнә Авьдқанқа жәни тәşвиş арtdьрды. И оша вақьтда
өғәрлик қыльв атнь дохтурқа қаратмақан. Атнь егәсигә
та şьгьв дохтурқа атньң тызәлгәнини ајтьв çөнәткән. Şун-
дан соң атньң қарньдақь и насқавақдај şiş дөппидәј

bolqan. Kijin cal uny doxturqa qaratmaj atny egəsi-əzi-gə oxşaqan cal bilən mualaça qylyşqa kirişdi.

— Men jaşlyqymda atqa ыşqываз edim-dedi cal uny ыşандығым бундақаларны көв көргәнмән; p'sənd емəs. At хәşəkdən qalsa biz—siz biləміз таңқалыşqa bi-giz тығыş керək əmma doxtur şuny bilməјdir. Bu həm şunqa oxşaqan gəp. Əmma-bunqa dəskəlləni qyzytyb соқ qylyb vasyş керək. Bu illət. Illətniң tamығы boladyr. Uny kyidiriş керək.

Eki syjylgən mijə şuny qylyşdy. Atny jatqyzyb mäh-kəm baqlaşdy. Calnyң əzi oşa sişgə nəştər yrdi. Və eki-tə dəskəlləni otqa salyb qojyb nəvətmə nəvət unqa vasar, u çəzzillər və tytyn сықар edi. At vemar kişidəј ыңqyllady, talpındы, jaşaşdan ymed yzгən kişidəј көzi-dən jaş сықdy. Aqывat haldan tajyb təslim völdy. Başы-ny jergə qojyb көzləri nyrsləndi. Jol „ənə хуş jaqaja-tyr“ dev haman „illətniң tamығын kyidiriş“ də davam etər edi. „Mualaça“ tamam bolqandan kijin eki cal kec-gəcə urnav həm atny ornыdan turquza almady. Jarым kecгə varqanda öt yzyldi. Eki quda unyң tirilişi umedi-də ertələvgəcə unyң janыda oltығыşdy.

Şundan соқ cal bir necə kyngəcə Aбыдқанqa кө-ринməј jurdy. U bu hadыsalарның һәмəsinini fəlakət, təsa-dыf qylyb көrsətiş nətiçəsi һər halda əziniң işini һəq ekəninini көrsətəturqan ыран nərsə өjləv сықарыşqa uru-nar edi.

III

— Həј valajy ladan-dedi cal bir kyuni Aбыдқан yj-gə kelgəndə gəri vilgənni pəri bilməs... Kecələri oşa көp-ryk atrafyda көв ajlanыşma... Öz көzim bilən көргәнмән əçinə var. Bir мәртəvə şer, bir мәртəvə eski qyјafatyda көргәнмән. Ət volыb həm көrinədir.

Kijingi vaqytda u gəp başlasa Aбыдқанның асығы keləturqan, və'zən çirkiv verəturqan volыb qalqan edi. U һə dəv çəvrəј bergəndən kijin uruşyb verdi.

— Kөв qyңyllamaң!..

Cal көsəl qurrəkdəј qunuşdy və icidə qyşыnyb qojdy. **П**

Kəm-kək dala paxta acылыşы vilən сьрар voldь. Ар-
пақ volьв оғозаросақны керив сьрқан paxtalar şabadada
kelincəklərdəј oјnaşьв, səlam verişiv, teriv aluvсь qы ja
—ki hopləgyci maşьnanьң icəgigə ыntьzar volьв turar
edi. Tir kynnin icidə vytyн qolkozсь ar jolqа cьrəşьв
cəngəllərdən şipirgi qыlv, taşlarnьң arasьнь zicləş ysyn
sepilgən qumнь syryrişdi—taş jolньң jyzini acьşdь. Jol-
cьlar jolньң qalqan ycəstkəsini şaşьлыş rəvişdə, birinci
terim vaşlanqunca v tirişgə urunarlar, kyndyздəн taş-
qарь kəttə kəttə qaz funarlarы ньң jaruqьda həм iş va-
rar edi. Kəpryk vitəjazdь; faqat ystigə taxta jatqьзыş—
qьна qalqan edi Kəprykdə jalqьz yc-təit kişi—ustalar
qalyv qalqanlar jol işigə alyндылар. Ustalar jol vitkəncə
jaq-clarnь сарьв, taxtalarnь өlciv kesiv, rəndələv qa-
qьşqa tajjar qьlaturqan voldьлар.

Saatlar, kynlər ətər edi. Jolda iş şundaj qьstav
vold. ki, hatta avqat vaqьtnь həм qьsқartьrьşqа, və'-
zən nanuştadan ilgəri həм picə işləşgə toqru kelər edi.
Hər bir minyt qьjmat. Jolcьlar hər bir minytni qojcь-
van əzinin qojьнь ehtьjat qьlqanda ehtьjat qьlar edi-
lər. Bunlar gəja dəm alyşьнь vilməgən maşьnaqа aj-
landьлар—Aьdçan esə kəmdən-kəm minytlərgə өjləşgə
ьqtьdarь volьв, oşanda həм fikri işdən nərgə ketməс
edi. Qujaşньң ыssьq, kyjdirgyci hararatь astьda həmə-
dəј tinməsdən hərəkət qыlv turqan Aьdçan əzini uş-
laqan sezər, nəzəridə bularnьң həməsi tyş volьв, qacan
volsa həм oјqanaturqan və nəfəsini rastlajturqan kəri-
nər edi. Arqa aldь və janьdaqь əzidəј çan kyjdiriv iş-
ləjatqanlarqа qarav kənlidən ətədir: .nimə ysyn uruşa-
jatqanьнь vilməgən əskər jenilədir. Əgər hazьr vьrav
keliv şu adamlarqа şundaj çan kyjdiriv işləgəni ysyn
million son dan altьn verişni və'də qыlsa, vəlki hazьr
həməsi cər-cər, işni taşlav cəziliv jatьv alar edi..“

Hər kyni dijərlik iş kecəsi saat on bir-on ikidə ta-
mam volьв, işdən son həmə əzini temircinin dəkənidən
cьqарьв taşlanqan, hec nərsəgə jaraşьz bir parca cəjan
daj his qьlar edi Şundaj vaqtlarda Aьdçannьң esigə
əzinin oquşqa ketməkciv bolqanь tyşsə əzidən əzi kylə-

dir. Oqub bir nәrsә alıǵ, ǵundaj cәqlarda unıń usyn volub mymkyn volmaqan xajaldaj volar edi. Әmma bir necә saatlıq uııu jәнә hәмәni hәр işgә ыqtıdarlı qılar, hәtta Avıdǵan oqub bir nәrsә alıǵnı pisәnd qılmas edi.

Jol işi bitәjazqanda kәpryk işini hәм tezlәtişgә toqru keldi. Taxtalarń qaqıǵ eәşlandı. Bırq vubı hәм vә'zән kecәleri qılıǵqa toqru kelәр edi. Bir kecәsi eki usta kәprykniń taxtalarń qaqıv jәнә biri, keksә usta, unıń astıda nimә bilәndir maşqul ed. U işini bitkәziv juqarıǵa cырмаqсы volqanıda kәzi uzaqda, sajnıń juqarıvıdaq әllә qandaj natәjin әtgә tuşdı. Dыqqat qılıv qaradı. Kәttәligi julduzdaj ekite ot suvıń ortasıda bir-birini quvәlıvıv juqandaj kәrinәр edi. Calıń eti cыvıllәşiv sacı tikke voldı. Ǵundaj volsa hәм indәmәj qarav turaverdi. Әtlәр varqan sajnı jaqınlavıv kelәvәşladı. Unıń suvıń ortasıda kelәjatqanı anıq kәrinәр, hәр ekәlә әt hәм gaha bir irigә jaqınlasadır, gaha ojnaşqan kycyklәrdәj bir birini cuvalaşar edi. Usta tәtradı janvaqırlıqdan sidiriliv pәstgә tuşıv ketdi. vә dәрhal ornıdan turıv juqarıǵa tarmaşdı.

— Укә,—dedi u juqarıǵa qarav. Vubı ǵundaj qatıq ajtdı-ki, valqa әrgә tavıv dәрhal toxtadı. vә ustalardan biri kәprykdән enәşiv qarav calıń kәjfiјәtini anladı-da, qolıv veriv unı tartıv aldı. Calıń tili tutulqan jalqıv „SSS“ degән tavıv cыqarar edi Bu unıń dua oquqanı „symmyn vukymyn“ degәni ekән, ertәsigә әzi ajtvә verdi. Vaqıanı undan soraşqa hәм ehtijaç joq edi, cunki әt cыdә jaqınlavıqan vә haman ǵunıń betidә ojnar edi. Cal jıqı'dı. Ǵu dәmdә hәмәniń hәм myhakәmә qıldıbrәgi ajlanmas edi. Bir minytdән kijin kimdir suv tәrvә calıń jyzigә sepdı. Hәмә әtgә qarar edi. Burav unqa taş atdı. Jaş-qına bir jigit qajerdandır pәjda volıv taş atıvıv toxtatdı-da, әtgә qarav jurdı vә janvaqırlıqdan sajqı tuşıv ketdi. Qorqaqlıqda calqa jaqıv volqanlar su bir necә sikynd icidә dәhşәtli bir hәlakәt roj verіşini kytәр edilәр. Әtgә taman ketkән jigit qırqandanı suvqa ыrtıv tuşdı vә ǵalap-ǵylyp suv keckәni eşidiliv turar edi.

— Hə həmsirə... Bu qajıy itvəccənin qyloqan işi?!..
— dedi jigıt eki ətın ortalıqda kirib soqra ekələsini həm qolıqda aldy-da, səkinə-səkinə qyraqqda cıqdy, cal qat-
cıdan zədə volqan atdaj bezziləv ətgə qarar və qac-
qan çaj tapalmas edi.

— Janqraq pacaq,— dedi jigıt uny calqajaqyn-
laşdygıv.

Cal ətini alıv qacıv qolıny tosdı jigıt jənə
kərsətdi.

— Mənə janqraq pacaqda zıqıy jaqy qıjıv pilik
qojıvdyr...

Şundaj volsa həm, cal ət ajaqy bilən kətə almadı.
Bir necə kyndən kijin kəryk ətiniq bir çan kyjəridən
açradı Əmma vaqya vytyq qyşlaqda davruq volıv ət-
nəniq vazary tyşdı. Aşdyçan şu bir necə kynniq icidə
ətini aldygıv qo dy. U ətini hic gynahsız, çamaat ycyn
fajdası tegiv turqan kişi ət qolı bilən öldirgən, vytyq
qyşlaq aldyda gynahsız his qylar edi. Əmma vunu hic-
kimgə ajtmajdyr. Kəzigə qan tolv negədir eki mərtəvə
yjgə atasıny izləv va dy, əmma tapmadı. Hər varqanıda
pişajman volar edi. Cal qajaqqa-dır juqalıv kətkən, hic
kim kərdim deməjdif.

Jol birinci terimdən bir kyn ilgəri bitdi. Oşa kyni
kəcəsi taşny jyzı acılv, ertəsigə jolny acılv mara-
sımy voldı. Şu munasavat bilən caqıyloqan təntənəli
məclisdə kəlxoz rə'isi daklad qılv bu jlyq hası ətken
jyldaçyqda qaraqanda eki vərəvər artıq mөлçəllənişini
vəjan qıldı. Soqra bitkəzilgən jol ystidə ızaq toxtav,
rajon hykyməti vəkılləri aldyda bu jol qandaj bit-
kəzilgənligi tarıxıny səzləv jolcyların namvənam
ajtdı. Soqra rajon hykymətinin bir vəkili jolcyların
mukafatlaş toqrusıda rajon hykymətinin qararın
oqub eşitdirdi.

Ertəsigə rajon gəzıtəsi eki səhifəsini jolcylarq va-
qyşlav uların məmləkətnin qahramanlar, dev vytyq
məmləkətgə taqđym qıldı. Joldan qatnav vaşlandı.
Undan juroqan birinci qydidirək aftoniki volıv u paxta ter-
gəni kelgən kəmsemolların taşır edi.

Jolcylar termidə özlərini zərbdar e'lan qylv, hər çajsь kynigə toqsandan bir jyz on kelogramqaca paxta terişər edi.

Авьдчан вэ унъң вутын вригэдэси усун хэм пaxta teriş ең асажьста ыстыраhat һьсавланар еди. Авьдчан бир necəкунниң ицидэ өзиниң сэрф қылаң кыцини топладь.Өзини һәр ишгэ ықтыдарлы, өз јаьыдақь жігитләрдән кыкли вэ қажратлы his қыла вaшладь. Həтта бир кечэси төнтəрилів јаывь „endi çyft volьşqа һэм ваqt jetdi“ dev көнлидән кечиди. Қыз һэм көз-қулақ volьв undan хавар келишини кытəкытə dad dev жуварьş һальқа келди. Бу тоқруда һиç кимниң гəпирмəслиги соңқь вақьтда қызнь тəшвиьсгə қождь. Бир кыни кечқурун ишдән қажтыьда Авьдчан қасддан унъң мəһəллəсидән өтөв унъ роçtaxаньң еш'гидэ үçрəтди. Авьдчан нимэдән гəр вaшлaсьнь вэ һазьг артықсалық қылаң еки қолынь қажерқа қождьсьнь вилмəs еди.

Қыз секин сораşды:

— Хармань енди, јолларнь биткəзөв...— деди.

— Siz һэм јолларнь биткəзөв қождьңьзмь?

— Јольңьз... асьқ..

— Callardaj nəfsanьjat қыльсьңьздан қорқьв...

Әмма...

Қыз sizдән бу сөзни кытмəгəн едим, degəндəј астық иəвини тишəв вaсьнь қьтырлатды.

Тын сьтылдық тартды.

Arada бир һəфтə өткəндән kijin еки вуçуд һајатньң əвəдиј екəнигə қол кетəришди.

MƏSTAN

At mynkivk ketiv өмгəни билən шақалқа қадальд-да kijin ақнав бир necə миньтнин ицидэ өлəқальд. Нимə volды, нимə усун өлди, вунь тегсирішгə sirə еhtияç volмадь, сьнки өлимниң сəвəвини тегсиріш тирикини өлимдән алыв қалыш усун гинə керəк халас, бу вєрајан дəштдə есə вaşқа, тирик at јоқ еди.

Atнəң астыда қалқан ајақтынь тартыв алышқа ма-шаққатланьв тұрған јаь-қьна, узақ јол азавьдан һэм

səliməgən pərəncili çuvan, əzidən bir qadam nərigə tyş-kən cimməti aştədan cəqəv ketkən kəltəkəsəkni kəriv dad, dəv juzardə. At mynkiv ketkəndə egərnin ystidən doməalaq aşəv tyşkən pərəncisiz qəz, ojnaqə kəpitərdəj əvçirlik bilən özini onqarəv aldə da unəj jardaməqə keldi. Çuvan ikinci ajaqəv eərgə tirəv ajaqəv tartqan edi, ajaqəv cəqəv əmirkan məhsisi atnəj təgিদə qaldə.

— Qurub ketsin!—dedi u taş məjdəsi vatəv qamaqan kəfti tərən larsıllav turqan valdəgəv sylv, jəqlamsərav—oquşəj vaşəndan ardana qalsın, Məstan!.. Qoj eee... erimdən qalmajən!..

Məstan unqa iltəfat qılmaj atnəj tumşuqəvdan kə-təriv unəj jəgəm acəq qalqan kəzlərigə qaradə. Unəj kəzini kylrən səpsər pərdə vasqanəv kəriv qarəv qamatəv rastladə—da, kəz jətməjturqan uzaqlarqə qaradə. Dəşt, dəşt! Hararat zəvidən həmə jəq lip-lip etədir. Qəgıllav turqan əssəq dəşt şəvədəsi kəltə kək kəmzyl aştədan cəqəv turqan aq etəgini pırpıretədir. Aftavda qarajqan vojnyəqə, cəkkəsığə ter bilən jəpəşqan saclarəv tartqalajdər, tozətəv və saqlam tənnyə hi-dini dəstgə şacadəv. U gəja vu çuvannəj varlıqəv endi esigə tyşkəndəj virdən arqasəqə vurəvəv qaradə.

Nimə dedin Turqun—aj?—dedi u, çuvannəj jənyəqə tiz cəkiv jəlkəsığə qoləv taşlav, enşiv jyzigə qarav—erindəni şunca juqlatqanəv jəqmə? Çanəvəv şunca aq-rytmasməv? At əldi, şunəv, ucun senin qoləv qanadə.

Turqun—aj bir ərəv tyşdi. Qoləvəv aqrəqəv həv unytə jəzdə.

— At əldi?!—dedi u vəhimə qəvəv.

— Əldi... at əldi...

Turqun-aj vundan on jyl ilgəri qandaj jəqlasa həzər həv şundaj jəqlar edi. Faqat vundan on jyl ilgəri Turqun aj bilən həzərəv Turqun-aj arasədaqə fərq şundaj edi ki, u vaqətdə unəv əlgən atnəj tirilişigə ərşəndəvəv volar edi, endi—jəq Məstan unəv qaldəvəv bir kəzi atnəj təgidedə qalqan xərçəvəv tar əv aldə—da, unəj icidəgi azuqəv kəzdən kecirdi. Azuq at bilən jurqanda

faqat bir kungə jetər edi. Suv joq, suvı şışə atnıñ as-
tıda qalıv sınıqan. Atnıñ ölimi həm Məstannıñ dərma-
nıñ buncalıq qurutmadı.

U kəltə, əmma juqan-juqan eki ögim sacıñ vax-
şyqa səllə qaldı-da, kijin xuddı suv kecişgə saqlanajat-
qandaj ajaqıdaq təkərimi rışyq aqdarma etikni kə-
rykdən ötkəzdi. Xurçundaq azuqıñ alıv dəsturxan bil-
lən belgə vaqladı. Kijin atnıñ biriktiriv vaqlav səlladlar
sinəri vojnydan ötkəziv aldı. Turqun-aj haman jəq-
lar edi.

Məstan necə kelometr jol vasqanıñ və jənə ne-
cə kelometr vasıñ kerəkligini bilər edi. Bu jaqın ortada
vahə joq. Alqa vasıñ hər halda arqaqa qajtışdan xa-
tarıv eməs. Arqaqa qajtış ucun kəcmə qumlar arasıdan
jurgıñ kerək. Əgər bu qumlar, ıraqajzarlar arasıda ada-
şılsa umyır vojı jurgıv həm sıqıv ketiv volmajdır. Jənə
əgər şamal qozqılsa qum tirikləj kəmədir. Məstan bun-
qa sirə şıvıñ qılmas edi.

Atnıñ ölgəni, şışəni sınıqanıñ, azıqıñ joq-
lıqıñ Məstan gəja unytdi. U xatır cəm' şaşılmajdır.
U özini uzaq jolqa saqlaıqandan kijin, peşanasıñ eki
biləgi ystigə qojıv jəqlav jatqan Turqun-ajnıñ jelkə-
sidən tartıv turquzdı.

— Jəqlama turqun-aj, jəqlama. Jəqıv vaşnı aq-
rıtıv kişini lahəs qıladı... Kavuş—məhsinni kij. Sacıñ-
nı vaşnıqa orav ystidən aq romal bilən vaqlav al. Qa-
ranqu tuş uncə dəştdən sıqıv almasaq volmajdır. Həli
kərdin-ky, dəştdə şundaqa kəltəkəsəklər kəv voladıv.
Bir gəzlik kəltəkəsəkləni kərgənmən. Bol!

Turqu-aj öpkəsinı tutalmas, hər hıqıllıqanda unıñ
vytyn gəvdəsi silkiniv kəkrəkləri solqıllar və kəjləgini
kətariv taşlar edi. U eriniñ orunıv bir xatışyqa məşvyrən
hazırlıq kərajatqandaj hərəkət qıladıv. Uzun-uzun kakı-
lağıñ vaşyqa oradı, aq romal bilən tanqıv vaqladı.
Ta u vıñ qılqunca Məstan u kətarəturqan nərsələni
həm təvçir qılv qojdı. Jolqa tuşışgə Məstan tajar Məs-
tanca u həm tajar edi, əmma turqun-ajnıñ nəzəridə
tajarlıq endi voşlanajatqandaj bu tajarlıq kəcəsi bilən

volьb ertələvğəcə həm bitməj turqan kərinər, həm şundaj volьbь kerək, dev bilər edi. Məstan „boldь endi, jur!“ degəndə u dañq qatьb qaldь Naxəd şundaj ketilə verilsə! At nime boldь, pərənçi, cimmət? Axьr nərsə kəv-ky!

U juygriь varьb pərəncisi bilən cimmətini ketərdi, jekəsigə taşladь. Məstan qolьdan tartьb alьb ulaqtьrdь. Kejin u nime qьbьşnь bilməj xurçunqa qol uzatьdь. Şu jerdə unda-munda sacьbьb jatqan hər bir nərsənin tepəsi-gə bir-bir varьdь. Bir qolь bilən şəvədə pirpirətiv turqan etəgiriñ ketərilib ketməsligi carasьnь qьbьb, ikinci qolь bilən həmə nərsəni bir-bir uşladь. Məstan esə hic nərsəni aldьrqañь qojmas edi. Turqun aj ycyn şu jerdən kənil yziv çonaş kəv jьllər bir qьşlaqda turьb unьñ tufraqьqa eñ əziz balalarəñь qojqan kəcmənciniñ vaşqa bir qьşlaqqa kəcişidəj edi. Məstan qoja unь öziniñ kycli qollarь bilən bu jerlərdən julьb alьb jolqa itərdi. Ta at arqada, uzaqda qalьb kylrəñ dəştidə qara bir noqtaqa ajlanьb axьb kəzdən juqalqunca Turqun-aj hər qadamda arqasьbqa byrilib qarav qarav varar edi.

Aftav tikkədə salmaqlь qadam taşlav varajatqan bu eki jolavcьnьñ qьsqə sajalarь kəttə kicik taş, qurьbqan jantaq və tyrlı dəşt əsimlikləri ystidən egilib-bykilib varar edi. Qьgьllav yriь turqan dəşt şəvədəsi vədənni kyjdirərlik dərəçədə ьssьq Ajaq astьda cьqqan cuqur-cuqur tavuş sьnьq pьjaləññ təvşьdan palaqda. Jol ystidən cьqьv qalqan caqqan kəltəkəsəklər oqdağ atьbьb kəvəklərgə taş aralarьbqa kirib ketədir. Bəzi dədilləri uzaqraqda varьb xuddь bu qandaqa adamlar ekən“ degəndəj qьbьb vaşlarəñь ketəriv ьrəqьb cьqqan kəzləri bilən vaqrajьb qarav juradьrlar. Şundaj volqanda Məstan mymkyn qadar Turqun-ajnь dərkə salьb ja volmasa dьqqatьnь vaşqa nərsəgə çolь qьbьb bu çanvarlarnь unqə kərsətməsl.kkə tьrəşadьr. Cynki əgər hər qadamda şundaj savuq vədəvəşərə çanvarlarnьñ ycrəşini bilə Turqun ajnьñ juruşdan vaş tartьşnь bilər edi. U kəftigə taş va-
təvş qanaqanь ycyn „qoj e.. erimdən qalmajьn“ dedi. Əlvət-tə unьñ eri şu dəştiniñ eñ savuq eñ vədəvəşərə kəltəkəsəgidən həm jamanraq qara qurtьdan həm zəhərlirək.

Bunь u vilədir. Kecə kecəsi jyrəgidəki daqьnь kəz jaşь vilən juvьv u „Altun Abla“ toqьrsьda Məstanqə hikəjə qьlvь verdi. Məstan bunь viləg edi, şundaj volsa həm jənə hikəjə qьlvь verdi. U faqat jьqlav jyrəgini voşatьv əziniñ vaxtsьz ekəni qattьq tavuş vilən ьfadalaş ucyn bu işini qьldь. U öz vaxtьnьñ jolvьnь acьşqə özini aşьz his qьlar edi. Adam, şu adam, vittə varmaqьnьñ hərə-kəti vilən əzəmət dərjəniñ izini əzgərtirişgə taqlarьnь cəndəj tozitişkə qudratь jetə turqan adam özini aşьz his qьlsa bu aşьzlvьq bir ajaq və bir qanatь ьlan aqьzь-qə kiriv qalqan cumcuq balanikidən həm aşьvraq tuşədir. A, kəzəllik kyc cməs ekən joqsa turqun-aj ymridə həc jьqlamas edi!

Məstan salmaqьlvь qadam taşlav varqanda unьñ qopal etigi astьdan şaqal qarç-qurç qьladьr, taşcalar atьlvь cьqadьr, ququq jantaq və tyrlı tikənəklər maşaqьlanьv qalar, əmma Məstan ьñ muvazanatь ьstьqamatь sirə vuzulmas edi. Oşa taş oşa jantaq və əsimliklər ystidən Turqun-aj həm varadьr. Qьryllav turqan şəvədə unь jьqьltьv juvaraj dijdır. Hər bir vasqan qadamь şaqal icidən çaj alalmajdьr. Xuddь suvньñ icidə jurьv suv kəməgən taşnь izləv ajaq taşlaqəndaj hər qadamnь mulahəza vilən basar oşanda nəm tez-tez muvazanatь vuzulьv qolv vilən voş havadan yşləgəni bir nərsə izləjdır və hər şundaj volqanda əmirkan kavuşqə vьran zərər jetmədimikin dev ajaqьqə qarav qə jar edi. A, qacanqaca zərər jetməsin. Unьñ tumşuqьv ərcildi jyzi tirmələnis hər çaj hər çajnьñ lakь kəcdi. Bu Turqun-ajnьñ əzidəj dəşt və ьzaq jol ucyn nazьk edi. Aqьr-aqьr qadam taşlav varəjatqan Məstan sekin kəziniñ qьryнь Turqun-ajqə taşladь u tergə pьşqan ter vilən vədənigə cippə jarьşqan kəjləgini hətta qьryllav yriv turqan şəvədə, kyjdirgyci qujaşnьñ nyri həm sarьv qurutalmas edi.

— Qoşuq ajtsaң-cь Turqun-aj!—dedi Məstan bir silkiniv ystidəki jyklərini jəxşьraq onnaşdьryvь.

— Dərd! dedi Turqun-aj acьqьv keliv-ələjmi end'!...

— Joq Turqun-aj sen vilməjsən. Qoşuq işini jenilətədir. Jol juruş həm bir iş-də... Bizniñ kəlxozqə şəhərdən

paxta tergəni jigütlər, qızlar sьqьşadı. Bular aşulla aytşadı. Ertədən kecgəcə tınməjimiz Kəp-kəp paxta tırəmiz, əmma cərcəgənimizni bilməs edik. Aşulla bolmaqan kyni hər özini aqьr sezər edi. Aşulla işini jəniləştirədir. Bu rast...

— At qaldь. Qanca nərsələr... jənə cəldə qaldьq.. Nime volьşьmьznь bilməjmiz... qandaq jyrəgingə sьqьadı?

— Qalqan nərsə qaldь, volqan iş völdь. Jənə ontə Turqun-aj bilən ontə Məstan unьң qamьnь jəgən bilən qalqan nərsələr arqamьzda ergəşiv kelməjdir. Nime volьşьmьz özimizniң qolьmьzda Tiləsək tegirmanqə tyşiv vytyн sьqamьz tiləsək həmə adamlar keksəlikni zarlanmaj qavul qьlv narazьbьq bildirməjəlgəndəj ələmiz. Bizniң hər qə sьmьz jetmiş jetmiş beş jьl ymyr kərişimiz kerək. Əgər biz ymyr kəriş jolьnь bilsək əlişni xahlamaşaq əlməjmiz. Şundaj eməsmi?

Turqun-aj çavav vermədi. Məstannьң bu səzləri unqə quturьv aqan dərjədə aqьmqə qarşь jyzışdəj tyjilər edi. Jənə çimlik hykyn syrdi jalqьz ajaq astьdan sьqqan sьbьq sьbьq tavuş-qьna dəştiniң sykynətini buzar edi. Eki jolavсь dəştniң jantaq və tyrli dəş əsimlikləri bilən qarlanqə nрəstqam jerigə tyşyv ketişdi. Bu dunja jaralqandan veri adamьzad ajaq basmaqan jərlər volьv Məstannьң mөлçəlicə şu jergə kelgəndə ajlanьv ətkən jolnьң eki noqtasьnь tutaşdьbьgьş məsafəni əncə-ginə qьsqartьbьş kerək edi. Suvsьz bir necə ajlar qujaşunьң hərəratь astьda quruv qaqşav ketkən bu əsimliklər ajaq vasqanda cərs cyrs sьnar, ajaq kijimini mьşьqunьң tьrmaqьdaj tirmələjdir və və'zi çalarda etəknə iliv fepərva qalqanda jьrtar həmə edi. Məstan bunьң şundaj ekənini vaşda bilgən edi jolnь az volsə həmə qьsqartьbьş, xususan ajaq kijimlərinə təkçərimigə dəm veriş ycyn bu işni qьldь, təkçərim hər ekələ jolavсь ycyn həmə ymyrdəj əziz edi. Ajaq kijimi qanca tirmələngəndə həmə təkçərimlər taşlarnьң ətkyr qьralarьnь vasьv qьrqьlvşdan bir qadar dəm alar edi.

Məstan hazьr əzinin qajerda turqanlьqьnь qajşь tamanьqə qarav ketəjatqanlьqьnь qacan qajerqə jeti-

şini və həтта joldaqь qьjьncьbьqlarьnь hьm bilьr edi. Əgьr Turqun-aj haldan tajmasa qarancu tyşkəndən kijin dəşt arqada qalьv qьrvəşlanadьr. Bu qьrьnьң eң vələnd j noqta sьqьa sьqьv qaralqanda uzaq şьmalda xьra zəngər volьv vadь kьrinədir. Bu vadьqьa jetiş ucun bir kcə kifaja qьlar edi.

Aftav qarvqьa janvaşlav əziniң şua'larь bilən taqьqьa səncilgəndə eki jolavcь dəştiniң pəstiqamlyqьnь qaldьrvьv tєpəlikkə tarmaşьşdь. Bir necə metirgə cəzilgən şu tєpəlikkə sьqьş arqada qalqan jolnьң azavьdan artьqraq voldь. Məstan aqьr jykli əgəvə taitьv varəjatqan at-daj əjaqlarьnь tьrav juqarьqaintilər, Turqun-aj esə eңəşiv eki kəftini tizzəsinin kəzigə qojьv zorqьa-zorqьa əjaqьnь jerdən yziv qadam t şlar edi.

— A, Məstan dedi Turqun-ajnalьv erim mijəmdə dənək saqsa həm yjdə oltuqanьm bir dəvlət edi... A...

Undan eki-uc metr vələnddə ketəjatqan Məstan toxtav unьң jetiv alьşьnь kьtdi.

— Qolьqьnь ver,— dedi Məstan u jetiv alqandan soң tєpəlikkə sьqьv almaşaq vьran nərsə saqьv aladьr.

Bunqьa Turqun-ajnь bьşandьrəş həm kerək eməs edi. Cynki hər tamandan şitir-şitir tavuşlar eştilədir və və'zən qandaj dьr çanvarlarьnьң qacьv varəjatqanlyqlarь quruq ətlərinin qьmьrlyşьdan kəriniv turar edi.

Dəştin pəstqamlyqь əziniң sarqajqan ətləri, vularnьң arasьdan sьqьv turqan kylrəң taşlarь bilən arqada pəstdə qalьv jənə tekiz dəşt vaşlandь. Əmma endi u alьnda xьra volьv vərtiv turqan qьrlar bilən cegərlənər və bu qьrlar bu eki jolavcьqьa „kel endi, cərcədin“ dev qol uzatьv turqanda, tyjilər` edi. Məstan eki əjaqь ystidə əzini tuta alьşьdan açьz keliv qalqьv turqan Turqun-ajnьң qolьnь qojьv juvarьv vojndəqь şalcanь tekizrək jergə jazdь. Turqun-aj var aqьrlyqь bilən əzini unьң ystiqə taşlav cəzildi. Məstan belidəgi dəsturxanь jeciv v'ttə nan aldь və sьndьrvьv jarьmtasьnь jənə çajьqьa qo dь-da, qalqan jarьmьnь eki volьv bir torqamьnь Turqun-ajqьa uzatdь. U faqat nan volqanь ucun-ginə qol uzatdь. Başqьa hic nərsə hazьr unь

qol k t rişg  m şvur qyla almas edi. U eki m rt v  tişl v c l  c jn v volsa h m tamaq dan  tk ziv jubarmaq s edi,  mma M stan agahlant rd .

— Bundan art y jem jmiz... Bolqan  şul k v jes k nan tm z tamam vol v qalad r. Kijin şun s h m var-ki sanqajm z. Suv joq. M n  şu q rqa jetm gync  suv-n  jyzini k rm jmiz. Suv zlyq  tyj  k t r dir xallas.

Turqun-aj nann  quruqşaqan l vig  alb  varqan   ajyda qajtard . V  jyzid n jalvar ş aralaş narazlyq  ks etdirdi.

— M stan,—dedi u nal ş aralaş—hic volmasa jarymtadan jijlik... nim  qylad  endi... Kel,  an M stan!

M stan nan c jn r ek n vaş bil n s lvij  avav beriv j n  „aq z aca k rm “ deg nd j qyl v l vini byrdi, qaşyn  k t rdi. Turqun-aj j n  bir torqam nan albşdan tamam ymed yzɡ nd n kijin qolbdaq dan az-q na—az-olna tişl v uzaq c jn r, suuq halqa keltiriv jutqanda aqzyda qajmaq n  m z si qalar edi.

— Şu nanqa bir n rs  tekk n-dedi u jev volqandan kijin-k lt kes k tyşk n aş şirin volad r. Ja k lt kes k tegdimikin?

M stan calqanca jatajat v bunqa  avavan kyldi.

— K  t kes k tyşk n aş jeg nmis n?

— Joq-dedi. Turqun-aj coz v-eşitk nm n.  mm m-ni  q z   vdurazaq d ppifyryşg  tyşk n edi... Bunqa on jylca vold . D ppifyryş ellikk  var v. qalqan adam. Qyz-quncadek-gin . Eriɡ  k nilsiz vol v vecara... U vaq tda h m   xt yar at -anada edi-d ... hic  laşyn   lalmadıqandan kijin „pes volsam kijin qoj v jubarad “ d v atajlav avqat qa k lt kes k sal v jeg n ek n. K lt kes k jes  adam pes volad r, d v eşitk n ek n... Şu k lt kes klik aşyn  qandaj jeg nini r hm tlik  namqa ajt v ver r edi. Şirin volar emiş.

Isitm  s q v z r yav turqan ajaqlar  vu g rni j n  davam etdirişg  erk verm di. U nemaşaqat bil n  nv l g vd sini tirs gi ystig  aldy. Sonra bir talaj kyc s rf qyl v olturd -da, oşanca vaq t s rf qyl v m hsisi-

ni jecdi və qызарыv turqan varmaqларыv tərәd valдырыv сыладь. Məstan jənә jolqа tyşışgә hazыrlыq kərәg edi. U Turqun-ajnyң kəvşini hәм kəzdən kecirdi. Kəvişniң jyzi tirmələngән, laklarь kөckән, çaqьqа hәм zor kel-gән, әmma tәkcәrimi nuqul taşdan jurьlqanda jәнә bir necә kelometirgә turuş verәр edi. Məstanny jәнә jurьş әrәddydidә kәriş Turqan aj nalydy, erkәlәv jьqlam-sьradь. Bu erkәlik, şu sirin „narazylyq“ әks etgyci jьqlam sьraş Turqun-ajnyң bir tutam veligә, qarсыtquscь kөkrәgigә, kәptәrniki sinәri vojnyqа, тыныq, unda-munda rixәнәk vortqan jyz gә, ertәlәvgi fәvnәм tekkән qьzyl gylniң quncasь sinәri lәvlәrigә xov kelişәр edi. A, әgәр dijnij әfsananьң „adamlar lajdan jasalqan“ degә-nigә vu kyngәcә hәм ьşanqan kişi volsada, Turqun-ajny bir kәrsә jәнә unьң şu jьqlamsьraşыv өз qulaqь vilән eşi-tsә şu andajaq u өзini tentәk e'lan qьlar edi. Şu hәм maşq qьlyş vilән volarmikin?

U ajaqlaryv var vojьsa uzatyv calqanca jatьv Məstandan jәнә bir necә minyt ьstьrahат sorady. Kecki fәvәdә qьgьllav unьң jeңil etәk və mәjin saclarыv oj-natar edi. Məstan unьң qызарыv lavvullav turqan valды-гыv үşlәgән edi vu хuş jaqьv u „A...“ dedi və dәrdi, isitmәsi vasyvmәsmikin, dev bir eki sьqьv qojьşыv sora-dь. Məstan avval bir qollav, unqа çyde ma'qul keliv qalqandan kijin eki qollav şyziv өзini tamamen voş qo-jьv jubarды.

— Вуньсыv... Vaj qolyң dәrd kәrmәsin! Mәhkәм sьqьv tur-cь... Ah... vaj sekin... yh... yh... vaj sekin... әr-giliv ketәj sekin..

Mәst-n volьz ornьdan turqanda hәм u kәzini sy-ziv şalrajьv jatar edi.

— Boldь endi, tur!-dedi Mәstan şalcanьң bir ceti-dән kәtәriv.

Turqun-aj şaqal ystigә jumalaj vaşlaqandan kijin nalyaş ornьdan turьv qandaj mәzә volqanьnyv maxtaj-maxtaj mәhsini kijdi. Batьv varajatqan qujaşnyң qьzqьcь şөләsi jan tamandan tyşiv unьң jeikәsi, vojnyv və qolyv astьdan dөrttәjiv kәriniv turqan kөkrәgigә tyşiv acajьv

bir mənzərə verər edi. Bu eki jolavcynın yzın sajalary qujaşnıñ cərcəgən nıridən qızqıç tys alqan şaqal və quruq jantaqlar ystidən jənə egiliv vykiliv ufuqda vortıv qızarav turqan qızqa tamın jurdı. Arqa tamandan yriv turqan ıssıq s-v-də varqan sajnı kucəjiv xususan Turqun-ajnıñ ajaq kətariv vasşşıqqa əncə mədəd verər edi. U hənyz Məstan kycli, daqal qolları bilən valdı- rıv sıqqanda qılqan hyzirini sırə unytə-almav, jənə şundaj hyzir qılvş ycyñ lazıv kelsə mın cıqrımlarca jı juruşqa həm ta jar ekənini Məstanqqa ərz qılar edi. Məstan qırqa cıqqanda unıñ ystidə dəm alıvşv və şunda jaxşılav uqalav qojıvşv və'də qıldı. Əmma u qırnıñ ystidən ılanq vılanq volıv'ətkən jol aqarışv kəriniv tursa həm unqqa jetiştə həli əncə var edi.

— Qolıñ xuddə əsp,ryn jigitniñ qolıqqa oxşajdı-jə Məstan dedi Turqun aj əncə jurulqandan kijin on qolı- nı talıqtan tyguncəni cəp qolıqqa alıv-Jənə birəm qat- tıq... Kəftiñ xıddə sigirnin iligə oxşajdı. Erıñ qıvıma volıv-u, vundaqqa qol bilən unıñ arqasıv şılav jatsın tyzyk. Ergə teksən həm şı qolıñ tyfəjlidən kəv dəşnam jıvsən də, Məstan.. əziñ həm jıqan, vaquvatsın. Er seni eməs, sen erni qucaqlasın voladı. bşanda həm....

— Toqrı dedi Məstan-ta u jetiv alqıncə sekinləv — Əmma nazık qol tələv er meni almasıqıv e'lan qı- lıvşdan ilgəri men oşandaj ergə tegməsligimni bild rəmən Men avval erkəkni erkəkdən aqratıvşv ərgəndim. Kijin- kijin vıların ıcidən mēngə jaqaturqanv və jaqmajtur- qanv cıqqa vaşladı. Endi-ci.. endi tıncızmən. Alam na- tıncıqqa oxşajdı. Əllə nərsə jetiştəmdir. Məndəgi mənə şı jetiştizli kni bir jigit toldıradı Menin nəzərimdə jigitlər həm şundaj. Jigitlər həm vaqtı keliv əziniñ ja- rıvıvşv jıqatadı. U şı əziniñ „jarıvıv“ nı qızlar ıcidən izləv tapadı. Əlvəttə məjiv qız unıñ jarıvıv vola al- majdı. Cynki saq kişinin hən əsi həm saq, jarıvıv həm, mıñdən biri həm saq voladı. Men hər kimniñ həm jarıvıv volavermajman, faqat vıttə, meni izləgən adamniki. Şundaj volqandan kijin u jigitniñ xahıvıv- rıdan vıttəsi qolıvıv şundaqalıvıv voladı.

— Ee... el-dedi Turqun-aj və taşqa qaqbnyv jьqь-lajazdy-noqajca gəpirəjatırsan. Əsti tyşyniv volmajdyr...

— Xov, volmasa sen özvekəsığə ajtyv ver-ci... çuvanlar həmə vaqyt qьzlardan sirini jaşyradyr. Əmma sen undaqa çuvanlardan eməs. Qandaq ergə tegdin... Er qandaq volar ekən .. Seniң qollarıң ipəkdəj-erin qandaj yşlədi... avval nimə dedi...

Turqun-aj qьzardь və ojunqa tartylqan jaş kelin-cəkdəj qьjşanqlav Məstannь əncə qьstatdy, sonra gəp vaşladь:

— Atam əlməgəndə men vu alvastьqə bir kyn 7 +
həm xatьn volmas edim. Atam əldi-dərmanьm qurudь. Undan сыqьv qajaqqa, kimnikigə varaman, kimniң yjigə сыqar edim. Eki kəziң kər, qol ajaqьң şəl volsa həm erkək vol ekən-də... Bu alvastьdan сыqsam kəcədə qar edim... Birinci kəcəsi jenələr „vojnyqə tillə yzyk bilən tillə bilərzyk qoj“ dijişkən edi. Ertəsığə şu işni qьlqanьmqa həm pyşejman voldьm: özim ne ahvalda. Xuddь ymrim hazan bolqandaj. Həmə nərsə kəzimgə sarьq volьv kərinədir. Jьqlaqьm keliv ərəң özimni tutьv olturьv mən-u, tərəmqə keliv „va ha ha ha... aldadьm, endi tillə bilərzyk bilən tillə yzyk alyv verməjmən“, dijdır. E el, soxtasь savuq-dedim icimdə. A, Məstan, viz xatьnlar erkək tuquş ycyn tuqulqanьmьz. Biz xatьnlar caldanьmь, jigitdənmi, jaxşь kərgənimizdənmi, jaman kərgənimizdənmi-varьvьr tuquşьmьz kerək. Sen qьz sen vaxtdan ymedvarsan. Men həm qьz vaqьtmda şundaj edim. Talьnqa jaxşь er ycrəsə u seniң vaxtьn, volmasa dunjadan ah-vah bilən etəsən. Hər kyni ertəniң vu kyn-dən jaxşь volьşь ymedi bilən kişi qaraqanьnь həm bil-məj qalar... endi...

Turqun-ajnyң əpkəsi tolyv gəpdən toxtady. U məst kişidəj gəndirəkiəv varar edi. Məstan dərhal unь qol-tuqlav aldь. Bir necə qadamlarqaca çimlik hukym gyriv vardь. Turqun-aj tamaman özini toxtatьv əlqandan son Məstan gəp vaşladь:

— Biz erkək tuquş ycyn-ginə eməs, erkəklər bilən/teң jaşaş ycyn tuqulqanьmьz, Turqun-aj!-dedi Məstan

уны өзі билән вәгәвәр ајақ тағлатыв алыв кетәјатыв. Biz tavuq emәsmiz-ki, qandaq tuxum bastьrsa şunь асыв сығарсақ. Tavuq билән adam arasyda qanca farq bolsa, бу еки çanvarnyñ myhәvvәti arasyda hәm şunca farq var. Negә biz caldan jaki jaxşь көrmәgәnimiz jigiddән tuғar ekәnmiz? Jaxşь көrgәnimiz jigiddән tuғmas ekәnmiz u valaьnyñ tuғulmaǵaьny jaxşьraǵ! „Qьzsan, vaxtdan ymedvarsan“ dijsән. Әgәр men qьzlyǵym ycyn vaxtdan ymedvar bolsam u meniñ vaxtsьzlyǵym voladyr. Cynki, u vaqьtda men ymyrni tikiv ашық atqan volaman. Cyn tyşdimmi-ymyr ketdi!... Joq, Turqun-a, menimcә vaxtnь erdән izlәşniñ өzi vaxtsьzlyǵynyñ vaşlаныşьdyr. Biz хатырлар necә jyz jьllar şundaj qьldьq. Biz ergә şundaj baǵlanqanmyz-ki, şunca vaxtnь undan izlәjmiз-ki, әgәр er өlsә gәja vaxtymьznyñ kәliti unьñ cөntәgidә ketkән voladyr. Kijin olturyv uzaq jьqlajmyz. Ölmәsdән t.riklәj bizdән jyz өgyrsә hәm bundan kәm jьqlamajmyz. Biz mәнә şu kәlitni juqatmaslyq, әnә şundaj көz jaşь tәkmәslik ycyn ergә cәri, qul volьv jaşajmyz. Kecәgi kәmpirniñ aйтqаныса „erniñ көңli taş voladyr, unь fьqat көz jaşь jumşatadyr“ dijmiz. Negә biz аlamaǵa көz jaşь арqaly qarav unь qьñqьz-qьşьq, өzimizni mәjiv көrәmiz? cynki, vaxtymьznyñ kәliti vaşqa vьravnyñ qolyda. Negә biz oşandaj kәlitkә egә volalmajmyz?. Cynki, бу-хahьş, хahьş-zaryqьş, zaryqьş esә qьjьncыlyqdyr. Bizniñ көzimizgә mәнә şu qьjьncыlyq-ǵyna көrinәdir, dә arzumьz qolǵa kirişi билән unьñ juqalyşьny vilmәjmiz. Biz şundaj өskәnmiz! Mәнә sen erindән сыqdyñ. Хahьşyn nimә? —savad. Şunǵa zaryqqan san, qьjьncыlyq tartasan. Бу qьjьncыlyq savadyñ сыqьşь билән tamam voladyr. Hazьr sen şunь биләsән. Şunь vildinmi, demәk sen өз vaxtynь өziñ асыş jolyǵa tyşdin. Bundan kijin ergә cәri hәm volmajsan, qul hәm. Vaxtynьñ kәliti unьñ cөntәgidә ketiş хavfyda hәр qandaj azavǵa razь volavermajsan. Sen er билән vaxt ymedidә emәs, vaxtnь qolyñǵa yslәv turьv myhәvvәt билән jaşajsan. Ötkән vә bundan kijingi avlad әçdadymьz yzyn bir zәңçir. Biz er-xatьr volьş билән şu zәңçirniñ bir hәlqәsi volamьz. Demәk biz өtmiş vә kelә-

çäkni caldan volaturqan bir həşərat bilən eməs, myhəv-
vət qojoqanymızdan volqan ymrimizniñ gyli volqan nə-
sil bilən vaqlajmız. „Hükymət xatın-qızlarğa azadlıq
verdi“ dedin, əmma vunı sen „xahladım, xahlamadım“
ğa çavavdan-çına ıvarat, dev tuşynıvsən. Azadlıq şun-
dan ıvaratki, u vizgə azad volışğa huquq verdi. Endi
biz astanadan taşqarğa qadanı vasaalamız. Bu-çına
eməs, u vizgə azad volış jolıñ həm kərsətdi. Mənə
men beş jıldan veri kəlxozdaman. Hazır men ergə tek-
səm-də, u mənı senin kurningə salsa, men unıñ kəltə-
gini jev vırcəkdə qunuşv olturamanmız? Nımədən qor-
qaman? Atamın jolıqı, ırgavın yjigə sıqmaslıqım
kəcədə qalışymdan qorqamanmız? U ojnaşğa mendən
caj dəmlətsə şu bilən həm kelişəmənni? Hic! u mendən
tazalıq tələv qılsa men negə vunı undan həm tələv
qılmajın? Men negə vaşqalarnıñ sarqutğa razı volıv
ymır kərajın? Bizniñ azadlıqymız faqat xahladınymız-
ğa tegişdən-ginə ıvarat eməs. U bilən vərəvər huquqda
jaşadır. Baxt şu!

Əmirkan kavuşın çaqı açrav ketiv Turqun-ajın
ajaq taşlaşın qıjnlaştırdı. U kəvrək kyc və dəqqat-
nı ajaq taşlaşğa eməs, kavuş ajaqıdan sıqıv ketmə-
ligi unı qımtıv vasyşğa sırf qılar edi. Xususən qarın-
qu tuşiv ajaq astın kəriv volmajturqan volqandan kijin
bu kavuş xalal verə vaşladı, əmma unı jeciv taşlav mə-
hsicən juruşğa kəzi qıjmas edi.

Uzaqda qarqarajv jatım asmannı təsiv turqan
vaşlanqan qırnıñ ekinci yci varqan sajın ingickə vo-
la-vola axıv julduzlar miltilləv turqan ufuqğa jetkəndə
kəzdən juqaladı.

Həli qırnıñ ystidə, həli ufuqda ötli iz qaldırv
julduzlar ycədir və hər səfər Turqun-aj „Vaj, ənə!“
dev qısqıradır: „fəriştələr şajtanğa julduz atajadır!“
Məstan kylədir. Bir „Ənə!“ degəndə bir rəj kavuş ajaqı
atıv sıqıv ketiv özi jıqlajazdı. Ta qırnıñ etə-
gigə jetgincə kavuş işdən sıqdı. Qırga esə məhsicən
sıqışğa toqru keldi. Jol qırnıñ eñ jatıq jeridən tuş-
kən. Undan jurıv bir necə metir jol vasyqanda eki ta-

man kətərilib asmannı qarlaydı, aralıqda, qaranoqluq da varışqa toqru kelədir. Şundaj volsa həm eñəşiv jurıx kerək volar və ajaqlarqa zor kelər edi. Jənə jol ıladı-vıladı, əgər bundaj volmaqanda bu joldan jurıx tikkə zinədən aqır juk kətərix sıqışdaj ajaqqa zor keltirər edi. Turqun-aj eñəşiv kəftlərini tizzəsige tizəv zorqa qadam basadı. Basqan ajaqlıx kətərişgə, unı juqarıqa—alqa taşlaşqa tolaj kuc və vaqıt sərf qılar edi. Məstan unı qolıdaqı tyguncəni alıb-da, Turqun-ajıx əzidən ilgərigə ötkəzdi. Cunki Turqun-ajıx hər qadamda jıqlıyşqa, jıqlıqanda ta qırnıx etəgigəcə jumalav kətişigə kəzi jetər və şunıx kytər edi. Məstan indəməjdir. Turqun-ajıx esə gəpirgəni halatı joq. Unıx vıtyx kuci ajaq kətərişkə, gəvdəsini basılqan ajaq ystige alışqa sərf volar edi. U hazıx gəpiriş u jada tursıx bir fəlakət volsa dad, dev jardam sorışqa həm ıqtıdarsız edi. Kijin u qadam sajn cəkkələj başladı. Məstan avval unı jetəklədi, kijin qoltuqlav aldı. Şunda həm volmadı. Turqun-aj axıx basqan ajaqlıx kətərə almaj toxtav Məstannıx jəlkəsige vaxıx qojv rıq-rıq jıqladı.

— Sanıx talıx.. əligim şu qırlarda qaladı... —dedi u zorqa və hər rıqqıllaqanda vıtyx gəvdəsi silkinər edi. Kijin tizzəsi vıkyldi-də, əzini taşlav juardı. Bu cərcəgən, haldan tajqan kişinix eməs, əlimgə təslim volqan kişinix əzini taşlaşdı.

— Turqun-aj—dedi Məstan vəhimə aralaş—şu jerdə qalaturqan volsaq vorigə jem volmamız!

Bu haqıqat edi. Bu qırlar bundan bir necə kəlo-metir uzaqdaqı vadı ahalıyşqa „Cəgi—Bəri-Qırlar“ namı bilən məşhur, vunı, hatta, Turqun-aj həm eşitkən, əmma əzinix oşa vəhiməli „Cəgi—Bəri“ də ekəni bilməs edi. Məstan vunı eşitkəndən son ornıdan turışqa hərəkət qıldı. U avval gəvdəsini eki tirsəgi ystige aldı, kijin tizzələrinin jardamı bilən gəvdəsini jerdən kətərdi. Ta u avval cəkkələv, sonra Məstannıx jardamı bilən qamatıx rastlaqunca talaj vaqıt ötdi. Bu kəv qıjnıx iş edi. Məstan unıx arqasından qu saqlav sujadı. Unıx

həmə aqırlıq dijarlik Məstannın üstidə u faqat qadam basar edi xalas. Məstan ылаң-ылаң jolnı qaldırıv mөл-çälləgəni tərəlikkə qarav tikkə jol saldı. Bu Turqun-ajnı aqırlıqı jənə bir necə hissə artırdı. Hər bir necə qadamda Məstannın ornasıv tuşməgən ajaq sidiirib ketər, və'zən amanat turqan taşlar üstigə' tuşiv tajılv ketər və unın muvazanatı vuzılv, ərən özini tutıv qalar edi. Turqun-ajnın tamaqı quruqşav oxciy başladı. Bir necə metir juqarıqı cıqqandan kijin Məstan həm təşnə völd. Ta ajaq kijimləri qırqılv pənçələr toşqa tegə başlav jəni təşviş artqunca Məstannın təşnəligi arta vardi, əmma Turqun-aj ketərgən ajaqılv jergə qojşqa bezzilləv juruşdan baş tartqandan kijin Məstannın təşnəligi qajaqqa-dır ketdi. U həli həm təşnə, nəzəridə hazır bir anhar suvıv şimiriq quruta turqan, əmma bu xahış „həmədən mən zəyır, əmma məjli, mən nəvət kytəmən“ degəndə qajaqqa-dır ickərigə kirib ketdi. Turqun-aj esə „Suv!“ nı həm oxımasdan ajta almas edi. Məstan unı jergə jatqıv Məhsisini tartmaqı völd. Qaranqıda pıpaslanıv məhsini qılını bilən ycini izlədi. Qolı hər ekələ jerdə həm asılv turqan ləttəgə ycrədi. Kijin qonçıdan jidirib tartıv jeciv taşladı-da, unqa özini etigini kijizdi. Etik həm qarallarnın həjtdə kijaturqan etigidə təkərimi təşilgən, eki jənı cıncalaq cıqıv turqundaj jertilqan, pənəsi tuşkən edi. Əzi vojnyqa asıv alqanı şalcanı eki vəliv ajaqqa orav aldı. U bu işlərinin həməsini bir necə minytin icidə qıldı. U jənə Turqun-ajnı sujav jolqa tuşkəndə ilgərigi jol ıyınışidən qalqan hənsirəş vasımaqan edi.

Jarım jolqa jetkəndə uzaqda qarqarajıv gəvdələniq turqan qır tamandan „quuu“ degən cozuq tavış eştildi. Unqa jaqından, taxmənən şu pəstdən, qalıv varajatqan tərəlikdən cıvav völd. Kijin jənə əlləqajerdən-dır, uzaqdan həm şu tavış eştildi. Bu „Cəgi-Bəri Qırları“ nın tyngi „vılvılləri“ edi. Turqun-aj birinci tavışnı eşitkəndə səsəndi, sonqıqlar esə unı vəhiməgə saldı. U avval kəttə-kəttə qadamlar taşlav kijin birdən toxtadı.

— Xuda yrsin əgər... vajoqlı!—dedi u t̄traql̄ n̄f̄əs al̄v̄ v̄ə „q̄lt“ etiv typrigini jutd̄. Jyrəginin hər bir zərvi bytyn gəvdəsini silkitər edi.

Məstan ešə voşqa tavuşn̄, uzaqdan eštilər-ešilməs keliv turqan tavuş b̄iril̄ərnin ulyşini tinşəv r̄arar edi.

— Qulaq sal,—dedi Məstan sekin piccilləv-b̄ori... Əgər mənə şu coqquqa c̄q̄v̄v alm̄saq vajoql̄ sajr̄asa h̄əm ol̄əmit̄, sajr̄amasa h̄əm. Avval̄ v̄u vajoql̄ em̄əs, haqquş, qorqma. Mənə v̄u boridən qorq̄ş kerək.

Coqquqa jaq̄n qalqanda Turqun-aj j̄ənə ajaq qoj̄şqa bezzilləv qald̄. Etikniñ t̄əgi t̄əmamən tyşiv ketkən edi. Məstan dər hal ystidəgi k̄əmzeli jeciv eki v̄el̄di v̄ə un̄n̄ ajaq̄b̄qa orad̄ Əmma endi hic qandaj xavf, hatta şu jaq̄n jerdən eštilgən borinin ulyşi h̄əm un̄n̄ ajaq̄qa vast̄ra alm̄ad̄. Tyngi „vyl̄vyl“ lar əlləqajerda, uzaqda sajr̄ajd̄r. Pəstdə v̄eri ylijdir. Məstan nandan vaş qol̄b̄daq̄ h̄əmə aq̄r̄l̄b̄q̄n̄ taşlad̄-da, Turqun-aj̄n̄ d̄əs ket̄əris q̄ar̄n̄ bil̄ən j̄elk̄əsige qoj̄d̄. Un̄n̄ ajaq̄b̄ taj̄yla vaşlad̄. Bu taj̄yl̄ş, m̄əjdə taşlar ystidən sidiril̄iş ajaq̄b̄daq̄ şalc̄n̄ h̄ə deməj işd̄ən c̄q̄ard̄. Un̄n̄ ajaq̄b̄qa m̄əjdə taşlar v̄atavaşlad̄. Toxtav j̄ənə ajaq̄b̄n̄ tyzət̄işgə fyrsət joq edi. Ajaq̄qa k̄əv̄ zor keltirməslik ysyn u oq̄r̄l̄b̄q̄n̄n̄ bir q̄sm̄n̄n̄ bir qol̄b̄qa taşlav yc ajaqlav emgəkl̄aj vaşlad̄. K̄əftigə gah m̄əjdə taş v̄atar, gah q̄rr̄al̄b̄q̄ taş ystigə tyşiv q̄r̄q̄ylar edi. Ajaqlar̄n̄n̄ k̄əfti xudd̄ q̄r̄q̄c̄ bil̄ən q̄r̄yl̄q̄andaj əcişər edi. Əgər j̄aruq v̄olsa vaşqan j̄ol̄b̄da q̄an̄l̄ izl̄ər qald̄r̄v̄ v̄araj̄at̄q̄n̄n̄ k̄ərər edi. U avval „şu d̄ərdgə cidəlm̄əsəm adam em̄əsm̄n̄“ dedi, j̄ənə bir necə metir jol vaşqandan kijin özigə əzi hər ekələ ajaq̄b̄n̄n̄ tizzəsindən p̄əstini əziniki em̄əs e'lan q̄ld̄. N̄im̄ənindir kyçi bil̄ən v̄u aq̄r̄b̄q̄n̄ tizzədən juq̄ar̄b̄qa c̄q̄mas̄l̄b̄q̄qa m̄əçvyr q̄ld̄. Gəja əzinin v̄u hykmi eskiriv kyçdən ketməsin, degəndəj hər bir necə qadamda t̄əkr̄arlar edi: „Tizzəmdən p̄əsti əzimniki em̄əs, ḡəştləri ş̄il̄iniv syj̄əkləri m̄əjdələnsə h̄əm v̄un̄n̄ m̄əngə dax̄yl̄ joq!..“

Bl̄anq-v̄ylanq jol p̄əstdə qal̄v̄ ketdi. Qaranquda h̄əm u q̄r̄a-ş̄r̄a aq̄ar̄ş̄v̄v k̄ərinər edi. Məstan bir tox-

тав қаматынь растлав алға қарады. Жәнә бир нецә мәтир
jol қалқан еди. Уньн нәзәригә шу бир нецә метир қијаş
билән јер арасьдағы мәsafәдән һәм артықрақ көринди.
Шу јолнь васыққа сәrf болқан бир саат вытын бир умыр-
дәј тyjildi, әмма соңғы қadamнь васыв алға қарақанда
asmannь undan hic бир тепәлик төsmәгәнлиги вытын јол
азавьнь јувьв кетәјазды Әгәр шilingән ajaқыньн ақы-
ғы көнлини аздырмаса u quvancyдан қысқыгьв јуварар
еди. Dәrd ystige jәнә тәшнәлик unқа азав вериш дәрәсә-
sigә jetdi. Alamda сув көв, alamda ваquvat, ajaқы шilin-
мәгән erkәкләр, қуыкә тольв қajerқа qadam васыqанынь
вильмәј јурқан јigitләр һәм vehәd, әmma vulарньн һәмә-
sidән unқа өзiniң zor билән јьққан бир tamcь τυpyrigi,
шilingән, hic нәрсәгә jарақсыз volsa һәмi өзiniң ajaқы
jаxшырақ еди. U Turqun-ajнь јelkәsidән таşлав бир нецә
minyt қьмырlamasдан jatды. Turqun-aj ingәр еди. Kijin
Mәstan ajaқыдағы çarahatларньв ваqlав кәттә-kicik таş-
лар арасьдан oқ tekkән kişidәј emgәklәв sydrәliv јурьв
vu jәni myhitni өrgәнди. Myhitni өrgәniş unқа муvафьq-
лаşьş, муvафьqлаşьş esә муvаффақьјat ekәniniş биләр еди.
Bu соқqu шу атрафдағы соқquларньн ең вәләнди volьв,
ysti kickinә-ginә uvaca еди. Hәр tamanь тәксиз çәр.
Bунь u таş јumalatьв көрив вилди. Таşланқан таş әncә-
дәсә таşларқа yriliv тыşiv кетәјәјатқань ешtiliv турadyр
вә qанca вақтыдан kijin қajerқа вaгьв қарар tapqанынь
biliş қьјьп еди. Mәstan jәнә qajtьв Turqun-ajньн
janьда keldi-dә, unь јьқтыдан јурatды вә ta u uxlama-
qunca janьдан silçimәdi. U uxlaqandan kijin sekin em-
gәklәв јol tamanьда vardy. Vә дыqqat билән qulaq salды.
Uzaqlardan haqquş sajrajдыр. Бир мәртәвә шу пәstdәgi
tepәlikдә һәм „quq“ dev qojды. Hic қajerdan вәри tav-
şь ешtilmәs еди. U kәттә таşқа көkrәgini вәрив пәstkә,
јol tamanьда sincilәв қарady. Tepәlikniң јарьм velidә
бир qара нәрсә қьмырлар вә өrmәләв сыqьв келәјатқан-
dәј еди. Mәstan dәр hal вилди. „Sen вәри, men adam—
dedi u kylib өзicә—ekәvmizniң aramьзда qанca farq
volsa, aқыльмыз арасьда һәм şunca farq var. Јyz тәngә
бир qoльm билән çavav қьлаalьş ycyn men şunca азав

† tartъvъ vи соqquqа сьqдым-да!“ U kɵkrɵgi astьdaqь-
qucaqь eltməj turqan taşnъ unьnъ ystigə qarav jumala-
tъvъ jubarđь. Bu vittə taş san—sanaqьsъz taşlarnъ ergəş-
tiriv şaraqlaqa nъca tyşiv ketdi və unьnъ əks sədasъ ne
vaqьtoqaca tyngi qaranqulьqonъ toldьrъvъ tyrđь. Məstan-
nъnъ ьxtьjarьda bundaqa jumalatъşqa tajjar voloqan jənə
yctə kəttə taş volьv, bundan artьq kerək volsa unь vir
necə qadam pəstdən, jaki, uvacanьnъ nəriqi cetlərindən
tapa alar edi. U uzaq qarav tinşəv turьv hic qandaq
şərpə sezməgəndən kijin emgəkləv Turqun-ajnъnъ al-
dьqqa varđь. Turqun-aj qьrьllav igrьv turqan savuq
səvədədə savqatъv çynçikiv jatar ьedi. Məstan unь
arqasьdan qucaqlav uzaq jatđь. Sekin kəzi jumьldь və
unь qajtadan acъş ycyn kəv ьrada kyци kerək volar edi.
U ujquqqa ketəjatqanьnъ viliv əzigə əzi vujruq verdi:
„Jarьm səatdan kijin ojqanьşьm kerək!“

Nəzəridə həli minyt həm ətməgən edi ki, cəciv
ojqandь. U Turqun-ajnъnъ qaldьrъv jənə jol tamanqa var-
đь. Və ilgərikicə kɵkrəginiv taşqa veriv tinlədi, sinciləv
qaradь, tinclik. Jənə qajtъv ketdi. Bssьq qucaq nъ juqa-
tъv qunuşqan Turqun-ajnъnъ jənə qucaqladь. Jənə əzigə
ujqunьnъ myddəti toqrьsьda vujruq verdi. U vunь taq
atqunca vir necə mərtəvə təkrarladь. Bu arada kəv mərtə-
vəvə taş jumalatъşqa toqru keldi. „Cəgi-Bəri qьrlarь“
nъnъ jьrtqьclarьnъnъ əzidəgi taş vilən jendi.

Qujəşnъnъ dəstləvki qьzqьc nyri vи kic-kinə uvaca-
qqa tyşkəndə Turqun-aj qattьq jətəl vilən ojqandь. Bu
kəv jaman, dərmannъnъ qurutqucъ, haldan tajdьrəqucъ jə-
təl edi. Hər jətəlgəndə nəfəsiniv rastlaş ycyn unqqa vir necə
minyt kerək volar edi.

— Tursaq-sъ, munca uxlasjan!—dedi u nəfəsiniv rast-
lav ьnqьllav-Tur!...

Məstan kəzini acъv jənə jumđь. Və undan həm
qattьqraq ujquqqa ketdi. Turqun-aj jənə uzaq jətəldi.
Bytyn vir minyt nəfəsi cьqmaj həm qalar edi. Kijin əl-
tiriv jьqladь. Ta Məstan ojqanqunca jьqladь. Məstan
ojqanqandan kijin unьnъ jəlkəsigə vaşьnъnъ qojьv jənə jə-
təldi, jənə jьqladь. Məstan unьnъ vaşьnъnъ sьlav jupatđь

— Ыяqlаmа Turqun-aj, ыяqlаmа! Әnә kәrdinmi?— dedi u uzaqdaqь tym.әn icidә хьга kәk volьv туғqan vadьнь kәrsәtiv-jetdik. Bizniң kәlxoz... vizniң qьslaq...

— Ајаqьm... ә'zajь вәdәnim aqьгьдь...—dedi Turqun-aj uzaq jetәldән son voqьuq tavuш vilән.

— Ајаqьн... һәмә jaqьн... jurmaqan adam бирдән şundaj uzaq jol jursa şundaqa voladyr. Ајаqьн aqьгьjatьr мь? Endi нимә qьlaj, meniki senikidән vәttәr. Kәrdinmi qanьнь? Sen mendән kәrә kәttәrәksән mengә cidә, dev dәdillik veriш ornьqә әziң ыяqlajsan. .Tizzәmdән pәsti meniki emәs“ dev qojaqal Şunda-qьna... *сәһһә*

— Vaj, çinnimisән!... Betuturuq gәpiң qursьn. Әz ajaqьmнь qandaj qьльv өзimniki emәs dijmән!...

Mәstan şundaj qьльш mymkyn ekәnini unqa tyşyn-tirә almadь. U өзiniң vunь qacan, kimdән, qandaj qьльv өrgәngәnini һәм eslәмәjdir. Әmma unьң nәzәridә vu, şu jaşньң xususьjatlarьdan vittәsi volьv faqat Turqun ajqa мә'lym emәш xalastaj volar edi. Rast, vunь Turqun-aj hazьrqь Mәstan jaşьda һәм vilmәs edi.

— Xov, мәjli endi—dedi Turqun-ajньң vaşьнь, peşanasьнь sьlav. Unьң peşanasьda ьssьq var edi.—Hәr qalaj endi өlmәjmiz. Әnә u qьznьң arqasьda suv var men hazьr şu jerdән suv aльv kelәmән. Ta men kelgyn cә ылаçьнь qьльv pәstәgә-jolqә tyşiv tur. Nan jijmiz kijin...

„Jolqә tyşәmiz“ degәni qorqar edi. Cynki Turqun-aj jәnә ыяqь vaşlajдыr. Mәstan Turqun-aj jeciv taşlaqan jalqьz qonçdan-qьna ьvarat volqan etikni aльv aqsaqlanqanьsa, avajlav-avajlav ajaq vasьv pәstә tyşiv ketdi. U ta jolqә jetkyncә һәм Turqun-ajньң jetәl tavşьнь ešitiv varar edi. U joldan jurьv vugьльv terәlikniң arqasьqә өtkәndә Turqun-ajньң caqьrqaп tavşьнь ešitdi u ystmә-yst caqьradь. Bu ja ьir şadььq jaki hec kytylmәgән kyľfәtdән хавар verәr edi. Mәstan arqәqә qajьtvь coqьuqә qarady. Pәtrәkkә tyşkән Turqun-aj var tavşь vilән qьcqьгьv dәšt tamannь kәrsәtәr edi. Mәstan qarav hic nәrsә kәrmәdi. Kijin u juqarьqә tarmaşды. Jarьm jolqә kelgәndә ginә Turqun-ajньң „әгәvә“ degәnigә

tuşynni. U toxtav dəstkə qaradı, haqıqatın ufuqdan beridə qonquzdaj örmələv ərəvə kelər edi. Məstan „jaşasın“ dev qısqıqıv səpək caldı. Turqun-aj sekin-sekin jurıv hər qadamda bir dəm alıv jyz jətəliv tuşıv keldi. Jolqaca unı Məstan alıv tuşdı. Eki jolavcıv myjilışdəgi tərəlilknin sajasıvda taşnıv ıstidə olıvıv dəst tamandan keləturqan ərəvəni kytışər edi. Jətəlinin azav berişigə qaramasdan Turqun-ajnıv səhrəsi acıq, ıştaha bilən nan jer del. Əmma unı jənə qam basdı: ərəvədə hickim bolmasa, bittə ərəvəkəşnin özi bolsa gərgə-jav, bolmasa iş cataq...

— Erkəklər... bolsar... həməsi erkək... kişi...—dedi u aqızda ajlanıv qalqan nannıv ərən, jutıv ekəvmizni taza şəlha qıladıv-da... şorım qırsın... qız kişi...

— Erkək desə senin kəz aldınqı şü işdən başqa nərsə kelməjdir!...—dedi Məstan acıq keliv.

— Bolmasa-cı?—dedi Turqun-aj etəgi bilən vırnini ertiv—Başqa nımə... erkək sengə aş qujıv icərmidi? Adam mışıq mıçaz eməs-ki, jıldı bir mərtəvə mav bolsar... Ja sen bilən u ajmaqılaşıv olıvradırmı?...

Turqun-aj Məstannın kəv gəplərigə ısanqan, kəngən, razıv bolmaqanda həm hic bolmasa indəməj qojaqalqan edi. Əmma bu toqruda u munazara acdı. U eki çın, xususan birinci kərişkən erkək bilən hatın arasıvda gəpərişkəni hic qandaj myştərək mavzə' volıvıv mymkyn eməsligigə Məstannıv ısandıvıvşıvıv arunar edi. Munazara uzaq ta ərəvə kəryngıncə davam etdi. U ılanq vılanq joldan örmələv jaqınlaşqanda Məstan aqsaqlanıv unıv ıstıvqvalıvıv cıvıv. Ərəvəkəş ərəvədə olıvıvıv eki kişigə qajrılav qarav qatcıvın sarp bilən Məstannıv kərsətdi. Ərəvədəgi eki jigit səkkələv vojnıvıv cəzıv qaradı. Və biri əllə nərsə dev qısqırdı. Kijin öz ara səzləşıvdi. Ərəvəkəş həm hərzaman qajrılvıv qarav səzgə aralaşar edi. Eñ nışav jergə kelgəndə ərəvəkəş atdan, u eki jigit ərəvədən tuşıv rıjada jyrışdı. U eki jigit ildəmləv atdan özıv Məstanqıv jaqınlaşa başlaşdı.

— At sizlərnikimidi?—dedi jigittərdən biri qısqıqıv dəst tamannıv kərsətiv.

Məstan baş bilən ыҗавыҗ җавав берди. Унынъ jyzidə әллə qandaj bir qatъjat var edi. Ular keliv toxtaқandan son Məstan soraşqanъ qol uzatdъ. Və eki aqъz sөz bilən vaqъanъ vəjan qyldъ. Bu eki aqъz sөz oша fəlakət-dən tartъv ta соqрқа сьqъv җан саqlaşqаса volqan sərgyzəstni өз icigə alar edi. Jigitlər bir vırbirlərigə qaraşdъ. Bularnıң qarşыsьda vaquvat, hər iş qolъdan keləturqan bir qъz turar və öznıң vəzni bilən tyrlı jeñil xajal, өjlərni basar edi.

— Bir ertə səhər jolqа сьqъv ta jaruşqanda oша jerdən өtdik. Atnъ vəri jegən... hajran voldьq... Bir jaqda pəreñci jatъvдыг... nərsələr... hajran voldьq... хов җан саqlalsьzlar-dal Cəgi-Bəri qьrlarda... әzəmətlər...

➤ Nəridə taşnıң ystidə uval-qьna volьv olturqan Turqun-aj өjlər edi: „Mənə hazьr bu gəplərnıң həməsi tygəjdır kijin... kijin gəp qalmajдыг...“

Әрəvə jetiv keldi. Undaqъ bir necə vaqъ vedə ystidə өlgən atnıң avzalları jatır edi. Vaqъanъ eşitiv әrəvəkəş həm dañq atъv qaldъ.

Biznıң көñlimizgə hər хьl gəplər keldi-də sinlim... Әmma şu соqquqа сьqмаqanларьндан navud volar edilərin. Сьqьnlar-e әrəvəgə... әzəmətlər... Әmma qьrqtа erkəkkə vaş voləturqan ekənsizlər, qajьl...

Turqun-aj әrəvəniң ketidə vedələr ystidə соnqajьv aqъzьnъ jeñi bilən qarlav olturar və erkəklərnıң avzajьqа qojar edi. Məstanqа әrəvəniң aldydan җaj verişdi. Әrəvə җonadъ. U tepəlikdən aşьv qьsьrlaj-qьsьrlaj pəstkə qarav tyşiv ketdi. Pəstkə-tezlikkə tyşkəndə jigitlərdən biri dəsturxan jajьv jolqа alqan aзыqlarьnъ ортаqа qojdъ. Jənə biri vedəniң astьdan ekitə şişəni alьv jəxnə җajdan qujabaşladъ. Turqun-aj javvajь qujandaj hər bir sөz, hər bir hərəkətdən hyrkiv olturar və ta Məstan alьv verməgynсə qol uzatъv bir nərsə almas edi.

Әrəvə byriliv eki qьr arasьqа keriş bilən Cəgi-Bəri Qьrlarь көzdən juqaldъ. Şu bilən unıң vəhiməsi həm ynytildi, bir kecəlik sərgyzəst həm eskirdi. Gəp mavzo'dan mavzo'qа көcər edi. Altun-Kөл va!ən Toxь ortasьqа tyşəjatqan qьrқ keləmetirlik jolnıң jetkizəturqan

fajdasъ qandaj sigirnin sersyt volъşş jәni tapъlqan neft kanъ, u paxta serhasъ volъşşnъn sirlәri, aqъvat kәlxozda vә'zi hъsavcylarнъn xajanat qъlşşlarъqaca jetdi. Gәp son-qъ mavzo'qa kәckәndә sәhvәtdә Mәstannъn vәzni artdı. Ilgәri „sinlim“dev turqan jigitlәр endi „apa“ dev mura-çaat qъlşşar edi. Mәstan әtkән jъl ucjyz jigirmә-toqqъz som pyl, bir jyz ellik altъ pyl buqđaj alqanъnъ ajtqanda jigitlәrdән birі qъzarъv ketdi. Xususan Әrәvәkәş „vizniñ jolcъvaj hәм cәkki emәs; sәksән pyt buqđaj bilән bir jyz toqsan som pylniñ hәмәsini әzi jalqъz aldъ“ dev picin atqanda ujigit terlәv ketiv ezini oqlaj vaşladъ:

— Joq... viz... vizniñ tәkvirci...

— Tәkvirci emәs tәvilci—dedi Mәstannъn sәzini kesiv.

— Hә... tәvilci.. әzi cataq. Men hәмәsi volъv... pragyl qъlqan volsam hәм... hatъn talaq әzi jad unсыr...

Әrәvә qъcъrlav vaşar, gәp mav'zodan mav'zođa sәkrәr, Mәstan esә sәhvәtdә mәrkәzij orunнъ ыşqal qъlar edi.

Turqun-aj gәpkә aralaşа almajдыr u vedәlәр icidә bir vaq vedәdәj silkiv vaşar edi. Jigitlәrdән kәnli tinci-gәndән son vaşъnъ bir vaq vedәniñ ystigә qojъv ujqu-qa ketdi.

M Y N D Ə R I Ç Ə

	Bet
1—Qatъlnъn tuqulşş	3
2—Rodapa	41
3—Mәstan	55